

Irodalmi Jelen

XXIII. évfolyam, 264. szám

2023. OKTÓBER

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csornyij Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György**, **Makkai Ádám**,
Méhes György, **Szócs Géza**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **KETT GROZA JÁNOS** festménye

Böszörményi Zoltán

Hazám

*életem voltál életem vagy
halálom leszel
kopár mezők
magányos fűszálait
belengi az érzelem-idő*

*szerte szaggatott rögöt örököltem
felettem sziszegő felleget
senki sem tudja senki sem fújja
árválkodik az égalján a kikelet*

*láttalak és te is láttál
összeszűkült a szívemben
minden egyes dobbanás*

*elfolyik lassan vérem
elvirágzik lelkem tavasza
de te ott vagy
virrasztasz felettem
mint hold és nap az égen*

Péter János

Tokkal-vonóval

- Anya, itt fogunk lakni?
- Nemsokára kiderül, mondtam már.

Ilyesmi hangon közölheti azt is, hogy tizenöt év fegyházra ítéli a vádlottat, a feltételes szabadlábra bocsátás lehetősége nélkül. Bírónő, tele pénzzel, a telefonban is mondta, hogy alkudozni nem akar, ha tetszik neki a ház, 48 órán belül átnézeti egy szakemberrel, aztán rögtön fizet, de nagyon hamar költözne, megveszi bútorral, disznóóllal vagy madáretetővel, kerti törpével is, ha van, szerszámokkal, taligával, bánja is ő, mit tartok benne, annyi kacat lehet egy ilyen falusi házban, lejön – Pestről ugye le –, szóval tokkal-vonóval, persze vihetek, amit akarok, de sietne. Tokkal-vonóval. Persze akármilyen szakembert hoz, az sem fog mindent látni. Hogy a juharfán milyen jól el lehetett bújni gyerekkoromban egy Delfin-könyvvel. Hogy anyámmal szerettünk nyáron, amikor a hőség már alábbhagyott, a hűs, alkonyati széllel kiülni a kis padra, nézni, hogy aláhullik-e épp egy körte, tompa puffanással, elképzelni, milyen riadalom lehet ez csigának, hangyának, a hangyára vadászó póknak, szerettünk mosolyogni a kölyökmacsán, ahogy rávetődik a nála alig kisebb, mézédés Vilmosra. Még idén nyáron is.

- És akkor lehet cicám?
- Meglátjuk majd. Most rajzolj, beszélgetek a bácsival.

Fellebbezésnek helye nincs, a vádlottat a fegyőr elvezetheti. A kislány ötéves lehet, nem éri fel az asztalt, hozok bentről egy párnat. Rutinosan kiveszi a hátizsákjából a jegyzetfüzetét, a filctollakat, és engedelmesen rajzol. Cicát, kunkori farokkal, két pálcikafelnőttet, az egyik babát vár, és egy kislányt, aki a cicát simogatja.

Előttük gyümölcstál, kitettem magamért. Van benne a vilmoskörtéből – ilyenkor, szeptemberben termi a fa az utolsókat –, akkora fürt szőlők, amekkorát utoljára Józsué és Káleb láttak az Ígéret Földjén, alma, saját sárgabarackom aszalva. Málnalekvár,

friss kenyérrel, vajjal. Levendulaszörp. Az is a kertből. Karadzsics konyakkal köszöntötte az őt elfogókat, Zrínyi száz aranyat osztott kétfelé és tett a dolmányába, mielőtt elhagyta a várat. Persze azt is akarom, hogy érezze a bírónő, jó üzletet köt. És, ha megkóstolja a körtét, talán nem fogja a fát kivágni.

A ház tetszik neki, a kertet nyugtázta, látszik rajta, hogy a kertész árát számolgatja, amikor ott tarthat fejben, hogy inkább mindent lebetonoztat, és egy baromi nagy úszómedencét csináltat a helyére, megkérem, hogy bármit is tervez, ne mondja el. Úgy akarok elmenni, hogy anyám bármikor előjöhetne a fák közül, kezében pár szál földes újhagymával a vacsorához, egy marék meggyel, szalmakalapba szedett barackkal. Úgy hagynám itt a málnabokrokat, a golyakelepelést, a szitakötőket, sündisznók kedves rőfögését, de még az undok lótetűt is, mint a zarándok a szent helyet, ahonnan tovább kell mennie, hogy mások is odaérjenek, gyógyuljanak, felüdüljenek, megtérjenek. Megosztani, hogy még több legyen. Mindig itt maradni, akárhol járjak is.

Megmutatja a szerződést, ezt fogjuk aláírni, ha az építész szakember rábólint. Legkésőbb holnapután délelőttre hoz valakit. Addig nézzem át én is. Újra kínálok őket, a kislány megéhezett, anya, ehetek egy vajas-lekváros kenyeret? A bírónő megenyhül, a kedve szerint alakult a tárgyalás, nagyok a szeletek, elfelezünk egyet, jó? A kosárába nyúl, kivesz egyet. Ahogy megtöri, meglátom a fehér csíkot a negyedik ujján. Kicsit be is vágta, sokáig lehetett rajta, öt-éves forma a kislány. Nyáron még biztos hordta, hófehér a helye. Látja, hogy egy pillanatra lemerevedek, keményen fogja a kést, hátrázott mozdulattal keni meg a szeleteket, szinte dühösen. Kicsit szaporábban pislog. Halkan mondja, mintha nem akarná, hogy a kislány hallja: Ahogy mondtam, nagyon hamar költöznénk.

Bólintok, ő megkenni vajjal és lekvárral a kenyeret. Megvárom, amíg a negyedik-ötödik falatnál jár, hogy a száj, az orr és a gyomor egyaránt örvendezzenek az ízeknek, a kertnek, a jó vásárnak, a jövődönnek. Ha nem veszi tolakodásnak – kezdek bele ekkor –, van egy hinta a szerszamoskamrában, itt hagynám maguknak. Szívesen fölszerelem az egyik fára a kislánynak. És majd augusztusban eljönnek egy pár körtéért. Ha szabad.

Papp Vera

trichologia

*túrj bele bomlékony glóriámba
áldott kezeddél melyhez hasonlót
itáliai építészek sem képesek
álmodni
érintsd meg
amíg nem válik angyalpihévé
amíg a teremtő neuronjaimat védi
amíg irizál homloklebenyemben a tudat
ahol csak képzelgek erről a bensőséges pillanatról*

a felnőtté válás rituáléja

*lebontom a kunyhókat
összetörök minden gerendát
felégetem a földeket
elások minden eszközt
bekötöm mindenki sebét
megcsókolom szerelmem
leopárdlábát
végül
megbocsátok mindenkinek:
a kontár sebésznek
aki a rózsét hordta
aki a máglyát megrakta
az anyáknak
akik ezt hagyták
végül magamnak
mert csak most tudtam erről mesélni*

pszichoanalízis

*besunnyogok
a kísérleti telepre
megnézem az elfeketedett
férges
vasráccsal lefedett testeket
hátha megtalálom
melyik az enyém*

ciklus ólomnehéz témákról

1.

*mesélnék rólad
a csillagoknak
az emberiségnek
és a már csillagokká vált embereknek is
csakhogy melletted az ágyban
átváltozom a Nagy Vörös Sárkánnyá*

2.

*nézzük meg
mi okozza ösztönös szómágiám
tehetség vagy agytumor*

3.

*van akit
felszabnak mint egy élő osztrigát
megfosztanak a járástól és*

*csontvirágokká teszik a lábfejét
tüllből és bálnabordából szőtt
kalitkába zárnak és összepasszíroznak
mint pár halott szardíniát
eladnak mint egy kiló
szárított disznóhúst vagy
ecetes uborkát
megvernek mint amikor
gabonát csépelnek szüret idején
és van aki mindezt
levevényli hiszen ő is lehetne
az áldozat helyében*

4.

*felgyújtom a város melletti erdőt
hátha kitüntetést kapok
önkéntes tűzoltói munkámért*

5.

*amit az anyám nem tudott megadni
háromszor kérem kedvesemtől vissza*

6.

*jó kis találmány ez a vörd
de a tabulátorral meg a sorközbehúzással meg a
vördárttal
nem lehet eret vágni és sírni se lehet
a feketére állított lapokra*

Forgách Kinga

Friss hús

„El akartam mondani neki a történetet, már-mint azt a keveset, amit tudtam róla. De rá kellett jönnöm, hogy a történet nem hagyja csak úgy elmondani magát: kannibálmesévé alakult, és a fogai engem marcangoltak belülről.”

(Mohamed Mbougar Sarr:
Az emberek legtitkosabb emlékezete)

A tér hirtelen beszűkül, a kép rándul egyet, a figyelem egyetlen asztalra összpontosul. A menza tele van éhes diákkal, de a nagy alapzaj most mintha elhalkulna, mintha az idő is megállna. Bori gyomra korog, a szája hezitál, a falat megáll félúton, majd lecsúszik a villáról, és lassított felvételen zuhan vissza a tányérba. Arra gondol, hogy az evés az élet egyik legnagyobb függősége, és sokkal könnyebb lenne, ha nem kéne túlesnie rajta naponta háromszor. Aztán arra, hogy talán egyszerűbb lenne, ha az ételeknek nem lenne íze és szaga. Végül a férfira gondol, aki miatt nem tud enni, és azon tépelődik, vajon tényleg egyenlő-e a szerelemmel, ha az embernek elmegy az étvágya. Háromig számol, a villát egy falat húsba szúrja, majd szilárd elhatározással a szájába teszi. Rágni kezd. Minél tovább rág, annál jobban fél, hogy nem fog lecsúszni. Nyel. Az ijedtségre megiszik egy egész pohár vizet.

A cigaretta vége parázslík, a füst kanyarogva száll fel az égre a szájából, hogy aztán hozzáadódjon a sok mérgező anyaghoz, ami a légkörben kavargó. A kampusz előtti úton autók állnak a dugóban, a zaj és a fojtogató kipufogógáz éppen csak elviselhető, de máshol nem szabad dohányozni. Borit a hányinger kerülgeti, viszont a beszívás és a kifújás ritmusa megnyugtatja, mintha csak egy meditációs légzőgyakorlatot végezne. Igyekszik nem az

estére gondolni, de a nem-gondolás is megterhelő, és érzi, hogy az agyának egy szeglete sem tud elvonatkoztatni attól, ami történni fog. Vagyis, ami megtörténhet. Kívülről látja magát, ahogy szorong az egyetem előtt. Sőt, nem is csak kívülről, hanem inkább felülről, mintha ő maga lenne a cigarettafüst, amit az előbb kifúj. Tisztában van vele, hogy szánni valóan áll ott, úgy néz ki, mintha bármelyik pillanatban összeeshetne, mintha csak a ruha tartaná össze. A felülnézetből egy fiú zökkenti ki, aki tüzet kér tőle, akkor hirtelen visszatér önmagába, és automatikusan odanyújtja az öngyújtót. Ekkor látja meg az araszoló furgont is maga előtt, amelynek oldalán egy mosolygó, meztelen nő fekszik sokkák és szalámik között. A cég reklámja az arcába fúródik: „Ön is friss hústra vágyik?”

„A szovjet vagy orosz montázselmélet egy olyan megközelítés, amely a vágást teszi meg a filmkészítés alapjául. Eisenstein a montázst egyenesen a mozi lényegének, a filmművészet legfontosabb sajátosságának tartotta.” A tanár csak beszél és beszél, a hangja eljut Borihoz, de a mondatok értelme csak halványan szűrődik át az agyán. Az előadóteremben van egy kis alapzaj, zörögnek a papírok, ujjak kopognak a billentyűzeten, odakintről autók zaja hallatszik, közben, ahogy telik az idő, egyre kevesebb a levegő. Minden kicsit homályos, mintha nem is a valóság és nem a jelen lenne, hanem valami képzelgés, álom vagy megkopott, múltbeli emlék. Bori előtt éles képek villannak fel, ahogy próbálja elképzelni, mi történhet aznap este, és ő melyik variációra hogyan reagálna. Látja maga előtt, ahogy Miklóssal ül egy elegáns étteremben. Az étlap a kezében van, és nézi a felsorolt fogásokat. A gyomra görcsbe rándul a gondolattól, hogy Miklós előtt kell ennie. Ennél csak az borzasztja jobban, ha húst képzelsz a tányérjába. Vagy belsőséget, májat, pacalt, velőt, szívet. Elképzeled, ahogy feltálnak nekik egy szívpestétomot, amit közösen kell megenniük. A pulzusa egyre gyorsabban és gyorsabban ver, ez a kép nem hagyja nyugodni, látja maga előtt, ahogy a villa belefúródik a puha ételbe, és Miklós a szája felé közelít vele. A fantázia összekeveredik a *Diploma előtt* egyik jelenetével, amit a tanár

vetít, miközben a montázsajtákat magyarázza. Nyár, medence, sör, napsütés, Sound of Silence és a feltálat szív. Bori felállna, hogy kiszaladjon a mosdóba, de a lábai nem tartják meg, összecsukslik, és elterül a padlón.

Először a hangok jönnek vissza, aztán az illatok, legvégül pedig a látvány. Az orvosi szoba vakítóan fehér és kórházzzagú, az üvegajtós szekrényekről élesen visszaverődik a fény. Boriban lassan tudatosul, hogy a lábait felpocolták, a blúzákat kigombolták, a nyakán és a csuklóján nedves borogatás van. Az egyetem orvosa első pillantásra elég furcsának tűnik, még alulnézetből is. A fehér köpenye alatt fekete ruhát visel, szegecses övéről különböző méretű láncok lógnak le. Menstruálunk? – kérdezi a férfi, így többes számban, hangsúlya egyszerre lekezelő és mézesmázos. Bori a fejével nemet int, felül és ügyetlenül gombolkozni kezd. Még ne öltözz vissza, meg kell mérnünk a vérnyomásod! – állítja meg az orvos, ismét többes számot használva, és a pillantásával jelzi, hogy a blúzt teljesen le kell venni. Bori magán érzi a férfi vizslató tekintetét, és bár sejti, hogy a vérnyomásméréshez nem kéne levennie a felsőjét, zavartan gombolkozni kezd, hiszen mégiscsak orvosi utasításról van szó. Amikor azonban az utolsó gombhoz ér, ösztönös hümmögő hangot hall a férfi felől, mire felpattan, felkapja a táskáját, és úgy ahogy van, kigombolt blúzzal kirohan a szobából.

Bori hátulról látja magát, ahogy kifut a neonfényű folyosóról, az épületből, majd ki az egész kampuszról. Fut végig a Múzeum körúton, lobog a haja, lobog a blúzának két szárnya, táskája lifeg mellette, és csapkodja az oldalát. Átszalad a zebrán, egy autó rádudál, elfut a Nemzeti Múzeum mellett, átszalad a Kálvin téren, majd fut tovább és tovább, végig a Vámház körúton, cikázik a járókelők között. Tudja, hogy kívülről nézve úgy fest, mint aki menekül. Úgy is érzi, mintha követnék, vagy mintha kamerával vennék minden lépését. Tisztában van vele, hogy melodramatikus, ahogy viselkedik, hogy nincs semmi értelme a reakciójának, hiszen nem történt semmi. Szorong, nem evett, elájult, megvizsgálta egy orvos. Miért olyan mégis, mintha üldöznék? Hiá-

ba próbálja racionálisan végiggondolni, a teste nem áll meg, és nem is tud megálljt parancsolni neki. Ahogy figyeli magát futás közben, filmjelenetek pörögnek a fejében, és összemosódnak a jelenével. Látja maga előtt Forrest Gumpot, ahogyan felveszi a piros baseballsapkáját, feláll a tornácon, és futni kezd, át a ház előtti mezőn, át az úton, majd egészen az óceánig és vissza. Látja Jane Eyre-t, ahogy csorognak az arcán a könnyek, és elindul futva a ködös angol tájban, amíg zokogva össze nem csuklik. Látja Hófehérkét, amikor a vadász, ahelyett, hogy kivágná a szívét, azt mondja neki, hogy fusson, és ő elindul a sötét erdőn át, és küzd az indákkal, fennakad a bokrok ágain, rémülten hadonászik, miközben mindenhol ijesztő sárga szemek merednek rá. Az utóbbit érzi a legpontosabbnak, és mire elér a Fővám térhez, kezdi magát rajzfilmszerűnek, kétdimenziósnek látni. Arra vágyik, hogy ő maga is csak egy rajz legyen, vagy animáció, nem pedig hús-vér nő.

Végül a Szabadság-híd közepén áll meg. Mindkét kezével megmarkolja a korlátot, görnyedve kapkodja a levegőt, a szíve hevesen ver, a hátán és a mellkasán csorog az izzadság. Alatta hömpölyög a Duna, sirályok röpködnek rikácsolva, dinnyehéj csorog át a híd alatt, távolról pedig egy uszály közelít. Minden irracionálisnak tűnik, Bori mégis megpróbál belekapaszkodni abba, amit lát maga körül. A folyó sodrása végül valamelyest megnyugtatja. Ahogy lassan visszaszerzi az uralmat a teste felett, és elkezd normálisan venni a levegőt, hirtelen megérzi a bőrén, hogy csepereg az eső. Ekkor tudatosul benne, hogy a blúza még mindig nyitva van, és miközben elkezd alulról felfelé begombolkozni, egyre inkább előnti a szégyen. Aztán eláll az eső, mintha mindegy volna.

Miklóssal azt beszéltek meg, hogy a Károlyi-kertben találkoznak, de Bori nem találja őt, amikor odaér. Ha majd később visszaemlékszik erre az estére, csak egy képsorozatot fog látni maga előtt, szép villanásokat: a bolyongást a kertben, az egymásra találást a szökőkútnál, az eldugott padot a fák alatt, a hosszú csókolózást és az ujjait, ahogy egymásba fonódnak, amikor kifelé

mennek a kapun. A képekből azonban hiányozni fognak a jelen szorongásai, az émelygés, a tanácstalanság, a csók szárazsága, az érintés kelletlensége és a bizonytalanság, hogy vajon ezeknek az összessége-e a filmbeillő szerelem.

Miklós, aki filmrendező, és odavan Woody Allenért, a *Manhattan*ről magyaráz, miközben az Astoria felé sétálnak. Szerinte zseniális az egész film, kezdve a zenétől egészen addig, ahogyan bemutatják a várost, de persze a lényeg nem ez benne, hanem a szerelmi viszonyok, a dekadencia és a sznobizmus ábrázolása. Bori nem mondja ki hangosan, de nem szereti ezt a filmet, sem pedig Woody Allent. Főleg a műviség taszítja, a kiszólások, és ahogyan átszabták Manhattant, hogy jobban fessen a vásznon. Mindenki tudja, hogy a hídjelenetben a szereplők egy olyan padon ülnek, ami a valóságban nem is létezik.

Miklós szerint a szerelem szenvedés, és, hogy elkerüljük a szenvedést, nem szabad szeretnünk. De akkor attól szenvedünk, hogy nem szeretünk. Bori biztos benne, hogy a férfi lopta ezt a mondatot, valószínűleg éppen Woody Allentől, de most nem törődik ezzel, mert megkönnyebbül attól, hogy a férfi nem étterembe viszi őt. Miklós azt tervezte, hogy megmutatja neki a lakását, és ő maga főz valamit vacsorára, hogy mit, azt nem árulja el a lánynak. Borinak kiszárad a szája, amikor az evésre gondol, érzi, hogy a gyomrában egyre gyűlik a sav, ami belülről emészti őt. Hirtelen fekete-fehérnek kezdi látni magát, ahogy sétálnak a járdán, aztán mintha Miklós is fokozatosan kezdené elveszíteni a színeit. Felszállnak a 47-es villamosra, és ahogyan haladnak át a városon, úgy fakul ki minden körülöttük. Mire elérnek a Deák térre, besötétedik, és minden fekete lesz, alig lehet kivenni a város körvonalait. Csak Miklós szemei világítanak.

A sötétben a szagok felerősödnek, amitől Bori egyre jobban émelyeg. Amikor bekanyarodnak az utcába, ahol Miklós lakik, az egyik pad mellett éppen egy hajléktalan vizel. A járdán több helyen is valami szét van kenődve, de nem látni jól, pontosan hol kezdődik és hol ér véget, közben az enyhe városi szellő, amit az elhaladó autók keltenek, görgeti a szemetet és az eldobott ciga-

rettacsikkeket körülöttük. Mikor odaérnek a házhoz, Miklós a kaputelefonhoz lép, és elkezd beütni a kódot. Botlatókövek csilannak meg Bori lábai alatt, amikor belép a hűvös épületbe. A lakásához egy szűk és dohos cselédlépcsőn mennek fel, minden léptük visszhangzik.

A színek akkor sem térnek vissza, amikor belépnek a lakásba, ráadásul minden forogni kezd Bori körül, amikor eljutnak az orrába az előszobában terjengő szagok. Kér egy pohár vizet Miklóstól, mert úgy érzi, megint el fog ájulni. Ahogyan kimennek a konyhába, kiderül, mi a szagok forrása, a férfi valóban készített ételt estére, marha tatár beefsteaket, nyers marhabélszínből, dijoni mustárral, tojássárgával, kapribogyóval, apróra vágott hagymával és egy kis konyakkal. Utóbbira Miklós kifejezetten büszke, ahogy a fűszerezésre is, amit egy gourmet-oldalról böngészett ki.

Bori azt hazudja, hogy még nem éhes, bár a gyomra vadul korg. Ez majdnem elárulja őt. Miklós nem bánja, ha még várnak egy kicsit a vacsorával, kitölt egy-egy pohár fehérbort, és int a lánynak, hogy kövesse. Bori megállapítja magában, hogy a lakás nem igazán otthonos, inkább olyan, mint egy díszlet, amit még nem fejeztek be teljesen. Kevés bútor van, és azok is olyan papírszerűnek tűnnek, mintha összecsucklanának, amint megpróbál rájuk ülni az ember. Talán csak Miklós hálószobája más egy kicsit, az leginkább egy stúdióra emlékeztet, az ágyat leszámítva mindenhol kamerák és mikrofonok hevernek, a különböző méretű és vastagságú kábelek pedig úgy borítják a padlót, mintha egy dzsungel indái lennének. Bori óvatosan lépked köztük, mintha bárholnan előugorhatna egy ragadozó, hogy felfalja őt.

Bár az ágyon ülnek, Bori azt képzei, hogy az egyik sarokban álló kamera mögött áll. Ez a gondolat némileg segít neki abban, hogy enyhüljön az émelygése, így olyan, mintha nem is lenne igazán része az eseményeknek, mintha valaki mással történnének a dolgok. Fekete-fehér némafilm lett belőle, gyorsan pörgő képek sorozata, hang nélküli tátogással. Látja, ahogy Miklós végignéz rajta, először egyenesen a szemébe fúrja a tekintetét, aztán las-

san, de határozottan végigpásztázza az egész testét. Felemeli a bal kezét, végigsimít a lány arcán, egy hajtincset a füle mögé tűr. Minden mozdulata művinek, mesterségesnek érződik, Bori pedig alig érzelkel valamit az érintésekből, zibbadtan, élettelenül ül az ágyon, mintha nem is az ő teste lenne ott. Miklós, folytatva az előre megkomponált jelenetet, finoman megfogja a lány poharát, és a bort a szájába tölti. Aztán félreteszi az üres poharat, és elkezd kigombolni Bori blúzát, majd a saját ingét is leveszi, és a földre hajtja a kábelek közé.

Egyre közelebb és közelebb húzódik, beleszagol a lány nyakába, befúrja a fejét a mellei közé, közben két kézzel a háta mögé nyúl, és egy mozdulattal kipattintja, majd lehúzza a melltartóját. Bori ott ül félmeztelenül, sápadt bőre világít a sötétben. Pulzusa egyre hevesebb, és egyre biztosabb benne, hogy nem az izgalomtól, hanem a félelemtől ver annyira a szíve. Legszívesebben menekülőre fogná, de nem bír mozdulni. Kinyitja a száját, de nem jön ki hang a torkán. Miklós ekkor egészen közel hajol hozzá, megcsókolja, nyelvvel végigsimítja a nyakát, majd egy váratlan, nyers mozdulattal erősen megharapja. A vér kiserken és lassan végigcsurog a lány a mellei között. Bori lassan ránéz a fölötte magasodó, kiéhezett férfira, majd a saját mellkasára, amely vörösen csillog. Ráébred, hogy a színek egyszeriben visszatértek. A következő pillanatban a fájdalom behatol a testébe, majd megérzi a saját húsának illatát is, olyan, mintha az este egyetlen nagy sebbé alakulna át. Némely szívhez csak úgy lehet hozzáférni, ha sebet ütnek rajta, fut át az agyán a mondat, amit egy regényben olvasott egyszer, és amiről mindig is azt gondolta, hogy hazugság. Aztán utoléri őt a filmszakadás.

Lázár Balázs

Már nem a miénk

Nagy Gáspár emlékére (is)

„Már nem a miénk az Óperenciás...”
(Nagy Gáspár)

*Milyen kegyetlen show-műsor,
vér-burleszk, túlvilági cirkusz ez az egész,
mely élvező cinkosává tesz bennünket is?*

*Hamis pecsétet üt ránk a tavaszi fény,
és halált hirdet most az újjászületés
a késve kibomló, vérző rügyekben,
madarak rádióhullámú dalában,
míg zöld levelek apró radartányérjai
bemérik lassan sápadt arcainkat.
Ha most különénk magunk a pillanattól,
mint célját vesztett cirkálórakéták
sodrodnánk irányíthatatlanul
az idő virtuális sikátoraiban,
várva a közelgő becsapódás,
megsemmisülés kegyetlen eksztázisát.
Gondolataink súlyos lánctalpasok,
melyek újra és újra elakadnak
a történések mélyülő sártengerében.
S ha mindent másképp próbálnánk is,
végül akkor sem rajtunk múlna,
hogy éppen honnan és hová jutunk:
indíthatnánk megannyi titkos műveletet,
mert küzdelmünknek nagyobb hatalmak
bennünk égő proxy-háborúja szolgáltatna okot.*

*„Már nem a miénk az Óperenciás...” – írja a költő.
S ahogy éppen kimondjuk,
kifordul váratlanul e sor a költemény
lágý testéből, mint haslövéskor a bél.
Igen.*

*Tán úgy lehet ez, hogy nem is volt sosem,
csak a tudat gőzét álmodtuk egykor annak.
De most elhinnénk lebombázott
érzékeink pincerejtekében,
hogy egyetlen megcsillanó vízcsepp
is kódolt, reményt remegő üzenet,
mely megfejtve békés beltengerré
nőhetne, áradhatna közénk,
megdermedt tekintetünk
kopár szárazföldjeinek szélén.*

Az Augusztot játszó öreg bohóc dala

*Nekem már csak a cirkusz maradt:
a csillogó manézs-magány,
a soha fel nem növés illúziója,
két bukfenc között is a belső mosoly,
nevetésen feszülő kintorna.*

*Én vagyok a csetlő-botló vagány,
belül a poénban–karakterben,
de kívül jelenlétem téridején,
s míg tótágast állok hirtelen,
szívemben összenő valóság és vágy.*

*Gúnyolnak ripacs-szerelmesnek ám,
mert színes rongyaim s piros orrom
okán csak bugyuta Maszknak hisznek,*

*míg ukulelémén vallok szerelmet
vödör vizet fejemre húzó nőknek.*

*„Szegény Auguszt! Buta Auguszt!” –
így kacag rajtam az egész világ,
s a Fehér Bohócot tartják Művésznek,
ki még a fingáson is komolykodik,
és túltolja a melankóliát.*

*Röhögjetekek csak rajtam, semmi gond!
Végül is én akartam, hogy így legyen:
bolondságomban talán bölcsebb leszek,
mint a porond hősei, s a nézőtéren
figyelő ezerfejű szörnyeteg!*

*Néhány régi viccem játszom újra még,
az évek is csak unott rutingyakorlatok,
jutalmam öszülő halánték, rossz gyomor,
rozsdás ízület, szétkiabált torok,
és a didergő, csupasz öntudat csupán.*

*S hogy éppen az utolsó fellépésem ez?
Lüktető kettőspontok után most
a mozdulatlanra dermedt, néma pont,
ahonnan kifordíthatom a semmit,
a mindent jelentő üres színpadon.*

*S mikor felharsan majd utolszor a taps,
megértem: bár hittem hiú és naivan,
hogy belőlem válhat a nagybetűs BOHÓC,
ó, jaj, csak egy átvezető szám lehetek
élet és halál hatalmas mutatványa közt!*

Tizenhetedik helsingöri feljegyzés

*A szív, a szív remegő bibe,
és zárvatermő benne annyi vágy,
de duzzadó idővirágban annyi szép,
termékenyítő pollen-pillanat,
megannyi hím-verskezdemény
a tudat rebbenő szélén megragad.
Ám néha mégis mozdul, röppül tovább
(a célba juttatás kényes feladat),
legyen az orchidea vagy dögvirág,
beporozza szószemcséivel a sorok
közt kinyíló pozsgás önmagát.*

Tizennyolcadik helsingöri feljegyzés

*Pusztuló rovarok, fejlődő roverek,
ki túléli majd, halni a Marsra megy.
A Földet terraformálni volna jó,
ó, ió, ció, utolsó stáció,
recseg-ropog a civilizáció,
s nincs hova félreugrani,
dőlvé dől és körbe pörg az annyi.
Árnyékként nyúlik a remény:
talán a szellem összetartja egy ideig
még e sorstéglákból épült történetet,
s talán érkezik egy égi statikai terv,
melyet megértenek lent a szóművesek,
mielőtt az omlás mindent betemet,
s csak a csend evidenciája
marad e kurta, tejútvégi szegleten.*

Abrudán Katalin

Hogyan neveljük szakácpalántánkat?

A szakácpalántát eleinte a napfénytől elzárva, kizárólag mesterséges fényvel megvilágított, zárt konyhában tartjuk, és ügyeljünk rá, hogy rendszeresen locsolgassuk egy kis langyos, fűszeres zsiradékkal, mert hamar kiszárad. Szakácpalántát tartani sok türelmet, kitartást és megfelelő rátermettséget követelő feladat. A szakácpalánta nem játék, semmiképp ne adjuk ajándékba kisgyermekünknek, mert a gyerekek nem alkalmasak a gondozására. Megfelelő odafigyelés mellett azonban akár kitűnő mesterszakácsra is szert tehetünk, akinek az ingyencsek a csodájára járnak, versengenek a főztjéért, és aki sokféle módon képes meghálálni odaadó gondoskodásunkat.

A szakácpalánta félénk lény, nehezen szelídíthető, bizalmatlan, ezért sok időre és türelemre van szükség az egészséges felnőtt példány kineveléséhez. Legjobb egyedül tartani, alapjában véve a magányt kedveli, és félénksége ellenére is fennáll a veszély, hogy, ha összezárják egy másik szakácpalántával, rátámad, kibelezi, felaprítja és darabjait lefagyasztja későbbi felhasználás céljából, vagy friss rostonsültet készít belőle, a csontjából pedig fűszeres erőlevest főz, amit aztán jó étvággal elfogyaszt.

Erre a viselkedésre a tudomány mai állása szerint nincs magyarázat, egyes spekulatív elméletek szerint a szakácpalánta már ifjú korában is erősen védi a saját életterét (ez felnőttkorára domináns jellemvonássá válik), míg mások úgy vélik, a szakmai féltékenység teszi agresszívvá az egyedeket.

Fontos megemlítenünk a szakácpalánta táplálkozási szokásait. Fő jellemzője a teljes kiszámíthatatlanság és rendszertelenség. Sokszor egész nap, ébredéstől késő estig képes megállás nélkül járni-kelni, szimatolni és főzési kísérleteket tenni a konyhában

rendelkezésre álló edényekkel és alapanyagokkal, hiszen ezt a fajt elsősorban a mások etetése iránti kényszeres ösztön hajtja. Lényegében minden tettét ez vezérli. Némely példány emiatt már fiatalon is hajlamos egy-két kávéval kihúzni a napot, más egyedek viszont álltukban, szeletelés, aprítás közben óránként bekapnak egy kis répavéget, egy falat nokedlit, egy darabka kolbászt, mikor mi akad a kezük ügyébe. Noha az éhséget bámulatra méltóan jól tűrik, késő délután felé egyre ingerültebbek, türelmetlenebbek lesznek, ilyenkor csapkodni, veszekedni kezdenek, megharapják a konyhalányt, belerúgnak a macskába, ordítognak a konyha más lakóival, vagy ifjú korukhoz képest megdöbbenő cifrán káromkodnak. Gazdájuknak ezt a pillanatot kell lesni, mert ezek a jelek árulják el, hogy szakácpalántájuk éhes, és sürgősen meg kell etetni. Az etetés tehát empátiát igénylő feladat, de roppant hálás is, mert nincs szívmengetőbb annál a könnyekig megható látványnál, amikor a kiéhezett szakácpalánta neki-esik a babgulyásnak, a milánói makaróninak vagy bármely egyéb tartalmas, laktató és az éhséget gyorsan elverő, noha, valljuk be, rendkívül hizlaló, szénhidrátdús eledelnek.

A megfelelő körülmények között nevelt szakácpalánta néhány év elteltével robusztus alkatúvá növi ki magát. Izmos karján, hátán és mellkasán habverőt, húsvágó bárdot, botmixert, szuvidálót és gőzölgő ételektől roskadozó asztalt ábrázoló tetoválásokkal kivarrt példánnyá fejlődhet. Ekkorra levetközti ifjúkori félenkségét, és már a szabad levegőre is bátran kiereszthetjük, abban a biztos tudatban, hogy csak a legközelebbi bio-piacig vagy a mindig friss húst tartó kedvenc henteséig, esetleg a halárusig megy csak. Ha a konyhája stratégiailag jó fekvésű, akkor ezekről a kiruccanásokról egy-másfél órán belül rendszerint vissza is tér a zsákmányával. Attól nem kell tartanunk, hogy elkóborolna, sokkal erősebb ugyanis benne a főzés iránti vágy.

Ebben a korban már etetnünk sem kell, mert teljes mértékben kifejlődik a mások etetése iránti kényszeres ösztöne, és nem veszi jónéven, ha valaki őt akarja táplálni. Mivel a felnőtt, kifejlett szakács szinte megállás nélkül szeletel, aprít, habot ver, süt, főz,

ételkölteményeit művészi rendezgeti a tányérok garmadáján, főzőversenyekre jár, desszertjei tündérkertet idéznek, és mivel alig alszik, leülni is csak ritkán ül le, és roppant rendszertelenül táplálkozik, még nagy odafigyelés mellett is csak ritkán éri meg a magas kort. Rendszerint fakanállal a kezében rogy a konyha krumplihéjjal és fonnyadt salátalevelekkel beszórt padlójára, és rövid haláltusa után kimúlik. Egyetlen vigaszunk, hogy kedvencünk általában nem szenved sokáig, a szíve gyorsan felmondja a szolgálatot.

Szeretetteli gondoskodással és törődéssel mégis elérhető, hogy szakácsunknak hosszú élet jusson osztályrészül. Többféleképpen is kényeztethetjük. Vegyük rá, hogy helyezze magát kényelembe, és olvassunk fel neki néhány Jamie Oliver-receptet. Ezeken rendszerint könnyesre kacagja magát. Kérjük meg, hogy pihenésképpen írja meg az emlékiratait, vagy írjon szakácskönyvet. Addig is ül, és nem főz feszített tempóban. Lessük áhítattal, ha konyhai anekdotákkal szórakoztat minket, és kacagjunk szívből a poénokon, akkor is, ha már százszor hallottuk a derűs kis történetet, amikor az egyik vendég fogsora véletlenül a tányérra esett, ezt sem a pincér, sem a konyhalány nem vette észre, és a maradékkal együtt a kukába kaparták, majd később úgy kellett kikotorni a lerágott csirkecsontok közül. Ismétlem, ne vessünk szívből ezeken az ártatlan történeteken, mert öreg szakácsunknak nagy örömet szerzünk vele.

Ha kitartó türelemmel, gondoskodással és törődéssel sikerül elérnünk, hogy hű szakácsunk ágyban, párnák közt, végelgyengülésben múltjon ki, a halotti tort rendezzük meg kedvenc tartózkodási helyén, a konyhában, a vendégeknek tálaljuk kedvenc ételeit, és sírjára állítsunk márvány Michelin-bábut.

Hodossy Gyula

A massa

*Sem aludni, sem ébren lenni nem tudok már,
csak szédelgek, egyre távolabb önmagamtól.
Hogy mindenem fáj, azt sem érzem,
hogyminden fáj, az se bánt.*

*Valami lendület kellene, egy akarat, egy hit.
Futni kellene, csak futni, vágyakozni,
de a mindennapok közönye, mint a húsdaráló,
mindent-mindennel összedarál,
s egy gondosnak hazudott kéz
meggyúrja, gyúrja, fáradhatatlanul.
Ebből a sűrű habarékból itt-ott kihallatszik
egy-egy sikoly, egy-egy nevetés,
de rögvést belefűlnak e összekavart világba.*

*Így aztán úgy van mindenki, hogy nincs senki,
nincs kedves, előrelátó, gondoskodó, bölcs,
nincs gonosz, semmirekellő,
csak a massa, míg ki nem szárad,
míg ki nem száradok.*

Pámer Gábor

Fényévek

A szomszéd aznap is átkopogott hozzá, csak hogy ismét a kispesti ufókkal zaklassa. Tegnap jeleket küldtek a kerület lakóinak, mondta. Szívtál valamit? – kérdezte Tivadar. – Netán a diszkófények csalták meg a tudatod? Tegnap felhős volt az ég, ilyenkor könnyű elszédülni a körköröző foltoktól. Ez kizárt, opponált a szomszéd, nincs is diszko a környéken. Szívni pedig csak az otthoni technobulikon érdemes, magányosan, amikor éjszakai ügyletben van az asszony.

A jeladásokat azonban mindig ufós emberrablások követik, tette hozzá szomorúan.

Amikor Tivadar egyedül maradt, a nyitott ablakból föl nézett az égre. Épp elvonult a hidegfront, ragyogtak a csillagok, az esthajnal nevű szinte rezgett a sötét park felett. Csábítóan szép volt, s Tivadar kezdte megérteni, hogy az elrablásos történeteket legalább annyira szülhette a vágy, mint az emberiség kozmikus magányától való szorongás. Persze a Vénusz felszíni hőmérséklete ötszáz fok, semmi realitása annak, hogy kispestieket találjunk rajta. A hűvös Mars is kizárható, a többi bolygó pedig már szót sem érdemel.

De akkor hová kerülünk az elrablásunk után? – tűnődött, mert nem is feltételezte, hogy lehet utazás úticél nélkül. Nyilván életszerűbb helyszínekben, más naprendszerekben kell gondolkodni, vonta le a következtetést. A legközelebbi csillagszomszéd a Proxima Centauri, távolsága bő négy fényév. Csakhogy a csillagászok szerint egy ott keringő bolygón – már ha létezik egyáltalán – „az élet vitatott”. Már ha létezik egyáltalán.

Azt írja a Nature, hogy az univerzum csillagainak a számát egy darab hármassal és 23 nullával írhatjuk le. A bolygók számáról már nem szóltak, de naprendszeri átlaggal számolva a darabszám durván egy hármassal és 24 nullával leírható. Potenciális

célállomásból tehát van elég. Ami a távolságot illeti, a belátható Világegyetem sugara 13,7 milliárd fényév. Mi lenne, ha egy egész átmérőt kellene leutazni vadidegenekkel? Tivadar megborzon-
gott.

„Legalább a helyszínt megválaszthatnánk, ha már menni kell” – alkudozott félhangosan, és a Göncölszekér hátsó tatját képező Alpha Ursae Maiorisra bökött. Szerette a szekerek tatját. Nagyon kellemes volt tizennyolc évesen ott utazni: a ló lassan poroszkált fölfelé az erdélyi havasokba, ő meg nekitámasztotta hátát a szénának, s miközben nézte a maga mögött hagyott út egyre növekvő kigyótestét, üvegből itta a bort. Nem is emlékezett már, hogy került akkor arra a tatra.

Az Alpha Ursae Maioris 124 fényévnnyire található a Földtől. Ez megnyugtatta. Nem olyan nagy távolság, hiszen a legközelebbi nagygalaxis, az Androméda 2,5 millió fényév. Az már sok.

Ez a százhuszonnégyszáz év viszont emberi. Felfogható, leszámolható, elmutogatható. Tegnap landolással számolva teoretikusan csak annyi történik, hogy Tivadar szépapja – miután egy nyugodt századfordulós délutánon ledőlt szunyókálni egyet – átutazott két világháborút, egy Trianont, némi kommunizmust, plusz az olajszőkítéstől a covidig tartó demokratikus ráadást, oszt kényelmesen kiszállt valamelyik baráti klímájú golyóbison. Üdén, fiatalon persze.

A probléma csak az, hogy a teóriák nem mindig működnek: Tivadar például nem nézte ki az emberrablókból a fényközeli sebességet. Legfeljebb – megengedő hangulatban – annak a tizedét, ami még így is elég lenne ahhoz, hogy másodpercenként megkerüljék az Egyenlítő kétharmadát. De ez az ezerkétszáz éves utazás már mindjárt másképpen hangzik. Ha a földönkívüliek például épp mostanra időzítették, hogy leszálljanak egy magyarral ugyanott, biztos, hogy bukott a projekt, mivel felszálláskor (honfoglalás híján) be kellett érniük egy avarral.

Lehet persze, morfondírozott, hogy ezek mind csak nevetséges földi, sőt földhözragadt szempontok. Talán egy bizonyos határtól nem is számít a messzeség. Mindegygyé, mind eggyé vá-

lik. Kábé úgy, ahogy idelentről sem érezzük a csillagtávolságok különbségeit, olyannyira, hogy még a szomszédos bolygókat is gátlástalanul lecsillagozzuk. Hiszen Héró és Leandrosz története óta tudjuk, hogy, ha távoli fényt látunk, az elérhetetlenség fogalma érvényét veszti. Csak úszni kell. Nem mindegy, hogy épp a Göncöl vagy az Androméda felé araszolunk éppen?

Rejtélyes dolog az idő. Tivadar valamelyik éjszaka elaludt az íróasztalnál munka közben. Rövid ideig tartott, talán egy-két másodpercig. Ezalatt végigálmodott egy egész életet. De nem egy élettörténetet – csupán ismerte az álombeli élete teljes történetét. Épp a legjobb barátjával beszélgetett: évtizedes kalandok fűzték össze őket, kipróbált és bajtársias volt minden. Felébredt, s kiderült: az ipse az ő evilági életéből senkire sem emlékezett, s álmában ő maga is egy egészen más ember volt. Folytatta a munkát, de hiányzott neki egy kicsit a jóbarát.

Többször álmodott már hasonlókat, nem egy élet volt mögötte.

És ha a kozmikus valóságban is léteznek ilyen gyorsítósávok, ahol eltűnik a megszokott idő? Az órájára nézett. Lehet, valakik most épp erre tartanak ezekkel az ijesztő képességeikkel. Talán csak az imént indultak, 782-ben, s mindjárt itt lesznek Kispesten.

Az ablakot azért nyitva hagyta. Augusztus vége volt, szinte testközelből nézett be Vénusz, a szerelem istennője. Az ágyon, felesége mellett, a gyerek aludt babaarccal. Fölkeltette, és elzavarta a szobájába. Ledőlt, átölelte a reménytelenül más dimenziókban utazó hitvest, és lassanként ő is elnehezedett. Fülében még hallotta a szomszédból átszűrődő, andalító technomuzsikát.

Botyánszki Ágnes

Ezüsthíd

*A teljes arcú holdvilág
egy uradalmi tó
mozaikos víztükcrén
száz csillanás.
Ebből szó a vízipókstáb
kék fodrokra fényes strasszot,
sellőforma éjruhát.
Díszterme a magaspart
és dombkoszorú,
hol békakórus kíséretében
két buzogány dobol a stégen:
egy-kettő, egy-kettő,
kecses forgás,
jobb kezében keszkenő...,
de hajnalhasadásra
a tündöklő Hölgy-Balaton
olyanná válik,
mint korább'
egy szokványos napon.*

Bábel

*Bandukolt a sokunkból
kirohanó balga,
hogy dörzsölt tenyerében
kőbalta szabja kurtára
az ősi Szikla alsó szoknyáját.
Gördült is a csonk*

*késhegyű éleken,
közben izzadt nedvek cseppentek le rá.
Várta a hosszan elnyúló telek,
melyre tovább firegve-faragva emeltünk
megannyi üveges kőfergeteget.
Leharcolt testünk
a felső teraszon csúszott szét;
volt egy aggasztó légszomj,
de lábunk előtt hevert a mindenség!
Ezalatt az idő álságos metszőfoga
a kizsákmányolt hasadék oldalába véste:
„Jóságos Szikla! Béke poraidra!”*

Enyém

*Enyém a bálozók
spiccesen elhajított rúzsza,
vörösén világlík,
a bokor
kontya alá húzta.
Sáros egy kicsit,
karmol a tövis.
Az én szemem állja,
hogy az értelmiségi
porig alázza a hontalant.
Présben sajtolt
maradék kedvének mustját
egy hordóba méri,
majd erjed,
s forr a nyomorúság.
Legyen hát enyém
és kis kedvencemé
a fáktól népes völgy is,*

*ha avarszőnyegén
futva könnyíték lelkemen.
Enyém az óz, a tölgy
és a fenyők minden toboza.
Az Égben szunnyadó Papám
eleven mosolya.
Enyém a bátrak ereje,
kik fehér pöttyeikkel
koptatják a sötétség életét,
s enyém a hit,
hogy pöttyöm fehérít.*

Mentőöv

*Leszakadt jégtáblán
imbolyog
a tegnapi biztonság,
s mert nincsen más,
a priuszos ígéretetek
tarajáról kukukucskál.
Fel is tűnnek
kalózhajók
és a Halász.*

Nagy Zopán

Átjárások / Zentai bolyongások...

Vágások, visszatekintések: Zenta-Csóka-Péterréve!

Ürdümülpühű!

Ulu, Zulu és Ülü friss nedűket kortyolgat a Nirvánában. A beáramló fény szinte észvesztő. Én-veszejtő! A belső tér megfelelően labilis... A sötét háttérből olykor csak a pultos aranyfogai vilannak elő... A hangulat-kontrasztok időtlen időket és különféle érzeteket vonnak össze, préselnek egybe: a káprázat ablakán (és az opálos korsók üvegfalain) át...

Csóka. Čoka. Hideg kutyaleves a színházban! Bohózat, fél-sötét komédia, mégpedig Bimbó direktor úr rendezésében. De előtte a platánok árnyékában: Carolains Caffè Bar, majd Apatinska Pivara (1756): molinvasjednojelinkopivo!

Később: Roza, Kristina, Mile Bá, Lázár, így váltakoztak a (megtalált és újra feltárt) krčma-intézmények...

Fél-álomban: két halott barátom él nálunk – motyogva meséli a *leíró*. Az egyik láthatatlan, a másik: szalamandrás alsógatyában járkál fel-alá, miközben kávézik. Három napja érkezett, azóta így cselekszik, érezhető, hogy valamiben nagyon bent ragadt... Szintén halott kutyám, Mimi, tegnapi sörhabot nyalogat egy padlón maradt pohárból...

A tér-idő (most is) montázs-szerkezetben vesztegel, a talaj ingoványos (*terra incognita*), az ajtók leszakadtak, a tákolmány-falak félrecsúsztak... véccén ülés közben plexi-táblát tartok magam elé, függönyként kezelem, a láthatatlan baráttal úgy beszélgetünk, miközben a kerítés mögül, sárga Babettájáról apám dudál, csenget, kiabál, a kerítés összedől, és egy (talán spanyol?) postásnő cipel be óriási csomagot. A plexi mögül kiszólok, hogy valaki írja alá, leginkább egy élő! De hol vagy Emese, hol vagytok többiek?

Kialvatlan

kéreg-vers
helyetti lét-lelet,
átmeneti láttelelet:

egy kéreg
a hangyáktól
kéreget:

morzsáért, bogárszárnyért, lepkeszemért
könyörög, vért is kér – és
kér eget,

felhő-cafatot, vatta-falatot,
két szeget,

melyekkel majd benyomhat sok
szép szemet...

- - -

Péterréve, szikár révész révülése: az utazó kalandorok és a helyi traktorosok együtt húzzák a fémhuzalt egy-egy speciális fa-alkalmatossággal, a (még kézzel) hajtható réven... Hőguta, élmény-fény, átkelés, burek, óriási eprek és húsító *Jelen(és)*...

Májam-vesém! Majd a bonctan mesél... Vér-cukker és zsír-májcsi! Jah shot (absinth, orange, grenadine)! – Halkan nyald a fapapucgot, a zenekar a pincében próbál... Zenta, Ferde Zente, Zentrópia: Zaječarsko, Zen Heaven, Arator Amber (red ale), Žestoka Pića...

- - -

Emlék-töredékek egy elveszett füzetből:

Marabu Mester megköszöri a gigáját – és így szól a dögevő tanítványokhoz: Khá! Sőöt: mega-lukullianuszi okha-khá!

Lakh-halk-alk – súgta Laksmi, a szerencsejáték-függő, négykarú csajszi. Szí, ijaj, csí... Dévanágari – लक्ष्मी –: kitömött baglyokat gyűjtő Srí!

Adoma! Szólam: *Estrella... Valse noble...* – Schumann *Carnaval*-tétélei elsárgult kottáról peregnek le egy alvajárákkal teli terembe...

Intermezzo helyett: Schuberték a Bach-családot is felülmúlták gyermeknemzésben. Apai ágon 2 házasságból 19 gyermeknek adtak életet, Franz bátyjának pedig 3 házasságból 28 gyermeke született!

Az underground katakomba-színházban a *Transzmutáns Riválisok Rekedelmei* tánczenekar pró- és kontrabálja káoszba fulladt... Parti, partitúra, kotta, ü! A költő fejében egy hordozható (*pornóztató*) ketrec jelent meg éppen...

És amott: Dj By Balog & AI Alvarez experimentális darabja szólt az éjszakában, *Y / Z Generation*, avagy: 365 mobil-kütyü okos együtt-pittyogása, Messenger-hangok kakofóniája, repoharak és műanyag evőeszközök óriási mosogatógép-darálóban egy exkluzív *garden-party* medencéjéből kihangosítva, stroboszkópokkal fény-spékelve, víz alatti vibrátorokkal rezegtetve...

Írásjelek belső-homlokban: hóban és homokban... Ismerős betűk ismeretlen lábnyomokban... – Hartyán-gattyafői fotyforotty, agyban fő az üstös ősporonty... – így ébred a *leíró* egy lerobbant buszon, s az átszállás ismét bizonytalan...

Juhász Kristóf

Szathmári István

Meglátok a könyvhéten egy magas, délceg alakot, olyan donkihótés figura – van az egész megjelenésében valami... patinásan avított polgáriság? Kopott délcegség? Egyre tűnékenyebb, de annál jól-ésőbben méltóságteljes régimódiság? Apponyi Albert gróf ilyen a régi fényképeken. Őszszakállú szikárság. Futok, kiabálok:

– Szathmári István!

Évek óta nem beszélünk, de kevés szót váltunk, valahová igyekszik, nekem meg még akkor kezdődik az igazi munkanap, föl vagyok pörögve; írt-e könyvet, amiről kritikát írhatok, túl régen jelent meg, nem aktuális, a francba. Az elkövetkező napokban tucatnyi könyv landol nálam, ami aktuális – ez a szemét Krónosz hogy eltéríti a tudatot egy régi barátról, a kíváncsiságomról meg a türelmemről!

Három hónap sem telik el, és halálhírért olvasom. Súlyos betegség. Nem látszott betegnek. Hatvankilenc éves volt. Pont olyan-nak láttam, mint huszonpár éve, mikor először találkoztunk. Nyugalmat és megérkezettséget árasztott. Szomorúság, melankólia? Az mindig is körülengte. Annyira még a tapintatlan munkamánia sodrásában is élesek szoktak lenni az érzékeim, hogy meglássam a másokban a ki nem mondott fájdalmat, szenvedést. Hát vagy én voltam süket és vak, vagy István önuralma, méltósága, példaadása volt emberfeletti.

Olyan egyenesen ment, és olyan tisztán beszélt, mint aki most készül megírni még három méter könyvet. Ha jól látom, hét könyve jelent meg, novella, elbeszélés, regény. Nekem két novelláskötetet adott – hol lehetnek, melyik dobozban, az utóbbi húsz év országjáró költözködéseinek melyik viharos pontján lapoztam fel őket utoljára?

Szathmári István volt első fölfedezőm, vagy mentorom, ha úgy tetszik. Huszonsok (vagy tízmillió?) éve a Zöld Kakas középis-

kolában érettségiztem, kőbányai alapítványi sulí volt, akkoriban a tandíjon kívül az volt oda a belépő, hogy valahonnan már ki legyenek rúgva. Na most a viharos, szex&drugs&rock'n'roll bugyraiban beavatást hajszoló, sufnistigmákat barkácsoló kamaszkor (vö. lángoló ifjúság) részletezését, vagyis, hogy mit is kerestem én egy ilyen intézményben, ugorjuk át. Másik mese, sokszor meséltem. Csak azért érdekes a helyszín, mert ott találtam vissza kicsit ahhoz a kíváncsi-kreatív attidűdhöz, ami általában elviselhetővé tette számomra a világot, meg a világ számára engem. Művészkedtünk, csináltunk fotókiállítást, versfelolvasást, performanszt, mindezt persze kellő kamaszos nagykalapúsággal, modorossággal, pofátlansággal, világfájdalommal, spleennel. És Szathmári István odatévedt barátjával-kollégájával, Bartha György költővel egy ilyen performanszra. Fantasztikusan néztek ki ketten, egymás mellett, István az ősz szakállával, György a fekete kecskeszakállával: a druida meg a faun. Vagy mint egy szimfonikus metázenekar billentyűse és szólógitárosa. És valahogy összeszedtek engem, és hívtak irodalmi pályázatra, meg beszélgetésre, meg ami ilyenkor lenni szokott. Azt nem mondhatom, hogy „elindítottak karrieremben”, nem is lehetett engem sem elindítani, sem megállítani földi halandónak semmiben, olyan mocsok egy természetem volt – de segítettek, ahogy tudtak.

Nem beszélgettünk sokat Istvánnal. Ritkán találkoztunk, és többnyire ő kérdezett. Nem emlékszem konkrét tanácsokra. Pláne, ami az írói technikákat illeti. Mintha kérdéseivel próbált volna meg, nagy tapintattal, valamit tágítani az aktuális buborékomon. Jól kérdezni nagy tanítás! Ha jól kérdeznek, jól kell fogalmaznom! Talán ez a legnehezebb pedagógia. Na jó, a példaadás után.

Igen, most már Szathmári István is azok között van, akiket úgy gyászolok: miért nem kerestem, miért nem beszélgettem többet? Miért nem kérdeztem? Miért nem kértem el összes írását? Miért, miért? Mert mással voltam elfoglalva. Nem baj ez, nem is bűn. Szabadon lehetünk mással elfoglalva, mint azzal, akivel nem. Legföljebb érdemes közben tudomásul vennünk: mások nem okvetlenül ugyanakkor hálnak meg, mint mi. Megeshet, hogy

előbb. És akkor érdemes idejében megtanulni tőlük a lehetőt. Hisz azért vannak-vagyunk, hogy továbbadhassuk a példát.

Istvánnak volt-van mit. Nem volt ismert. Nem futtatta magát a pofakönyvön. A többi ilyen internetes dologról talán nem is hallott. Valami arisztokratikus távolságtartás volt benne, és mély-séges irtózat mindenféle önreklámtól, sikerhajhászástól. Közben olyan közegekben mozgott otthonosan, amikben semmi úri nincs: megismerkedésünkkor épp a csepeli családsegítő szolgálatnál dolgozott. Képzeljük el Apponyi Albert grófot, amint kedélyesen beszélget félanalfabéta, szipus kölykökkel.

Megnyitotta egy kiállításomat. Akkor is középsulis voltam még, éppen az analóg fotózással játszadoztam, egy cimborám meg valami üveg- meg gyöngyprüntyikéssel, valahol Pesten kiállítottunk, István pedig megnyitotta. És ezt a huszonsok éves megnyitószoveget, amit most közlök, azután küldte el nekem levélben, hogy találkoztunk a könyvhéten. Kevesebb, mint három hónappal halála előtt. Azt írta: a találkozás öröme. Hát így megy el egy jó ember? Súlyos beteg, és még örül? Tudnia kellett, hogy meg fog halni. Az ilyen emberek tudni szokták. És még örült. Remélem, rengeteg minden másnak is.

Isten nyugtasson, István! Köszönöm, hogy ismerhettelek, köszönök mindent.

*

Az alábbiakban közlöm a megnyitószoveget, amit huszonsok éve írt. Két szárnypróbálgató, dacos, béna kamasznak, két hülyegyereknek, akik művészesdit játszottak. Nem hiszem, hogy István másképpen: több figyelemmel, odaadással, munka- és játékkedvvel írt volna, ha nem két kölyökről van szó, hanem beérkezett hírességekről.

Így kell dolgoznunk. Jegyezzük meg. Pontosan úgy akarok figyelni most a kezdő gyerekekre, ahogy ő figyelt régen a kezdő gyerekekre, aki voltam.

KRISTÓF ÉS SZILVIA

Juhász Kristóffal a Zöld Kakas Líceumban találkoztam először. Mivel jómagam többek között irodalmi műhelyeket is vezetek, így meghívást kaptam egy költői matinéra, a város peremére. Ismervén, szeretvén Kassákat, Apollinaire-t meg a többieket mégis meglepődve konstatáltam, zöld kakas Budapesten, csak úgy! belekukorékolva a hajnalhasadtába, Pétert és más önkénteseket keresve, igen, ez azért mégsem semmi. Lakótelepeken át vitt az utam, lestrapált városi ösvényeken törtem a cél felé, a kutyaszáros járdák már-már üdítően hatottak, mikor hosszas kérdezősködés után egy lapos panelépítmény előtt állván mondták – íme a kakas. De se zöld, se semmi, miféle ívelés a nagy kék felé? Ha nekem kakasom volna (egyetemista koromban egy ismerősöm, aki a kertvárosban lakott albérlőként, egy kakas miatt, egy örültül ricsajos madár miatt majdnem a börtönbe került, mert összevekedett a tulajjal, az állat, a madár pátyolgatójával, szeretőjével) tehát ha kakasom volna, az kék lenne bizony.

És bementem a lapos, levegőtlen épületbe, és sok fiatal fiút és lányt láttam meg szamovárt, habár az akkor még nem repült el a fejem fölött, csak később, sokkal később, igen.

Kristóf csíkos pizsamában ült majd állt valami ronda zöld pad mögött és verseket olvasott. Körülötte voltak még egy páran, és szintén olvastak vagy szavaltak, hol hangosan, hol halkán, hol kedvvel vagy anélkül.

Kristóf szövegei úgy első hallásra is sajtáságosnak tüntek, habár figyelmemet a hallgatóság reagálása, viselkedése, zsongása el-eltérítette. A szabadság valamiféle bájos megnyilvánulása volt ez, amit eleddig, sokéves tanári pályafutásom alatt nemigen észleltem. A „másságnak” ez a fiatalos, őszinte, de mégis tudatos vállalása szimpatikus volt nekem.

A csíkos pizsamás fiatalember a fogyó hold udvaráról is értekezett lírai stílusban (később, amikor meghívtam az általunk szervezett irodalmi pályázatra, lexikonokat bújtam – hiába, öregszik az ember –, hogy vajon a csonka holdnak légyen-e udvara, de ezt

talán a tragikus sorsú Radnóti mindenkinél jobban, de jobban tudta), tehát a szövegek után vagy közben hirtelen rádöbbszem arra, itt képek is vannak. Kristóf fotói.

És itt most újból láthatjuk őket, pontosabban azokat is, meg az újakat is. Kristófban van valami Rimbaud-i, a koraérettsége talán, a komolyság, a tudatosság, ahogyan teszi a dolgát. Az üveglitkákban nemcsak arcok vannak, hanem finom, szép leánytestek is, és a víz, a sok-sok víz mindenütt. Akárha csak a Gangesz partján járnánk, úgy szimbolikusan persze, és mosnánk le, mosnánk le magunkról a szennyet, a piszkot, a mindenek szemetét. És az a bizonyos csónak is visz valahova, a túlsó partra talán, ki a ketrecből, kalitkából, reméljük nagyon. És azt is, hogy az a kukucskaló is egy olyan világra néz, amelyre érdemes nézni. S hogy az utcák és az oly nápolyias sikátorok és a bennük levő, lepellel eltakart, betakart alakok tudnak valamit, valamit, amit mi nem tudunk.

Zala Szilviával nincsen ilyen történetem. Ő a munkahelyemen keresett meg, szó nélkül kirakta a dolgait a székre, a túlhasznált szófára, és várt. Csend volt sokáig. Talán túl sokáig is. És akkor, mintha víz csobogását lehetett volna hallani. Úgy nagyon halkán. És láttam, hogy az üveglemezeken pici kagylók, vízcicsigák, rákfélék, emberfejű halak mozognak-izegnek, sisteregve kicsit. És hogy palackok is vannak, testükbe zárt, ki tudja, milyen üzenetekkel, meg gyöngyök, meg mindenféle női encsembencsemek. És a víz hangja, annak a víznek a hangja, itt, Kristóf fotói között, mellett mintha erősödne, és hiszem, van egy pillanat, amikor a két világ egymásra talál. És ez szép. Két fél egy egész. Ezt kéne észrevennünk. Hát rajta.

De vannak itt fák, és föld, talaj után kutató gyökerek, meg kalitkák persze, van minden, ami kell. Érezzük jól magunkat, míg lehet. A kiállítást megnyitom.

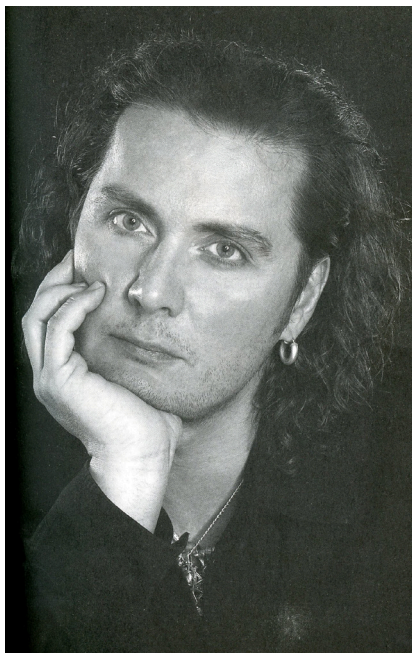
Ónody Éva

Erkelekről

Kentaur

Az ünnepélyes csendben, a reflektorok fényében daliás férfi emelkedett szólásra a Thália Színház oldalsó páholyában; közismert nevén Kentaur, azaz Erkel László. A fekete-piros szmokingos férfi feltűnő jelenség volt 2010-ben. Minden mondata meglepte a közönséget. A *Bánk bán* szerepelt műsoron a debreceni Csokonai Színház előadásában, ő nyitotta meg a zsúfolásig megtelt teremben az ünnepi eseményt. Késett a megnyitóval, de mi moccanatlan némaságban vártunk nagy zeneszerzőnk, Erkel Ferenc 200 éves jubileumi ünnepségén, a Budapesti Tavasz Fesztiválon.

Kentaur így kezdte: – Ami az angoloknak Shakespeare, az nekünk Erkel Ferenc, a magyar opera megteremtője. Ez a jubileum remek alkalom lehetett volna, hogy méltó helyére lépjen a magyar zenetörténet nagy alakja, és ne maradjon bezárva az úgynevezett perifériába. (Hozzáteszem: a balliberálisok kormányzásuk idején nem tették lehetővé Erkel méltó megünneplését, ugyanis ők nem szeretik nemzeti zeneszerzőnket.)

*Erkel László (Erkel Tibor fia),
művésznevén: Kentaur*

Megtudtuk, hogy ez lesz az első alkalom, amikor a Bánk bán eredeti változatában kerül színre, és tapsorkán köszöntötte a bejelentést. Eddig mindig csonkítva, rövidítve játszották, most visszatérnek az eredetihez, így azt az élményt kapjuk, amelyet Erkel tárt a közönség elé 1861-ben, a Nemzeti Múzeum Dísztermében. (Kis húzással ugyan, mert az eredeti opera háromórás.) Vajon hányszor kell még

elénekelnie Placido Domingónak a New York-i Operában Bánk nagyáriáját ahhoz – tette föl végül a kérdést Kentaur –, hogy a magyar történelmi opera kilépjen úgynevezett periférikus közegéből?

Én ugyan nem tudtam addig Kentaurról, meg is lepett, ahogyan megjelent, de jellemző rám, hogy nem mindig vagyok képes követni a népszerű fiatalok diadalújtját. Viszont azóta megtudtam, hogy ő egy reneszánsz ember, polihisztor, bármennyire is kihalóban van ez az emberfajta mostanában. Az apai és az anyai ágból minden jót megörökölt: zenész, festő, díszlet-, jelmez- és látványtervező. A színházi világ centrumaiban dolgozik, Skandináviától Japánig, Nyugat- és Kelet-Európától Angliáig és az Egyesült Államokig. Be kell látnom, hogy csakis külön témaként, önálló írásban lehet őt bemutatnom.

Erkel Tibort,

az édesapját, már jóval a 200 éves jubileumi ünnepség előtt a kulturális élet jeles személyiségéként ismertük; a Bocskai-öltönyös, hófehér hajú országgyűlési képviselő, a kiváló zongoratanár, a Zeneakadémia tanszékvezető tanára, a Magyar Rádió Zenei és a Kulturális Minisztérium művészeti osztályának vezetője az Erkel név fényesen ragyogó csillaga.

Ekkoriban fölkerestem néhány alkalommal Újpesten, szép kétemeletes, kertes házukban. (Felesége, dr. Bognár Márta gyermekgyógyász éppen rendelt ilyenkor erre is alkalmas otthonukban.) Azért is érdekelt Erkel Tibor, mert megtudtam, hogy annak idején X-listásként, azaz „osztályidegen” származása miatt nem vették volna föl az Erkel Ferenc Zenei Középiskolába, ha édesapja nem értesül egy szórólapról a tehetségkutató felvételig. Amelyre aztán félévi emberfeletti hajszában felkészült a remek tehetségű ifjú zongorista, és természetesen bejutott.

Beszélgéseink egy része megjelent korábbi kötetemben, a *Visszaszögezett csillagokban*, de nagyobb része nem látott napvi-

Erkel Tibor, kényelmes otthonában

Erkel Tiborral beszélgetek a Litea Könyvszalomban 2011-ben

lágot, s talán feledésbe is merült volna személyes emlékeimmel együtt, ha nem találkozom az Irodalmi Jelen főszerkesztőjével.

Arról is beszélgettünk, hogy egy Erkel-leszármazottnak biztosan zenésznek kell-e lennie. Ez talán evidencia? Nem törvényszerű – mondta –, de a népes Erkel család leszármazottainak nagy része zenei tanulmányokat is folytatott. A népes generációt egyenként visszaidézni lehetetlen, csak egy-két közeli példát említenék: Somogyvári Ákost, a szépunokát, aki karnagy, zenetanár, Széchenyi-díjas zenetörténész, az Erkel Ferenc Társaság jelenlegi elnöke és Erkel Sárát, a dédunokát, Marosvásárhely zeneiskolájának és a város magas szintű zenei életének megteremtőjét.

Az Erkel család Németalföldről származik, az ezerhétszázas években települtek Magyarországra. Erkel József (1787–1855) karnagyot és tanítót meghívták Gyulára a zenei élet föllendítésére. Erkel Ferenc hálásan viszonzta műveivel mindazt, amit a család a magyaroktól kapott. A Bánk bán nagyopera ezt a magyarság iránti szeretet is hordozza. Bár idegenszívűséggel vádol-

ták miatta, holott éppen az idegenszívűség a merániak zsarnoksága ellen szól.

Erkel Ferencnek már a nagyapja és az édesapja is jól képzett zenész volt. Az édesapa Rutkay Klárát, az uradalmi tiszt lányát vette feleségül Gyulán, és házasságukból tíz gyermek született. A fiúk közül a másodszülött volt **Ferenc** (1810–1895), aki első zenei leckéit nagyapjától és apjától kapta. Korán ügyesen zongorázott, és sikeresen föllépett a gyulai közönség előtt. Későbbi tanulmányait Nagyváradon, majd a pozsonyi bencéseknel végezte, és életre szóló élménye volt Bihari János hegedűjátéka, a verbunkos zene, valamint Liszt Ferenc virtuozitása. Neki öt fia született: Gyula, Sándor, László, Elek és Lajos. Erkel Ferenc zeneszerzői munkásságának fontos közreműködői lettek, mivel a művek hangszerelésében is segítségére voltak.

Vendéglátóm, Erkel Tibor, aki a nagy Erkel testvérének a lezármasztottja, már négyéves korában a zongora alá bújva hallgatta édesapja zongorajátékát, így maradt kettesben a zenével. „Hatéves koromtól tanultam zenét, sőt zenei óvodába jártam, Debrecenben pedig kórusban énekeltem” – mesélte. S amikor találkoztunk 76. életévében, 2010-ben, még tanított a Zeneakadémián. Holott a törvények szerint hetvenéves kora után státuszban már nem taníthat senki – de óradíjban, fillérékért, igen! Persze szerinte olyan keveset nem lehetett neki fizetni, hogy a tanítás öröme ne nyújtson kárpótlást. A Zeneakadémia rektora is elmondta annakidején egy rádióinterjúban, hogy a kollégák megtiszteltetésnek tekintik a munkájukat, nem pedig kenyérkeresetnek. (S tegyük hozzá, a jelenlegi magyar kulturális életben sem tartanak igényt általában az időskorúakra, akik nem öregen, nem a születési évük szerint, hanem nagy intenzitással és szellemi frissességgel élnek. Általánossá lett, hogy leírják őket. Akik nyugdíjban elernyedten csak pihennek, amibe aztán – a fölöslegesség érzetével – lassan bele lehet halni.)

Mitől is annyira vonzó Erkel Tibor megjelenése? – tűnődtem, és figyeltem őt, amint baritonja betöltötte a nagy lakást. Mint egy operaénekes! Azonkívül érthetően artikulált, szép magyarsággal

*Erkel Tibor átveszi a Magyar örökség Díjat 2010-ben.
Hármori József kulturális miniszter társaságában*

beszél, ami ritka kincs mostanában. Szép termet volt, könnyedén ugrott, ha kellett, semmi öreges nem volt a mozdulataiban sem. Bizony nem mindig az évek határozzák meg az embert! Milyen jó is volt egykoron látni azokat a jó megjelenésűeket, akik lassan a színház világából is eltűnnek! Makovecz mester is búsongott emiatt: a megjelenés, a jó külső szerinte nélkülözhetetlen a színházban. Ma valahogyan, sajnos, a szürkeség korát éljük. Még Bánk szerepét is a debreceniek említett előadásában egy kopasz és kicsi színész alakította, igen illúziórombolóan. Vidnyánszky Attila – aki akkor még a debreceni színházat igazgatta, és a darab rendezője volt – igazán tudhatta volna, hogy az igazi Bánk milyen daliás, remek külsejű nagyúr lehetett! De úgy látszott, nem akarta tudni. Vagy csak ilyen énekest talált?

Erkel Tibor tanári működéséről megjegyzendő, hogy Presser Gábort (a könnyűzene mesterét) is ő tanította zongorázni a Ze-

neakadémián, két évig, s amikor aztán a fia, Kentaur megalakította a Satöbbi zenekart, ő volt első nagylemezük zenei rendezője. Ezt a művésznevet is akkor vette föl az igazi, Erkel László helyett. Ugyanis elege lett abból, hogy Himnuszknak csúfolták már kisdíák kora óta. Ez a gúnyos és diszkriminatív gesztus bántó megnyilvánulása a magyar közéletnek. Édesapjának ilyesmiben – hála Istennek – nem volt része, mert Cirkópusztán született Kóróssziget tanyaközpontban, a Nagyváradai káptalan birtokán, 1934-ben, ahol édesapja a főintéző volt. (Ezért kapta később az X-es bélyeget). Bábaasszony segítette a világra, s néhány kilométerre onnét, Csökmőről, egy kis Hajdú-Bihar megyei faluból orvost is hívtak hozzá, Aszódi Jenő doktor bácsit. Gyakran Csökmőt nevezi meg születési helyül.

(Ki nem hagyhatom, hogy jómagam 1957-ben, érettségi után – mivel egyetemre nem engedtek az elvtársak – kényszerűségből Csökmőn tanítottam, képesítés nélküli nevelőként az általános iskolában, pontosabban ide menekültem, amíg fel nem mondtak politikai „alkalmatlanságom” miatt, és akkor kitiltottak az ország összes iskolájából. A csökmői tantestület tagjaként az egyik óra előtt a kis második osztályosoktól megkérdeztem, miért van az osztályban olyan erős pálinkaszag. Lassan és nehezen bevallották, hogy ők bizony pálinkába aprított kenyeret szoktak reggelizni. (Nem tejbe, pálinkába aprítottat!) Nagy igyekezettel próbáltam leszoktatni erről őket.

Nem mondhatom el Erkel Tibor kiebrudalásainak összes történetét, de egy különös esetről beszámolnék, őt idézve.

– Volt egy ’56-os fegyelmi tárgyalásom, akadémista koromban, mert nem akartam belépni a KISZ-be. (Gyengébbek és a mai fiatalok kedvéért: Kommunista Ifjúsági Szövetség.) S utánam a többiek sem. Ez annyira veszélyesnek számított akkor, hogy engem el kellett távolítani a Zeneakadémiáról. Spitz József, a párttitkár ezért fegyelmi elé állítatott. Behívtak egy bizottság elé, s kit látok az elnöki kanapén: ott ült Molnár Antal professzor úr, későbbi Kossuth-díjas professzorom, és a kiváló Újfalussy József, szintén Kossuth-díjasunk. Föláll Molnár Antal, odajön hozzám,

megfogja a vállamat, s azt mondja: Hölgyeim és uraim! Engedjék meg, hogy bemutassam növendékemet, Erkel Tibort! Döbbsent csend lett, s abban a pillanatban fölpattant Újfalussy József is, és csatlakozott; a legkedvesebb növendékének nevezett. Nos, a tárgyalásnak annyi volt! Nevetséges lett volna folytatni azt a rémes hazugságáradatot. Fel voltam mentve minden piszkos vádalól. Meghatódom mindig, ha eszembe jut, és el szoktam sírni magam, most is alig bírom ki, hogy ne történjék meg velem. Persze volt, akit ezért azonnal elküldtek a Zeneakadémiáról, mindkettőjüket és még a remek Bárdossyt és Járdányi Pált is – akik a magyar zenetudomány elkötelezett professzorai voltak – szinte azonnal kirúgták, de két éven belül biztosan mindenkit nyugdíjaztak.

Dr. Bónis Ferenc

zenetörténezzel is sikerült beszélgetnem akkor, az Erkel Ferenc Társaság alapító elnökével, aki 1989-től halálig, 2012-ig töltötte be ezt a pozíciót. (A végén kitüntették őt a Magyar Köztársaság Tiszti keresztjével, Széchenyi-díjjal, és tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Bizottságának.) 2010-ben így nyilatkozott nekem:

– Az Erkeleknek nem szabadna elnézniük, hogy ez a 200 éves jubileum nem lett méltóképpen megünnepeelve. Hisz ki más ünnepelnénk, mint akinek talán a világ legszebb Himnuszát köszönhetjük, s aki nemcsak megteremtette a magyar operát, hanem életművével több operát adott az Állami Magyar Operaháznak, a magyarságnak, mint az összes magyar szerző együttlévé. Ellenében föltupírozták Mahlert, aki mindössze két évet töltött Magyarországon, az Operaházban, és operát soha nem írt, bár – tegyük hozzá – kiváló zeneszerző volt. Hadd mondjam még el azt is, hogy a Fesztiválzenekar vezetője, Fischer Iván jelentősegteljesen megkérdezte: Ki az az Erkel Ferenc? Először is nem volt az ünnepség alkalmából Erkel-mű kitűzve. Az igaz-

gatótanács ugyanis ezt leszavazta. Mindent elkövettek, hogy ne jöjjön létre az ősi *Bánk bán*-bemutató sem. S állítólag nem illik, hogy én mindebbe beleszóljak! Ezzel sem értek egyet. Nemcsak, hogy ma színpadra kellene vinni az operáit, hanem ahogyan az első nemzeti-konzervatív kormányzás idején megfilmesítették a *Bánk bánt*, aminek olyan sikere lett, hogy az amerikai operafilm nemzetközi versenyen, a kétszáz film közül ötödik lett. Erre lehet azt mondani, hogy nézzük a többi művét is!

Erkel Tibornak az volt a véleménye, hogy a 200. jubileumon a világ elé kellett volna tárni az életművet vagy az életmű jelentősebb részét! Én például biztos vagyok abban – mondta –, hogy *Brankovics György* című operájának nagy a jelentősége, mivel a nándorfehérvári diadalról szól, amellyel egy évszázadra megmentettük Európát a balkáni pusztítástól. S hogy Párizsban a törökök akkor nem építhették föl a minaretjeiket (mint mostanság az arabok), mert a Hunyadiak megakadályozták. Erről szól ez az opera. Európa elé kellene tárunk, tudatosítanunk kellene az amúgy is feledékeny és meglehetősen hűtlen Európával a véres harcainkat! Hogy legalább utólag megköszönhessék a hősi áldozatokat.

Erkel Ferenc 10 évig volt igazgatója a Zeneakadémiának, amelynek létrehozásában különben jelentős szerepe volt, de ezt is kicsinyíti a zenetörténet Liszt Ferenc javára. Utána még néhány évig ott tanított, aztán nyugalomba vonult. Elképesztő az a jó gazdálkodás, pontosság, szakmai alaposság, amellyel az intézményt vezette. Ugyanitt kell megemlíteni, hogy a magyar hangszeripar fejlesztéséért is rendkívül sokat tett, mivel a hazai hangszergyártás sokban függött attól, hogy az 1870-es években létrejött Zeneakadémia honnan és milyen zongorákat vásárolt! S kik voltak azok a magyar zongoraépítők, akik szóba jöttek, és miért éppen rájuk esett a választás? A Zeneakadémia irattárában találtam egy nagyszerű dokumentumot, és ebből írtam egy tanulmányt. Az a munka sem hallgatható el, amellyel felépítette – társaival együtt – a Filharmónia Társaságot, amely tulajdonképpen bölcsője lett a magyar zenei életnek. Hiszen tagjai közül került ki nem egy tanára a Zeneakadémiának.

*Somogyváry Ákos, az ükunoka, karmester,
az Erkel Ferenc Társaság elnöke / Béres Attila fotója*

Somogyváry Ákos,

a szépunoka, ma az Erkel Ferenc Társaság elnöke, akit a Magyar Ezüst Érdemkereszttel tüntettek ki 2011-ben az Erkel Ferenc emlékének és szellemiségének megőrzése érdekében kifejtett tevékenységéért. Szerinte sokat javult a helyzet az elmúlt tizenhárom évben. Ő úgy látja, mikor Erkel Ferenc ellenszéllel találkozott, mindig győzedelmeskedett. Különben is az egyik zenetudós, Tallián Tibor telibe talált, amikor „a kibírás zsenijé”-nek nevezte őt. Egyébként is lokálpatrióta volt, szeretett itthon lenni – bár jól beszélt németül, Bécsnél tovább nem ment. Így a művei sem jutottak ki.

Jól tudjuk, hogy visszafogott, tartózkodó személyiség volt. Igaz, hogy az 1875-ben megnyílt Zeneakadémia kapcsán állandóan „Liszt Ferencünk”-et emlegetik, de ők nagyon jóban voltak. Liszt a legjobb tanítványait is Erkelre bízta, amikor el kellett utaznia

Weimarba vagy Rómába. Összes kórusművét is megjelentette a Társaság 2011-ben a Hungarotonnál, CD-lemezen. S amikor a központi államvezetés a nagy ünnepeket – mondjuk úgy – elhallgatta, a civil szféra jól dolgozott; például a MÁV Szimfonikusok és az akkor megalakult István Király Operakórus előadta Erkel Ferenc *István király* című operáját a Komáromi Monostor erődében. 143 év után pedig előadták a *Magyar Cantata* című zeneművét, amely hitvallás a magyarság, a kereszténység mellett (Szent István Mária oltalmába ajánlja a Szentkoronát.) 2024-ben majd ismét előadják, erről már tárgyalások folynak Batta Andrással, a Magyar Zene Háza igazgatójával. S a 29. Erkel Ferenc Diáknapok versenyét is megrendezték az idén júniusban Gyulán, a középiskolai korosztálynak. És végül Somogyváry Ákos, sokrétű tevékenysége mellett, létrehozta a *Hymnus* 90 másodperces verzióját, a Magyar Olimpiai Bizottság felkérésére.

Ókovács Szilveszter,

a Magyar Állami Operaház főigazgatója igen önkritikusan nyilatkozik az *Emberöltőnyi emlékezet* című, az Erkel Ferenc Társaság 30. évfordulóján 2020-ban megjelent kiadványában.

– Bizony nincs fenn az Erkel-összes a polcon, sem a könyvtárakban, sem az otthonokban, pedig a mi hősrünk nem 25 alapoperát szerzett, mint bálványa, Verdi, csak 19-et, mert idejét és erejét lekötötte a teljes magyar zenei életfolyamat teremtése és életben tartása. Elhatározásunkat hál' Isten követhették tettek is: először a Hunyadi László teljes stúdiófelvétele, majd az Erzsébet erkeli felvonásának és a Dózsa György, valamint a Bátori Mária felvételének keresztmetszetét is megjelentettük. Ezen lemezeink már az egész világon, az összes stream-szolgáltatónál elérhetők, tehát bárki bárhol hallgathat már Erkel-operát a telefonján is. ... Jövőre a *Brankovics György*, aztán a *Sarolta* és végül az *István király* is elkövetkezik.

Bízunk az főigazgató úr ígéretében!

Végül a legjobban szeretett, erdélyi Erkel-leszármazottat, a dédunokát, a drága

Erkel Sárát,

a kiváló zongoraművészt is megidézzük, volt tanítványa, Csiky Csaba írásából kiemelt sorokkal. Ő 1911-ben született, Marosvásárhelyt, és nyolcévesen a Székely Kultúrpalota hangversenytermében Beethoven-szonátaestet adott. Itt helyezték el a plakettjét halála után. Tizenkét évesen a Budapesti Zeneakadémia növendéke lett, Molnár Antal, Weiner Leó, Molnár Géza, Kókai Rezső tanítványa. Tőle, mint Erkel-leszármazottól, mindig többet követeltek. Az 1940-es években hazatért zongoraművészként, és a helyi Művészeti Akadémia, majd a líceum létrehozásával, Zeno Vancea támogatásával, magasrendű zenei életet teremtett a történelmi magyar városban. A helyi rádió készítette korabeli felvételek bizony megérdemelnének egy digitális lemezt! Akik tanítványai lehettek, egész életükben hordozták magukban csodálatos óráinak emlékét, tanulságát, ösztönző, felvillanyozó hatását. Aktív tanári tevékenységének évei alatt – ez több mint 40 évet ölel fel – 454 kiváló zongoristát, neves muzikusokat nevelt, akik a világ hangversenytermeiben és konzervatóriumaiban szólistaként vagy tanárként gyümölcsöztették a tőle kapott tudást. Még a román hivatalosságok is elismerték, kitüntették őt. Ma a Palotateremben a zeneoktatás halott.

Emlékezésem végén jusson eszünkbe Kosztolányi Dezső örökéletű igazsága:

*„Volt emberek.
Ha nincsenek is, vannak még. Csodák.
Nem téve semmit (...)
Hatnak tovább.”*

Szilágyi Ferenc Hubart

Mi vagy te énnemem?

Szonettkoszorú Shakespeare 75. szonettjére

1.

*Mi vagy te énnemem? Kenyér a testnek,
csak arra vár a mindig éhező;
mit szolganépek szenvedőn keresnek,
azt másnak ingyen ad a szép mező...
De nélküled bagót se ér az élet,
erőt vesz rajtam, ó, a csüggedés,
ha rád talál, a kedvem újraéled,
ha mást szeretsz, a bű szívembe vés.
Add hát örökbe nékem drága tested,
én senkivel nem osztozom kegyen,
te álmainkat rózsaszínre fested,
közös valónk örökre egy legyen!*

*Ha hoppon így marad kalandleső,
a szomjazó talajnak langy eső!*

2.

*A szomjazó talajnak langy eső:
a vér pezsegni tér a kék erekbe;
a boldogság hiánya rangnyeső,
habár tagadják mások émélyegve.
Mi kapzsiságban egyszer elveszett,
talán a vakszerencse hozza vissza;
lett legyen bárki által tervezett,
a csel s a bosszú oly silány kulissza.*

*A szép nyarakra jönnek zord telek,
a nappalok mögött az éj is ében,
de nem lehet, hogy elveszítselek,
hiszek jó Ámorunk szilárd kegyében.
S ha vágyra vággyal telnek itt az estek,
nyugalmat én botor, remélve esdek.*

3.

*Nyugalmat, én, botor, remélve esdek,
s a karjaidban tán meg is lelem,
tudom, szeretni nem leszünk mi restek,
segíts megélni, édes Istenem!
E nagy csodára rátalálva végre,
a csók varázslatával eltelünk,
buzogva száll a hálaszó az égre:
továbbra is kegyes legyél velünk!
Megérett már e szív a szépre, jóra,
és esküszöm, hogy más nem érdekel,
találna ránk ezernyi boldog óra,
itt kóbor álmok úgyse férnek el.
A telhetetlen szívre gondeső,
csak fösvény érez így, haszonleső!*

4.

*Csak fösvény érez így, haszonleső,
nem ér a trend, a kor silány divatja.
Magára vessen itt a vétkező,
sosem leszek duhaj szokások fattya.
Reá gondolni én nem is merek,
mi lesz, ha majd adott szavam szegem meg?!
Uram, bocsá', de nem vagyok gyerek,*

*se ellensége önnön érdekemnek!
 A mórest ismerem, van szép hitem,
 erőt merítek én, ha tétovázna,
 az üdvöm is magamnak készítem,
 ne kérje számon pápa, sem parázna!
 Egyetlen Istenem segítsen engem,
 a lelki büszkeség vigyázza rendem!*

5.

*A lelki büszkeség vigyázza rendem,
 de büszke, jaj, csakis terád vagyok,
 Virágos álmaim neked teremtem,
 az örület, ha vágyaim nagyok!
 Eleddig így halandót nem szerettem,
 s ameddig állnak itt a vén hegyek,
 imába kérem, úgy legyél mellettem,
 hogy én örökre támaszod legyek.
 Magam dicsérem, látod, újra benned,
 s a vétkeidben önmagam szidom,
 de nem vitás, hogy itt velem kell lenned,
 hogy átsegíts e keskeny fényhídon.
 Ám félek én, a gondom eltemet,
 zsvány idő, ha vetne rád szemet.*

6.

*Zsvány idő, ha vetne rád szemet,
 s a balszerencse csúfot úzne véled,
 mit adhat úgy a szó, a szent kenet,
 ha jó hited hamisra felcseréled?
 S velem mi lenne, jaj, nem is tudom,
 a balga sorsom messze elsodorna,*

*s e szív botolna minden ritmuson,
ködökbe fúlna fenn a csúcsok orma.
Bolond a vágy, ha pusztulásba ránt,
az ember csak veszít a nagy kalandon,
s a lelkiismeret hiába bánt,
utólag vissza úgyse sír a lantom.
Ha el nem ér a szó, füledbe zengem:
ne hajtson vágy szeretni mást, csak engem!*

7.

*Ne hajtson vágy szeretni mást, csak engem,
az álmaidnak éke én legyek,
csicsergő nappalokban, éji csendben
a kedveidnek majd elé megyek.
Dicséretére csillogó szemednek
szülessenek kevély, vidám dalok,
s ha néha még a könnyeid peregnek,
a szádra édes, szép mosolyt csalog.
E báj az égi angyalodnak bére,
nem ér a földön édesebb öröm!
Madárka száll a rét szelíd egére,
velem te szállj, ezen magam töröm!
Ezért iparkodom, ne mondj nemet,
s a nagyvilág csodálja kincsemet!*

8.

*S a nagyvilág csodálja kincsemet,
hozzád hasonló nincs e földtekén se.
A szája tátva, nézi, kint nevet –
az ünnepünk irigynek szenvedése.
De pár barát, tudom, örül velünk,*

*és sejti, ő is így lehetne boldog.
Mi reggelente már együtt kelünk,
a mennybe vittek itt a földi dolgok!
A víz csobog, s a tested meztelen,
cicázol boldogan keringve körbe,
ki tudja, meddig játszanál velem,
leselkedőn a benti nagy tükörbe.*

*Én rád mosolygok önmagamhoz híven,
a látomással telve már a szívem.*

9.

*A látomással telve már a szívem,
s tudom, hogy boldogabb már nem leszek.
Amint a nap, kapaszkodom, s egy íven
e vágy magasztos húrokon rezeg.
Ereszd füledbe, hogy ne menne kárba,
ne hordja szét az őszi szél dalom,
megőrzi majd aranydobozba zárva
a szívzugán az édes oltalom.
De szólj, ha mégse vonz e nóta titka,
megértem én, ha már nem érdekel;
a vágy a szép romantikára ritka,
vak koldusé e lant, ha énekel...*

*De hogyha kell, fogadd mellé kezem,
a pillanatra váltig vár e szem.*

10.

*A pillanatra váltig vár e szem,
időnk hamar lejár, ha tétovázunk,
sokáig tépelődni kár ezen,
ugyan, kit érdekel, ha ég a házunk!*

*Szeretni, élni kell, amíg lehet,
akit kövér szerencse marka ér el,
ne mondjon arra esztelen nemet,
mert sír a perc, amit ma elfecsérel.
Eltékozolni azt botor dolog,
utólag bánja már, remegne gyomra,
amíg a nagy kerék, a Föld forog,
hiába vár egy újabb alkalomra.
Áldás vagy átok ül ma minden szíven,
örömré csak téérted égek híven.*

11.

*Örömré csak téérted égek híven,
tudod, hogy senki más nem érdekel,
ezernyi új vigaszt találna szívem,
de már a hűség szép erénye kell!
Lobogjon itt a tűz, a vágyam éget,
te kellesz énnekem, s az ár potom,
közel hozom ma égi Messzeséged,
enyém leszel, ha rólad álmodom.
Tiéd legyen szilárd valóm egésze,
ragadd meg jól, ha itt az alkalom,
s ha kéjjel tölt el ajkad édes méze,
álomba ringat érte halk dalom!
Előtte felfedezlek lelkesen,
amit kapok, magamnak elteszem.*

12.

*Amit kapok, magamnak elteszem,
hogy majd elővegyem nehéz időkben.
Emléked én el nem felejthetem,*

*erőt meríthetek belőle bőven.
 Avagy pedig, mikor már nem leszek,
 számodra lesz tovább talányos játék,
 eszedbe jut, s pilládon könny rezeg,
 s a régi érzelem titokban átég.
 Akárhogy is legyen, szavunk örök,
 betartjuk azt, amit kiejtünk szánkon,
 a gyors időkerék velünk pörög,
 sokáig tart a máz, amit ma ránk von?
 E fáma, meglehet, szívembe kint csen,
 szegény vagyok mesés királyi kincsen.*

13.

*Szegény vagyok mesés királyi kincsen,
 ha itt maradsz velem, több mint elég!
 Igényem énnekem vagyonra nincsen,
 a porcióm a sors kimérte rég.
 Nem alkudoztam én reménysugárra,
 de lám, komoly szerencse ért vakon,
 a hála szálljon érte Fortunára,
 hogy megjutalmazott ily gazdagon!
 Olyan sokáig vártam szépre, jóra,
 tavaszt remélve, lányt, virágokat,
 de végre, ó, elérkezett az óra,
 kitárja karjait s a nyár fogad!
 Ma csókot ad, vigyázva minden tincsem;
 mi lesz, ha már belőle semmi sincsen?*

14.

*Mi lesz, ha már belőle semmi sincsen?
 Addigra, jaj, mivé, hová leszek?*

*Tán sárga csont a rozsdamart bilincsen,
ahol pihennek néma váteszek.
Lilára vált az ég a láthatáron,
nagyon hamar szurokszín este lett,
a csónakot ma partra vonja Kháron,
lidérc dereng a szent kereszt felett.
A szél elül, beáll a síri béke,
a hold aludni tér egy ághegyen.
Ez itt az éj, a rossz mesének vége;*

*holnapra élhetőbb világ legyen!
De addig is, cicám, szerelmet esdek.
Mi vagy te énnekem? Kenyér a testnek!*

15.

Shakespeare: 75. szonett

Szilágyi Ferenc Hubart fordítása

*Mi vagy te énnekem? Kenyér a testnek,
a szomjazó talajnak langy eső;
nyugalmat, én botor, remélve esdek,
csak fösvény érez így, haszonleső.
A lelki büszkeség vigyázza rendem,
zsvány idő, ha vetne rád szemet;
ne hajtson vágy szeretni mást, csak engem,
s a nagyvilág csodálja kincsemet!
A látomással telve már a szívem,
s a pillanatra váltig vár e szem;
öröme csak teérted égek híven,
amit kapok, magamnak elteszem.
Szegény vagyok mesés királyi kincsen,
mi lesz, ha már belőle semmi sincsen?*

Podmaniczky Szilárd

Örök élet meg egy nap

Részlet a szerző naplójából

2023.május 30. Püünkösdhétfő – 103,7 kg

Mielőtt kilépek a teraszra, arra gondolok, hogy a nagy számok törvénye szerint egyszer minden véget ér, de akkor a nagy számok törvényei is véget ér, ez esetben viszont nem ér véget minden. A teraszon Fecó énekel, homok a szélben, tudom, hogy az vagyok, megváltozni nem tudok. Ekkor fölsír egy láncfűrész Légliek felől, de talán a húsüzem hátsó udvarán, majd meglátom az apró seprűt a földön, aminek lila a feje. A napernyő leeresztve, a rúdja olajtól csillog, a rózsák mozdulatlan gömbjei a szélcsöndben. A terasz sarkán a cserépben négy csili sziklevelei, az ég felhői fura formákban gomolyognak. Senki nem beszél. Ezt nevezem örökkévalóságnak.

2023. június 2. – az első füllesztő nyári nap – 103,6 kg

Tegnap a Kodályon sétáltam a platánok alatt, mikor elhaladt mellettem a budapesti gyors. Nem sokan voltak rajta, így a kanyarban jól megnézhettem, vajon fönt ülök-e valamelyik kocsi-ban. Alkonyi fények csillognak az ablakon, a szerelvény belsejét akácsszöszös levegő járja át, műbőr ülésről figyelem a Balaton felfelfénylő szegletét. Látom, ahogy lent sétálok az úton, jókedvű és kiegyensúlyozott vagyok, miközben fönt a vonaton gyermeki vágyakozás emészt: milyen jó lenne néhány hetet itt tölteni, fürdőzni, főzni, vacsorázni, szagolni az illatos Balatont, este a távoli lámpák fénySORÁT figyelve romantikus ösvényeken járni. De aki lent sétál a Kodály-strand előtt, mindezt elérte, és most legszebb

vágyálmaival betelve keresi magát a vonaton, hogy újra vágyni tudja, ami már az övé.

2023. június 20. – 102,6 kg

Idén ma úsztam először a Balatonban. Sőt: idén ma úsztam először. Pedig hosszú éveken át a heti kétszer 2-3 ezer gyors mindig megvolt. Az úszáshoz igazítottam a napi dolgokat. Aztán elmúlt. Télen faltól falig a klóros vízben nem ugyanaz, mint a szabadban. De az utóbbi hónapokban megjelent az úzás az álmaimban. Rémálmaimban. Mert bár mindig rákészültem, láttam a szabadtéri medencét, a csillogó vizet, és volt szabad sáv, de mire odaértem, leengedték a vizet, vagy összement a medence akkorára, mint egy ágy, a végében pedig egy kisfiú írta a házi feladatát, és a tanárnő rám is szólt, hogy le ne csapja a füzetet vízzel! Egy másik alkalommal újra a medence felé indultam, már a vízben voltam és ellöktem magam a faltól, belefúrtam a fejem és kartempóztam, de a víz kemény padlóvá változott és egy selyemfüggönybe gabalyodva kapálóztam a csúszós felületen. Ehhez képest a mai beteljesülés volt. Semmi padló, semmi házi feladat. Újra élveztem, amiről már azt gondoltam, végleg elhagyott.

2023. június 22. – 102,7 kg

Ma, a nyári napforduló napján, bekötötték a hálózatba a nap-elemeket. Már látom a telefonos applikáción, hogy nyomjuk bele a kakaót a hálózatba. Termeljük az áramot a nagy hidrogénbomba sugaraival. Amikor elmeséltem a tetőn perzselődő napelemszerelőnek, hogy a Nap valójában egy hidrogénbomba, kicsit lejjebb húzta a pólója ujját, aztán elmesélte, hogy ő szeret leégni. A bőrrákom története sem rettentette meg túlságosan, csak arra volt kíváncsi, hogy néz ki a bőrrák. Ennek már bő egy hónapja, azóta vártuk, hogy bekössék a rendszerbe, és magunkban számoltuk a naponta megtermelt veszteséget. De most ennek vége, nekünk dolgozik a fény a kertben, a tetőn. Érdekes, innen nézve még egy réteggel gazdagodtak Goethe szavai: Több fényt!

2023. július 14. – 102,5 kg

Ma reggel köd volt. Igazi, dombot eltakaró köd. Két napja már esszük a Mariskát. Olyan zamatos a húsa, amelyet piaci barack nem tud. Tegnap is vettünk két szem sárgabarackot a piacon, de kemények, semmi illatuk. Kérdeztem: ceglédi óriás? Merthogy a mi barackfánk is az, ami idén 1 szem barackot hozott. Az, válaszolta az asszony. Pedig a ceglédi óriás nem ilyen. Sokan sokfélét hazudnak manapság. Valahogy ez az egész ország egy nagy hazugság. Abban fürdik. Mert a csapból is hazugság jön. Ehhez képest ez a ma reggeli nyári köd meglepően őszinte volt. Az éjjel igazi monszuneső árasztott el minket. Nem tesz jót a kertnek, kiborulnak a növények. Főleg a paprika nem szereti, plusz a földi kutya a száraz közt bolyong, mindent fölás és borogat. Idén a szeder gyönyörű, hatalmas húsos szemei vannak, mint egy jófajta csöcsbimbó. Ma babszüret lesz, zöldbab. Főzöm belőle a zöldbablevest, friss répával. Kaporral és csomborral fogom bolondítani. De lehet, hogy francia tárkonnyal. Ez mind a kertben van. A csombor elszaporodott a cukkinik között. A második fogás rántott cukkini lesz, mert

azok is nőnek, mint a veszedelem. Két nagyot már leszedtünk, azokat gombás rizzsel töltjük, a tetején jó vastagon tejfölös sajt, azt be a sütőbe, hadd ropogjon. Lassan 8 óra, a tetőn dolgoznak a napelemek, a köd fölszállt, megyek kávéfőzni.

2023. július 16. – 102,8 kg

Néha akkora a csönd, hogy a magasan szálló magánrepülőgépek hangját is hallani. Vasárnap van, forró levegőtől bólogatnak a fák. A paprika szereti ezt az időt, a paradicsom már kevésbé. Néhány tő pak choi is van a kertben, párolt krumplival méltó társai lesznek a rántott cukkininek. Tegnap hosszú nap volt, 20 kilométert bicikliztem a piacra, aztán délután leúsztam még másfél kilométert gyorsan. Ilyesmi mostanában már sűrűn megesik velem, az viszont elég ritkán, hogy lestyánt porlasztok. Hét csokorban fölkötöttem őket a csatornára, egy hét alatt megszáradtak, lemorzoltam a leveleket, aztán a garázs mélyéről előbányásztam az antik dísz tárgyat, a rézmozsarat. Soha nem használtam még, ezért több fordulóval kellett rájönnöm, hogy a lestyánporítás igazán nekem való, nagy türelmet igénylő tevékenység. A hiábavalónak tűnő, sok időt követelő és monotonitással járó munkákban föloldódik a földi figyelmem. Ráadásul a mozsár ütemes döngölése és harangkongatása a harmadik

csokor lemorzsolása után valósággal transzba ejtett, és végtelen távol a keresztény kultúrától pogány természeti erővel társalogtam. Hitében senkit nem sértve távolról éreztem a rózsa illatát, együtt repültem a méhekkal a színpompás kékben úszó afrikai szerelemvirágra. A kék a természetben legritkábban előforduló szín, mert nagy energiákat igényel – hallottam egyszer. De hát itt van nekünk a kék égbolt, amin magánrepülőgépek húznak a tihanyi levendulás felé, kék alattuk, kék felettük, bennük a létra.

2023. július 20. – 101,8 kg

Megvettem életem első vízilabdáját. Évek óta vízilabdázunk a horvát tengerben egy régi sportvízilabdával, ami tavaly nyáron majdnem eltörte a feleségem ujját, mert betonnehéz, még a kigyúrt horvát vízilabdások is nehezebben pufogtattak vele a kapufán, mikor kölcsönkérték. Ez az új olyan szép, mint egy virág, tapad az ujjakhoz, lehet lóbálni. A kertet most be kell löni nyolc napra, mert egyedül marad. Elutazunk Londonba, és amikor visszajövünk, már több mint 60-szor fordult velem a Föld a Nap körül. Égi pályán járok, és ez megnyugtató, hogy legalább a gondolataimban a helyemen vagyok.

2023. augusztus 1. – 102 kg

London. 8 nap ebben a türelmes, udvarias és sokszínű világban, ahol tágas parkok, pubok és büszke épületek feszítenek. A Temze partján tömegek vonulnak, de otthon érzem magam itt. Londonországot, mondják, már megtanultam közlekedni benne, bárhová odaérek a megbeszélt helyre, hogy megigyunk egy sört, együnk egy rament, vagy bejárjunk egy galériát. Kóstoltam egy érdekes pizzát, olaszok csinálták. A tésztát előbb kicsit megsütötték, mint a lángost, és ezt a még félkész lángostésztát rakták a kemencébe paradicsommal, mozarellával. Ki fogom próbál-

ni otthon. Szóval, 60 éves lettem. Sok embert megvisel, engem nem. Nekem nem az jutott róla eszembe, hogy már kevés van hátra, nem érzem, hogy megöregedtem. Ellenben jó érzés arra gondolnom, hogy megcsináltam, nem veszttem el a hullámok alatt, és telve vagyok számomra jó érzékenységgel, ami színessé teszi a napokat. Mint egy vibráló, illatos szivárvány.

2023. augusztus 2. – 102,3 kg

Hazaérve Londonból az első reggel a kertbe vezetett, ahol az eső áztatta földön bomba nagyságú cukkinik nőttek, a paprikák földig lógva terhelték a szárukat, a lila paradicsom vörös árnyalatot kapott, a késői barackok megformálódtak, a mángold püspöklila szárain húsos levelek, fűszerek kavargó illata, a térdmagas bazsalikom beérett a pesztóra. Délután ismerőssel találkozva úgy kezdtem egy mondatot, hogy tegnapelőtt Londonban... Kerek a világ, a röpcsiből is láttam, hogyan gömbölyödik a Föld a Csallóköz fölött.

2023. augusztus 4. – 102,2 kg

Épp a zuhany alatt álltam, mikor arra gondoltam, hogy ki is vagyok én most, hogy elhagytam az írói magatartásokat: nem írok rendszeresen, csak ha kedvem támad a naplómhoz, évek óta nem járok találkozókra, nem fogadok el felkéréseket, szóval, abba hagytam az írói gépezet üzemeltetését. Hát, azt hiszem, ugyanaz vagyok. Csak azt a szenvedélyes kreációt nem a dolgozószobában végzem, hanem a konyhában, a kenyér- és pizzasütésben, az újabbnál újabb ételek kifundálásában, vagy nyáron a kerti konyhában. Higgyétek el, talán még nagyobb örömet is okoz. Nem, pont ugyanolyan, mint az írás: felszabadít és gyönyörködtet. Egy hatalmas, ki tudja, hová vezető hullám hátán szörfözve állok. És mindez nem jöhetett volna létre így, ha nincs az éltető és tápláló család, és ha nincs a kert, és nincs a Balaton. Magyarországon

ennél jobb helyen nem lehetnék..., mondom most, az ismeretlenbe száguldó szörfdeszka tetején. A kertet valójában a feleségem műveli. Két idegsebész hét év különbséggel bepillantott a gerincembe, kivett bizonyos dolgokat, majd összevarrtak. Betegségről soha nem beszéltem, mert azt gondoltam, nem tartozik a személyiség fejlődéséhez. De, nagyon is odatartozik. Más ember lettem, aki mára alkalmatlan a kertművelésre, a meghajlásra és a térdelésre. Szelíd lettem, mint a növények. Ezzel még közelebb kerültek hozzám. Amikor megérezed, hogy a bajban egyedül maradtál a családdal, már nincs visszaút azokhoz a közösségekhez, amelyekhez eddig tartoztál.

Egyszer láttam egy filmet, ami arra vállalkozott, hogy bemutassa a hegymászást, hogy választ adjon a fogékonyaknak mindarra, amit nem értenek és folyton kérdeznek: minek, miért ez a kockázat, mi az értelme, mi hajtja az embert? Valami olyasmit éreztem, mintha azzal próbálkozna a film, hogy választ adjon az élet értelmére. És sikerült neki. Életemben először teljesen világos élményként létrejött az a világ, amit a hegymászás jelent. Ma már sem a képekre, sem az egyetlen válaszra sem emlékszem. De tudom, hogy van. És az önmagát örült sebességgel fölégető tisztánlátás teremtményére hasonlít, már ha nem ugyanaz. Béke.

Ambrus Lajos

Gyönyörű dalú kikelet

Részlet az író *Mezei szorgalom* című kötetéből

Már vagy huszonöt éve építettem *méhesházat* – szalmafonatú rakodókaptárakba telepítve a méheket, de az első rajzás földöntúli élményét sosem feledem. Most nem részletezném e pillanat fenséges körülményeit – viszont a kiszállt rajt követni kellett, hová települnek. Mert kevesen tudják, hogy kaptárból kirajzó család első leszállása fa tetejére, galagonyabokorra, kéményoldalba és ezer elképzelhető helyre történhet, de csak időlegesen. Csupán megpihennek, s miután az utóraj is befut, összegyűlkezve végső helyük felé újra nekivágnak a levegőégnek.

Méhe (*Apis mellifera*) – így jelöli szavunkat a kemenesaljai népnyelv ma is, és így használta maga Berzsenyi Dániel is: „*Mint kis méhe csak itt, a vízerek körül / Döngécsel mezeink zsenge virágain.*” Ő viszont ezért a nomen-használatáért szigorú dorgálást kapott Kölcseytől, aki az afféle tájnyelvi alakzatokat, mint a méhe, döngécsel, pirholagos, csatináz vagy biling, gunyhó stb., melyeket öreg falusi szomszédaimtól én is naponta hallok, merő provincializmusnak minősítette. „*Érteni kell a poétának, hogy vagynak szavak és szólások, melyekkel, kivált a poesis fentebb nemeiben, élnie nem lehet.*” Erre szól vissza Berzsenyi kései válaszában: „*A provinciális szavak és szólások csak úgy árthatnak a poézisben, ha azok vagy rosszak, vagy mértéktelenek.*” Babits Mihály a régi intelem dacára már fölszabadultan használja a dunántúli tájnyelvet: „*Csak egy kis méhe / szállt lelkembe / s ujra zeng lelkem – zsong, mintha örök / hangszer lenne.*” De a méhes-lugas mellőli legjobb vers talán mégiscsak az önálló költeményként olvasható három sornyi textus Weöres Sándortól – hosszabb szankszrit-fordításának mutatványaként a Gíta Govindá-ból.

„Szekfűvirágleheletzuhatagos-örömillatu délövi szélben,
fülemüleszavu kusza méhzigésü lugas susogó sűrűjében
Hari vigad a gyönyörű dalu kikeletben.”

És így tovább – méhe, méhesház, a kaptár látványa mindig is a lány-érzelmes húrokat pengető homéroszi poézist ígéri. Vergiliustól fölfelé a szikárabb Hamvas Béláig, aki *Az öt géniuszban*, de előtte az *Az öt géniusz földjében* is kifejti nézeteit délnyugat géniusza és a méhek közti összefüggések aurájáról.

Amikor én méhészkedtem, a maihoz képest szinte idilli természeti idők járták: volt még, ha egyre fogyóban is, jól mézelő és nem tragikusan agyonvegyszerezett legelő, ültettem a méhes elé somot, almafákat és hársat is, utóbbiból vagy húszat; a napraforgó még maradéktalanul mézelt – igaz, a sűrű költésrothadással, szaporodó atkákkal, a legelők vészes fogyásával egyre nehezebb idők jelentettek be magukat. Amelyek aztán mára szinte rendkívüli állapotokat hoztak: Magyarországon a legutóbbi évben 400 ezer család pusztult el. Bélothadás, elhullás, fiasítások legyöngülése, méhlegelők átalakulása és kiveszése, a csávázott növények vegyvédelme, a vegyszermaximálás, a felelőtlen szúnyogirtás, extrém időjárás, a globális, ipari mezőgazdálkodás tragikus kísérőjelenségeivel együtt.

Hol vagy hát, merre bujkálsz dicső Virgil, ki a boldog méhek őszinte csudáiról danolsz hexametereket nekünk?

*Admirand tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces: totusque ordine gentis
Mores et studia et populos et proelia dicam.*
(Vergilius: Georgica IV.)

*Kicsi lényekről hallasz ma csudákat: / Sorra egész nemzetségek,
népek hadi dolgát, / Erkölcset dalolom, buzgalmát, hős vezetőit.*
(Lakatos István fordítása)

És hol a mi Kárpát-medencei jól mézelő ezer évünk – az első magyar méhészkedés írásos nyomai óta?

Szent István 1015-ben kelt, a Szent Benedekről nevezett s az okmánya szerint 1001-ben alapított pécsváradi monostor javadalmaikat a templom felszentelése alkalmából megerősítő diplomája a szolgaszemélyzet közt 12 méhészt és 6 cereáriust (viaszöntőt) jelöl meg. S hogy mekkora becsben állt már a legelső írott források idején is a méhészet tekintélye? Bizonyítja a szolgaszemélyzet rangsora: a méhészek az előkelő negyedik helyre kerülnek. Olyan fontos foglalkozások, mint a vámszedők, kovácsok, pintérek, esztergályosok, pékek, szakácsok, fazekasok, cereáriusok, pistardusok (süteménykészítők), aranyművesek, kocsigyártók, molnárok és juhászok mind-mind a méhész után következnek... Szent István másik diplomája, az 1109-ből másolatban fennmaradt, de szintén 1000–1001-re datálható nyelvemlék a Géza alapította veszprémvölgyi monostor görög katolikus apácái részére 70 méhészt engedélyez.

Maga a *méhe*, a nyugati mézelő méh név szerint legelőbb I. András 1055-ös tihanyi alapítólevelében szerepel: a diploma egyéb javak mellett 2 méhészt és 50 kaptár (vasa) méhet adományoz. A királyi diplomákon kívül magánokiratok és inventáriumok sokasága maradt fenn, amelyek a méheket, méhészetet, mézet, méztermelést emlegetnek – egyre gyarapodó számban. Nagyon sok mézeskalácsost, viaszmunkást találni; a tömérdek templomi gyertya és okiratpecsét egyre több viaszt használt fel. Mátyás 1481-es törvénye aztán ki is mondja végszót, a papi tized csakis borból, bárányból, méhrajból, tavaszi és őszi gabonából szedhető – kiemelve a méhészet gazdasági jelentőségét. Magát a méhszeretetet és a méhészkedést jellemzi a viharos évszázadok számtalan forrása – a kevésbé ismertek közül a Homonnai Drugeth Bálintét említsük meg, példa gyanánt.

Apró, de igen jellemző történet ez – báró Mednyánszky Alajos régiségbúvár gyűjteményében maradt fenn, és a *Tudománytár* 1839-es évfolyama közli. Itt áll az intim, ám számunkra annál fontosabb jelenet. *Homonnai-Drugeth*, akit Bocskai István végrendeletében fejedelemnek is ajánlott, 1605-ben jegyezte föl naplójában, az egyik török elleni várostromról. Akkor is az egy-

mást emésztő „polgári viszálykodások” korában járunk – az embernyúzó Basta és a foltos hitű Belgiojoso; zsoldosok, császáriak, beste muszlimok rabigája és békétlenkedő, egymásnak tört vető, egymást Bécsben följelentgető és eláruló önérdékű magyarok siralmas sokszögében. Vitéz Homonnai Drugeth Bálint ostrom előtti naplórészlete e véres díszletek közt ma is zsinórmértékül szolgálhat mezei olvasójának – a technokrata, tömegtermelő globalista világszellemnek.

„1605. 29. Aug. Indultam isten segítségével háromszor való Jézus kiáltásunkkal, táborunkban lévő egynehány ezer ő felsége szép lovas és gyalog vitézeivel Újvár alá, és szállottunk meg az mezőben Tardoskednek ellenében. Itt szállott vala egy szép raj méh szemünk láttára. Ezt jó két vitéz szolgám Teleki Pál és Pantoktai János egy dézsába befogván, az mezőben szép ékes helyre tevén békével hagytuk szegényt.”

Békében hagyni és dézsába tenni szegényt – még Teleki és Pantoktai, két egyszerű közember is tudja, hogy a raj, az *examen apum*: örök. Hogy a kirajzott méhraj első leszállása után tovaszáll; már ha időnek előtte szét nem tapossa őket a nehézvasú, lánctalpas hadnép. Ezért ezek a férfiak a nyitrai Tardoskedd és Érsekújvár közti augusztusi mezőn lóról szállva teszik a dolgukat – a méhét dézsába söprik egy új élet ígéretének reményében. Nem szétrúgni, nem eltiporni és nem legyilkolni! Olyan világosan tiszta pillanat ez, mint ma, szintén a háború idején fonikus költeményként a világba belekürtölni Weöres Sándor zseniális egysorosát:

„Szekfűviráglehetzuhatgu-örömillat!”

*

Egy itáliai tájépitész méhest építene, kérte, rajzolnám le, milyen volna a valóságban a régi méhes – mit lehet újragondolni belőle?

A „méhes-lét” sokakat inspirált már – jól emlékszem, mekko-ra hatású volt rám a szövegrészlet Hamvas 1943-as Sorsunk-beli

közlésében, majd *Az öt géniuszban*. A magyar délnyugat géniuszt beszélí – középpontjában Berzsenyi Dániellel, akinek költészete „tüzesen, keményen, mélyen és ragyogóan harmónikus”, és az ő kemenesalji méhesházával.

Hamvas Béla erős állítással mondja, hogy Kemenesalján a kúria legintimebb helye nem a könyvtár, nem az ebédlő, nem az ösök terme, nem a háló, és nem is a konyha. Dél szelleme itt olyat teremtett, amelyet a föld egyetlen pontján sem látni – még távolról hasonlító formában sem. Ez a méhes. És e tájnak és méhesnek Berzsenyi a költője, a filozófusa.

„El kell képzelni Berzsenyit nyáron, a sugárzóan forró napon, augusztusban, amikor ebéd után a szikrázó udvaron átmegy, hóna alatt Horatiusával és néhány papírral, amelyre ódájának vázlatát vetette. A méhes a háztól ötvenlépésnyire van. Az ajtó kinyitja. A kaptárak körül zúgnak a méhek és az ablakon szállnak ki és be. A kaptárakon kívül csak puhafa asztal és szék, semmi más. A lángoló kertre néz, aztán a méhes felé fordul, a könyv ott fekszik az asztalon, a papír, a külvilág eltűnik és elsüllyed valahová, ahonnan már nem látni a forró nyári kertet és kaptárt. Ott ül mozdulatlanul a zsongásban, és mintha valami belül elkezdene mindazt, amit eddig életében magába gyűjtött, zajtalanul dagasztani és köpülni gyermekkort, a szülői házat, a szerelmeket, azt, amit tanult és látott és olvasott. Valami dolgozik benne és forgatja életét. A méhes az éber alvás helye. [...] És Berzsenyi ott ül, ez az élet már alig emberi ebben a zümmögő forróságban és az olajosan lassan ömlő idővel zeuszi magányban.”

S amellett, hogy Kemenesalján újra megépítettem a méhest, megtaláltam a hetyei Berzsenyi-méhes eredeti helyét az ún. Kertész-kertben. Közvetlenül a régi Berzsenyi-ház végében, a Kódó nevű patak mentén.

Ó, bővizű patakok! – a Kódó eredetileg első osztályú folyóvíz volt, de ma már szinte döglött víz, itt-ott azért mégis akad hal benne, bizonyítja a sok hódvár, ami fölös számban épült rá az utóbbi években. Feljebb alulcsapó vízimalom működött rajta „*ad Rivulum Kodo patak*” néven (az is hol van már? Törött

malomkerekét almáskertem telepítése közben találtam gyökérmélységben, kiástam és hazatalicskáztam) – itt csak csekély vizű öblöt kellett méhítatónak kialakítani, hogy a méhek rászállhasanak. Szalma, gyékény, vagy vesszős kasos méhészkedést üztek itt mindenfelé – egészen az 1845-ös, Dzierzon-féle keretes kaptárak fölatalálásig. De méhesház sokfelé állt – a táj másik költője, Kisfaludy Sándor sümegi házának leltárában épületek és szobák mellett az építményekkel jól felszerelt gazdaság jelölendő részeként szerepel: tyúkház, lóistálló, félszer, tehénistálló, padlás, életes ház, major alatti pince, granárium, góré, méhes ház, szerű és gyümölcsös. És ami biztos: Sümegen is tudták, hogy az antik szerzők világtképének időtlenségét és az élet értelmezésének kivételes pillanatát nyújtja mindenfelé a méhek közelsége.

A régi méhes *hárságyas pipázóhely* – Móra Ferenc emlegeti *Georgikon* című könyvében. Móra szerint a régi méhesházban „fontosalmák” sárgulnak a polcokon – nyári fontos almák, tehetném én hozzá, amelyek nagyságuk és súlyuk alapján érdemelték ki a „fontos” jelzőt. Ám mivel illatos almahúsukat könnyedén lehet finomra reszelni, rétesalmának is nevezik; almáslepénybe, almásréteshez verhetetlenül kiváló. Ropogós, cukros, bő levű, mégis kissé savanyú, fűszeres ízű – méhesünk dolgozói porozták be almáskertünkben a többi társsal együtt. Móra méhesében hűtött borocska is várja a nemzetes úr ébredését – az iksz-lábú hársfaasztal alatt viszont esztendőszám felbontatlanul hevernek a legelső magyar méhészüjság, a csodálatos nyelvi leleményű *A Közelben és a Távolban Körültekintő Szorgalmas Méhész* példányai. 1930-ban a néprajzos, méhekkal, méhészkedéssel is sokat foglalkozó tudós, Gunda Béla meglátogatta az akkoriban Zengővárkonyban lelkészkedő műtörténészt, Fülep Lajost, akire a méhesben talált rá – a méhes asztalán a Nyugat legfrissebb számai és Leopardi verseskötete heverték szépen egymás mellett.

A méhes valóban az „éber alvás helye” – s ha nem is puhafa széken, ha nem is fonott hárságyról és nem is „hús borocska” mellől, de régi szakkönyveket lapozgatva én is órákat figyeltem néhány nagy Boczonádi és néhány szalma rakodókaptár mögül a

méhek csudálatos életét. És jól tudom, hogy ilyenkor érzékeny és meditatív lassulások fogják el az embert.

A röpnylásokból, ha jó illatú virágszirmú méhlegelő kínálja magát, mint bombavetőkből vágódnak ki, és kinccsel megrakott hajócskáként vitorláznak vissza a méhek– órákon át szakadatlan kitartással. Olykor tempót váltva-gyorsítva, folyamatosan és tétovázás nélkül. Ég és Föld ér össze, amikor tízezernyi dinamikus apró lény zúdul a vadörömű fénybe, az „égbolt csontos tisztaságába” – hogy ugyanolyan misztikus eltökéltséggel térjenek vissza. A méhesházban, s ez is csudálatos benne, tökéletesen kiléphetünk térből és időből. Zsongás van, éteri zene van, fáradhatatlan zsolozsmázás és mézillatok gomolygása – racionális nagyepikai mű írásába ilyenkor lehetetlen belefogni. Talán inkább aludni lehet – miként a régi magyar méhészek is tartották: a *méhesben* legszebb az álom.

S hogy a kemenesalji Berzsényiek mennyire becsülhették a méhest?

A zord szívű atya, Berzsényi Lajos fiának írt levelében tudatja a szomorú hírt, hogy 1809-ben Hetyén járt a „francúz, harminc ezerrel”. (Értsd a napóleoni hadsereg katonáit, akik Stájerországból indultak Győr irányába; váltó-lovakkal és tüzérséggel.) Feldúlták az udvart, a marhákat levágták, Berzsényi méhesét kirabolták. 1809. május-június fordulóját írjuk – a franciák reménytelenül tévelyegnek a Marcal-menti őserdőkbén. A kaptárak belső életében éppen a csúcshordás előtti idő ez; a tudós öreg méhész, Sötér Kálmán (1834–1915) írja a méhlegelőkről, hogy április közepétől május végéig a régi magyar méhészeti flórában a látogatott virágok száma általánosan négyszázra tehető, július végéig megközelíti a *hétsházás* csúcst, és még szeptember közepén is kétszáz virágzó növény áll a méhek rendelkezésére.

Sötér kétkötetes munkája, *A méh és világa* 1908-ban jelenik meg – a hasznos méhlegelő jóval nagyobb volt, mint ma, s nem tűnt el nyomtalanul a hordás végéről az ipari mezőgazdálkodás brutalitása nyomán az egyik leghasznosabb mézelő tarlóvirág, a tisztosfű sem, amely pár héttel az aratás után kezdte virágzását.

És hát Kemenesalja: méhészeti flórája-méhlegelője páratlan – várostalan vidék, ipar nélküli, erdők, mezők, dombok, elszórt tanúhegyek, patakok váltakozása, odébb a Marcal. Vegyes virág-mézei ma is teljes pompájukban hordozzák a Hely Génuszát. A méhes végül is azt az egyszerű helyet jelöli és annak a belátását erősíti: hogy a méhes közös tulajdon. Egyik fele a dolgozó méheké – a másik az emberé. A legmélyebb meditációt folytató és filozofáló Berzsenyié – „minden magatartás, a hatalmi, a szent, a bölcs, a szubjektum-magatartás is valamely sorsban formáltan realizálható és ábrázolható. Ez a méhes.”

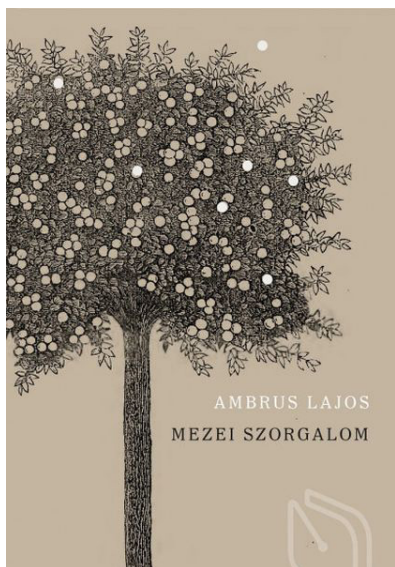
Hamvas majd újrírja méhesét, immár Szentendrén, 1948-ban, az *Unicornis Epilegomenia* címet viselő fejezetében. Teljes életet élő emberével együtt.

„Negyvennyolc éves korától az ország délnyugati sarkában a vasúttól háromóránnyira kicsiny faluban élt. A falut szelíd halmok vették körül, a kertek alatt fűzfákkal és égerfákkal szegélyezett patak. A községtől olyan távolságra, hogy benne is volt, kívül is, tökéletes távolságban, mint a kínaiak tanítják, hogy a zaj nem hallatszott át, csak kakaskukorékolás, tizenhetedik században, másfélméteres falakkal épült kurtanemesi ház, az egész négy szoba, zöldséges és gyümölcsös közepén, a pataktól kőhajításnyira. A ház mögött kavicsos udvar s ennek hátsó sarkában a méhes, az «óvatos diófa» alatt. Meszelt szoba. Körülbelül húsz-huszonöt kason kívül semmi egyéb, mint a méhészethez szükséges eszközök és szerszámok, egyetlen ócska heverő, fenyő asztal, szék, egy polc, hol üresen, hol könyvvel, az Upinshadok, a Zohar, néha Rabelais, Keats, Hölderlin, Shakespeare, Rilke, Sterne, Kirkegaard, Nietzsche, Kassner. Néhány ív papír, tinta, toll, egy üveg bor és ásványvíz.”

A méhesházban meditáció és költészet is terem – fedezd fel a mindent, vagy akár a semmit! Inspiráljon a méhek „nyelve” – a röpnyílás előtt sajátos koreográfiájú táncnyelvvel jelzik kirepülő társaiknak a legkönnyebben elérhető legelő irányát. És azt, milyen messzi és mely finom falatokat ígér ez a legelő. Ez a „narratíva” annyit mond a méhes emberének: beszélj, de mondandó

mellé a személyesség hitelét tedd oda!

S bár a méhek pantomim-játéka egyszerű kód, az összehangolt munka érvényességét folyamatosan bámulhatod. Mert aki a méhes „szavát” érti, bőbeszédű és locsogó filozófia helyett biztonságot talál. Végül is egy dialógus atmoszféráját érteni „elég száz szó”. Hérakleitosznak százharminc mondata maradt fenn, mondja Hamvas. És Lao-cének nyolcvanegy verse. De ennyi is elég. Az emberi értelemnek úgy kell alkotnia, mint méheknek a tiszta mézet.

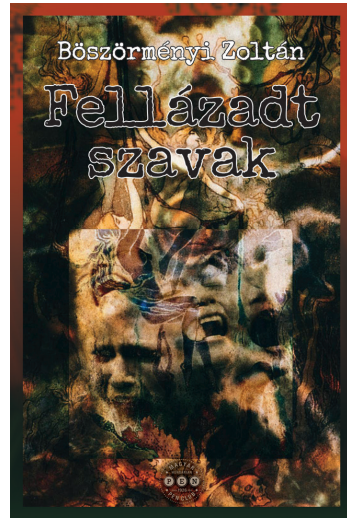
Ambrus Lajos esszéketének figuráit és szövegeit – egység a tagoltságban – a *Mezei szorgalom némely akadályairól* című Berzsenyi-munka köti egymáshoz. Így a Kerttel, a szőlőnövényvel, a jegenyefával, az őrhalakkal vagy a vízbivallyal való együttműködéssel; aztán egy középkori jargalóvitéz aktuális háborús moráljában, a Dunát felfedező bolognai tudós, Marsigli elveszettnek hitt, később újra felállított budai szoboralakjával vagy egy sikeres akvarellista, Neogrády Antal végleg feledésbe merült munkáival. De mindene fölött a mítoszbeli Pomona istenasszony bőséget és édent felkínáló alakjával. – Ambrus Lajos történelmi és növényi alakzatainak, szereplőinek „kulturális üzenetét” és emberi hivatását a *Mezei szorgalom* legvégső választásában keressük. „Vadság szaggatta és reggette külön az embereket, s a kulturának leg főbb tzielja azokat eggyesíteni.” (Berzsenyi) – Vadság vagy kultúra? Egyesülés vagy magános küzdés? Ez itt a kérdés.

Juhász Kristóf

Versek a világ körül

Sem eszmék, sem irányzatok, sem csoportok, sem iskolák – csak hangerők, darabkák, törmelékek. Ha röviden kéne bemutatnom a kortárs költészetet úgy általában, ilyen megengedő mélabúval tenném. De nicsak, kifejejtettem valamit, ami oldhatja a bűt: a karaktert. A költői figurát. A versszerző embert, a tollforgató halandót, akit a leírt szó örökkévalóságának hübrisze kísért.

Látszólag a modernitással érkező, újfajta undokság az alkotó karakterének oly mértékű piedesztálra emelése, ami néha már a művészet nélküli művész paradox figurájává torzul. Valójában a karakter ugyanilyen fontos volt már – többek között – a középkori énekmondó-költők vagy mesemondók esetében is. Fontos személyiségjegy volt például a hangerő, és a jó minőségű, zengő hang (kötezhathetünk persze, hogy ez nem személyiségjegy, hanem adottság, ám hangunk használatának bátorsága már privát elszántságunk kérdése!). Ha az elektromosságot megelőző korban – vagyis az ismert emberi történelem legnagyobb részében – egy regös, bárd, igric, jokulátor, minnesänger avagy trubadúr nem tudta túlélnek a piactéren a kofákat, akkor senki nem kapta föl a fejét arra, hogy mit csinált kegyes Szent László király vagy Tündérszép Ilona az Égigérő fán. A pre-villamossági (létezik már erre ilyen tömör kifejezés? Olvasóink hogy mondanák? Kíváncsian várjuk ötleteiket!) korszakban ugyanolyan szilaj önérzet, művészi öntudat kellett ahhoz, hogy a megfelelő hangerővel és viselkedéssel interpretáljuk műveink egy piactéren, foga-

dóban, templomban vagy egy nemesi udvarban, mint manapság a különböző virtuális bugyrokban. Illetve anno némi állóképesség sem ártott, hisz a kritikák és a kommentek jó része záptojás, söröskupa vagy egy tartalmas éjjeliedény formájában érkezett.

Egyszerű paraszti ésszel is belátható: a főbb költői karakterek már a történelem kezdetein kialakultak. Ameddig csak hunyrogva visszalátunk, ott találjuk a vándor énekmondót, a garabonciást vagy a gyertyafénynél körmölő töprengőt. Megtaláljuk a harci dalokat, az istenek dicséretét, a szerelem és az asztal örömeit vagy épp fohász, könyörgés, kétely dalait zengőket. És alapvetően ma is ez archetípusoknak vagy ezek keverékeinek a verseit olvassuk – ha olvassuk. Nomádokét, letelepedetteket, netán olyanokét, akik épp most kelnek útra, vagy érnek célba (mondjuk ez utóbbit észrevenni kacifántos ügy).

A hosszas bevezetőre csupán azért volt szükség, hogy jól értsük, miért nevezem Böszörményi Zoltán *Fellázdát szavak* című versgyűjteményének költői figuráját egyszerre nomádnak és letelepedettnek.

Természetesen az utazó karaktert vesszük észre elsőnek. Az utazóét, aki *darabokra tépett tájra írja lépteit*, miközben *csodaszarvas ered ifjúsága nyomába*. Aki óceánok között sodródik, akinek *idegen kontinens idegen városa apró darabkákat harap testéből*, aki *megfázva járja Monaco utcáit*.

Hatalmas távolságokat teszünk meg, és hatalmas szenvedélyeken át haladunk a több évtizedet felölelő, vastag versválogatásban. Oldalról oldalra *repülni tanulunk, elköszönünk*, vagy épp *menekülnünk Ettore Majoranával*, a sűrűn fölbukkanó alteregoval:

„Rómán túl fényörvény várt,
míg Páduába siettem,
távolt csent,
selyeminget varrt rám,
mart a szelíd láz,
újra velem volt minden vágy,

*gyorsítván lépteim,
 összebem újabb járata nyílt,
 fáradt könny gördült ajkamra megint.”*

Kaotikus kötet ez, helyszínek és formák sűrűre szőtt káosza, meg az egész XX. század (és a közelmúlt) közvetve vagy közvetlenül megélt káoszáé. Olvashatjuk afféle tematikai és formai példatárként is, azt már persze nekünk kell kibogarásznunk belőle, hogy melyik a megzenésítést kívánó szerelmes dal, a kiválóan szavalható hazafias vers vagy épp a filozofikus-látomásos, létösszegző monológ. A mindenkori hatalom léthazugságaival szemben a valódi életvagy forradalmiságát csatasorba állító *A vers nem lett osztályharcos*ban a cím s a visszatérő téma dacosságával felel a refrénként visszatérő (és záró) sor kétségbeesésében is reménytelen kérdése, mely az egész szöveget a történelmi bűnök és traumák szintjéről metafizikai rétegekbe emeli:

*„ma a fák közerkölcse kifogástalan
 ma nem tüntetnek a kormány ellen
 ma a háború vércsói vijjognak felettünk
 s tömött sorokban vonul fel a félelem
 az Akropolisz tetején még fehér zászló leng
 Kína nagyon olcsón vette meg vágyainkat
 a világbörzén most fillérekért kaphatók*

*vers
 látod a jövőt?*

*minek is lettél volna osztályharcos
 ha az elvetett szó kóc és csepű
 hazugok pofonjától fáj az arcod
 és képmutatók mosolya a derű
 tudatod égboltján keserű felhők
 úgy érzed most igazán minden eldől
 a merev falakba az ész nem botolna*

*gyűlnének a fény kazlai az égen
 ő nagybecsű hamutartó a lélek
 (és megvádolnak mert nem voltál erős
 szerszámot ihletet lángot és hitet
 ebre kiáltoztál mint kitett
 kire mennykövek hullnak és ledől)*

*vers
 látod a jövőt?"*

Már-már blóddlinek hat ezekről a világszerte versokről kijelenteni, hogy épp olyan határátlépő természetük van, mint költőjüknek – a legjobban sikerült darabok legalábbis azok, ahol egészen szürreális ellentmondások feszülnek egymásnak. Sok vers kíván némi rejtvényfejtői szenvedélyt, hisz csak úgy kavarnak az egyetemes történelem és kultúrtörténet, valamint a közelmúlt alakjainak nevei, meg dátumok, olykor egyenesen képletek is – tényleg, hogy lehet elszavalni egy matematikai vagy fizikai képletet? Mármost milyen hangsúlyozást és hangszínt érdemes választanunk hozzá? Efféle kérdéseink éppúgy támadhatnak Böszörményi verseit böngészve, mint olyanok, hogy miért *néma Rodostó*, vagy miért áll *bennem a szabadság négykézláb*? Játszó emberként erre azt szoktam mondani: annyi megfejtést kívánok a versnek, ahány olvasót!

Ha valaminek őszintén tudok örülni egy versben vagy általában a művészetben, vagy még általában az egész életben, az a meglepetés. Mint amilyen Armanival és Petőfivel egyszerre találkozni a Forradalom abszurd történelmi tablójában:

*„armani ruhákban
 karcsú liliomok vonulnak
 vállukon zöld lepel
 ánizsszagú pompon
 sárgarépvitézek bámulnak utánuk
 de már felsorakoztak a dobosok*

*kék gallérjukon rubinkövek
 köpenyükön szalamandra
 hölgyeim és uraim
 szól a kikiáltó
 pár perc múlva kezdődik
 minden képzeletet felülmúló
 legszebb forradalmunk
 ám addig
 szíves türelmüket kérem
 még korhúre kell állítanunk az időt
 áttolnunk a díszleteket
 felszámolnunk egy-két ellentmondást
 és akkor máris kezdhetünk
 de nem mielőtt megbizonyosodhattunk volna
 hogy Petőfi is megérkezett
 Segesvárra”*

Van a kötet egészében valami dacos, fricskázó-kötekedő, fiatalos szenvedély, beszéljünk akár a harapósan vágyódó vagy cinikusan lemondó szerelmi lírákról, a kortársakhoz írt, párbeszédet, vitát folytató „közéleti” versekről, vagy a hatalmas ívű, több oldalas eszmélésekből, mint a *Kényszerleszállás Shannonban*. Utóbbi a kötet arany Metszese táján kap helyet, halál és föltámadás fordulópontján. Tekinthetjük lélektani látletnek is a mindenkori halálélmény áradó-fröcskölő képzuhatagáról, amit hétköznapiul úgy mondunk: lepergett előttem az életem.

Az utazás végét, pontosabban a nomádizmust megelőző, szilárd talajt és jól ismert vidéket, ami a megállónyi vissza-visszatérés stabilitását adja, leginkább *Az elvarázsolt szilvafa* ciklusában találjuk. A mitikussá váló szülőföld szívet elnehezítő csodáit olyan egyszerű, balladai képek láttatják a legszebben, mint a *Csenddé* kötözve:

*„kertes háza volt nagyapámnak
 kertes háza*

*magánya
most melléülne emlékezni
de nem tehetem
nincs már kertes háza nagyapámnak
kertes háza
magánya
a század ült mellé
csenddé kötözte
csenddé kötözte
nagyapámat”*

Nagy, nehéz kötet a *Fellázadt szavak*, mondhatni: életre szóló. Sok más mellett lehet például olyat is játszani vele, hogy mondunk egy élethelyzetet, és utána megkeressük az ahhoz passzoló verset. Haladóknak: tudunk-e olyan élethelyzetet mondani, amihez icipicit passzoló vers sincsen a kötetben?

Pusztai Ilona

„Te is, Magyarország, édes hazám, a pálosokkal fogsz növekedni és ugyanazokkal fogsz hanyatlani”

Pázmány Péter (1570-1637) esztergomi érsek szavai szinte váteszszerűen hangzanak Ondi Alex: *Pálosok Budapesten (A Sziklakolostor története)* című könyvét olvasva.

A pálosok az egyetlen magyar alapítású férfi remete szerzetesrend, amelyet a tatárjárás után 1250-ben alapított Boldog Özséb esztergomi kanonok a Patacs-hegyi és a pilisi remetétet egyesítve. A Szent Ágoston reguláit követő rend az egyiptomi sivatagban élő Remete Szent Pálról kapta a nevét.

A középkor folyamán a pálosok egyre jelentősebb szerepet töltek be Közép- Európában. Majd a Nagy Lajos és Mátyás uralkodása alatt virágkorát élő rend a török hódoltság időszakában elvesztette magyarországi birtokait és kolostorait. Az ország török elnyomás alóli felszabadulása után a pálosokra újabb virágkor köszöntött. Igaz, a budai hegyek helyett most Pesten vetették meg lábukat. 1711–1786 között felépült az egykori pálos kolostor, benne a nyolcezer kötetes Pálos Könyvtárral (ma: Központi Papnevelő Intézet), és a hozzátartozó templom (ma: Egyetemi templom). A korszak magyar kulturális életének olyan jelentős alakjai kerültek ki a pálosok közül, mint Ányos Pál és Virág Benedek költők, vagy Verseghy Ferenc nyelvész, nyelvújító. Ám II. József 1782-es, a szerzetesrendek feloszlatásáról szóló rendelete

értelmében a pálosok sorsa is megpecsételődött Magyarországon. Ekkortól vált a Nagy Lajos király alapította Czestochowa, a Fekete Madonna ikon révén híres búcsújáróhely, a Jasna Gora-i (Fényes hegy) kolostor véglegesen a rend központjává. Többszöri sikertelen visszatelepítési kísérlet után Pfeiffer Gyula érdeme, hogy a pálosok a két világháború között végre hazatérhettek.

Pfeiffer Gyula (1879–1944) miniszteri főtanácsos, államtitkár, a főváros egyik kultúrmérnöke az 1924 őszi lourdes-i zárandoklatán jutott arra a gondolatra, hogy a Gellérthegy üresen álló barlangja alkalmas lenne nemzeti kegyhely kialakítására. Ezt az eszmét aztán összekapcsolta a pálos rend hazahozatalával. Az Urak Mária Kongregációs csapata, amelynek Pfeiffer is tagja volt, a franciaországi búcsújáróhely mellett felkereste a spanyol kegyhelyet, Limpast, majd Lekeitio városában tiszteletüket tették a száműzetésben élő Zita királyné és Ottó főherceg előtt. A zárandoklat célja a Szent Szűz közbenjárását kérni hazánk sorsának jobbrafordulásáért. Trianon sokkja után Pfeiffer pontosan megérezte egy kifejezetten nemzeti színezetű, engesztelő kegyhely hiányát, ugyanakkor meglátta a lehetőséget a nemzet szívében kihasználatlanul álló, természet formálta barlangban. A gellérthegyi Pest-barlang vagy Iván-barlang már régóta gondot okozott a Fővárosnak. Az elhagyatott, rossz hírű környék ugyanis erősen rontotta a közeli elegáns Gellért Szálló és Gyógyfürdő látogatottságát. Így Pfeiffernek nem volt nehéz meggyőznie a Főváros vezetőit, hogy a kihasználatlan barlangban megteremtsék Lourdes magyar mását, országos zárandokhelyként. A nemzeti egységet jelképező kegyhely létrehozására a barlang azért is alkalmas volt, mert egykori nyílása felidézhetette a szemlélőben a történelmi Magyarország alakját. Tíz évig tartó munka után elkészült a Sziklatemplom és mellette a kolostor épülete. 1934. május 12-én a pálosok hazatérhettek Magyarországra. De 1950-ben az Elnöki Tanács rendelete értelmében a többi szerzetesrenddel együtt a pálosokat is feloszlatták. Csak 1989-ben térhettek vissza ismét, és 1990-ben kapták vissza a Sziklatemplomot és a mellette lévő kolostort.

Ondi Alex könyve mikrotörténelmi feldolgozása a pálosok közel 750 éves történetének. Kiemelten a gellérthegyi Sziklatemplom és kolostor építésén, működésén keresztül mutatja be a rend történetét, beleágyazva azt a magyar történelem eseményeibe. Részletesen végigkövethetjük, hogy született meg Pfeiffer ötletéből a Sziklatemplom és kolostor. Majd az építkezés menetének ismertetése után régi fotók, képeslapok és Pfeiffer Gyula gazdagon illusztrált, 1931-es leírása alapján bebarangolhatjuk a templomot. Az építőik ugyanis egy gondosan kidolgozott biblikus szimbólumrendszer és ikonográfiai program alapján ókeresztény és kora középkori stílusban a magyar szentek kegyhelyeként, a magyarság szentélyeként alkották meg a Sziklatemplomot. A hét nem magyar szent: a Magyarok Nagyasszonya, Szűz Mária, a négy evangélista, Lisieux-i Szent Teréz és Szent Antal mellett öt magyar Árpád-házi szent: I. István és fia, Imre herceg, I. László, IV Béla lánya, Margit és II. András lánya, Erzsébet tiszteletére emeltek oltárokat. Végül a mai templombelsővel is megismerkedünk. A rend feloszlatásával a templomot is kifosztották, szétverték. Így az eredeti berendezésből csak három tárgy menekült meg. Egy misekönyvtartó kisállvány, az egyetlen eredeti darab, ami visszakerült az újrászentelt Sziklatemplomba. Feszty Masa Szent Istvánról, Boldog Özsébről és Szent Gellértről festett triptichonja a rend petőfiszállási kápolnájába került visszahelyezésre. A Trux-kereszt pedig, amelyet Trux Jenő szentföldi zarándoklata után adományozott a templomnak, ma a márianosztrai állandó pálos kiállítás része. Így az egész templomot új koncepció és program alapján alkották ki, amely hangsúlyozottan állít emléket a lengyel–magyar barátságnak, és a pálosok magyar és lengyel történelmi és egyházi kapcsolatának. Csak a fatimai Szűz Mária-szobor és a limpasi Krisztuskereszt másolatai kapcsolódnak szorosan a háború előtti ikonográfiai programhoz. A magyar szentek közül a helyhez és a pálosokhoz kötődve Boldog Özséb és Szent Gellért püspök szerepel, mellettük a lengyeleknél különös tiszteletben álló Szent Borbála, a bányászok védőszentje kapott helyett. A lengyelek kápolnájában Szent Hedvig szob-

ra, a Jasna Gora-i Fekete Madonna másolata, illetve a vértanú Maximillian Kolbe atya emlékére készült kisplasztika látható. Az egykori Szent Margit kápolna helyén található a Thébai kápolna, egy a Vörös Győző egyiptológus által felfedezett és szakmailag máig vitatott korú és értelmezésű ókeresztény remetekápolna másolat.

Az épület bemutatása mellett a pálos rend életét, tevékenységét is végigköveti a könyv, a visszatelepülés nehézségeitől a felvirágzásig. Kitér a pálosok szerepére a háború alatt, mikor részt vettek a lengyel menekültek megsegítésében, bújtatásában, illetve az ellenállási mozgalomban az angol kémiszolgálattal együttműködve. A háború után a kommunista diktatúra vértanúságra, szétszórásra, illegalitásra ítélte a rendet. Így lett a pálos rend mártírja Vezér György Ferenc, akit a Grösz-per vádlottjaként ítélték 1951-ben halálra. Végül olvashatunk az újrászerveződő rend életéről, az egyházban betöltött szerepéről. A névadó, Remete Szent Pál tisztelete kapcsán a Magyar Pálos Rend jó kapcsolatokat ápol a Magyarországi Kopt Ortodox Egyházzal és Remete Szent Pál ma is működő egyiptomi kolostorával.

Külön ki kell emelni a kötet gazdag képanyagát, amelyek a múltbeli és a mai állapotokat is szemléletesen tükrözik, Sudár Annamária és Török Máté képszerkesztők munkáját dicsérve. Török Máté, a Misztrál együttes tagja pálos konfráterként egyben a könyv tipográfusa és a borító tervezője is volt.

A külsínre és belbecsre egyaránt értékes kötet nemcsak a pálos rend iránt érdeklődők figyelmére tarthat számot, de azokéra is, akik szeretnék megismerni Fővárosunk egyik eldugott ékköve, a gellérthegyi Sziklatemplom és kolostor keletkezésének történetét, illetve felfedezni annak egyházművészeti kincseit.

Kégl Ildikó

Végtelenné nyúlt jelen idő

Oberczián Géza regényfolyama egyetlen végtelenné nyúlt jelen idő, egy pillanat, amely mintha mindig a jelenben maradna, sosem kerülne át a jövőbe. A *Téridő* három fejezete – *Szingularitás*, *Eseményhorizont*, *Entrópia* – látszólag különálló történeteket mond el, számai mégis egységes regényszövetbe integrálódnak. Szimultán játszódó eseményeit az időcentrikus látásmód és maga az időkezelés, illetve a jelen idejű narráció kapcsolja össze. Itt mindent az idő irányít, az idő a szervezőerő, és – időnként úgy érezzük – az idő maga a cselekmény is. Ugyan csak a regényfolyam felénél kezdi fejtegetni a narrátor a bergsoni időszemlélet jellemzőit, mégis a kezdetektől érezhető valami szokatlan és furcsa az időkezelésben: Oberczián Géza a fizikai, mérhető időtől ugyanis szándékosan eltávolodik, hogy inkább a – francia filozófus által – tartamnak, élményidőnek nevezett időben merüljön el, szinte kizárólag ez a bergsoni „időlátás” foglalkoztatja, miközben az idő egyénre gyakorolt hatását boncolja. Izgalmas prózauniverzumot teremt a fejezetek előtti felütésekkel, melyek az idő-megközelítések fizikai, filozófiai kérdéseit taglalják, a *Téridő* ennek ellenére nem válik ontológiai vagy természettudományos eszmefuttatássá, nem tanítani akar, hanem mesélni. Méghozzá erről a belső időről, miközben Bergson, T. S. Eliot, Einstein, Stephen Hawking vagy akár a kortárs olasz elméleti fizikus, Carlo Rovelli bölcseleteire megkapó módon ráfeszít egy-egy élettörténetet. Sajátos ez az Oberczián-feszület: mintha az időre húzná

rá az embert, mintha a szereplők, helyszínek és cselekmények szükséges kellékként lennének csak jelen a regényben, pusztán azért, hogy az időről való gondolkodáshoz asszisztáljanak. Ebből az aspektusból a trilógia első fejezete a legerősebb szöveg, különösen figyelemre érdemes annak narratív megoldása és emlékezéstechnikája: a *Szingularitás* (43 epizódra) tagolása akár egy-egy rövid naplóbejegyzésnek is tűnhet. A szerző ránk bízta ennek eldöntését, mint ahogyan azt is, helyezzük el mi, olvasók, térben és időben a férfit, a történet fő karakterét, akinek alapvetően annyi a dolga a fejezetben, hogy ül egy apró szobában, és naphosszat csak emlékezik. *„Fotelban ülök, a támla már felvette a hátam görbületét, kényelmetlenül belesüppedek, de nincs kedvem megmozdulni. Semmihez sincs kedvem, mozogni végképp nincs.”* A *Szingularitás* egyetlen személy tudatára koncentrált, tudatának működése alakítja a narratívát. Emléktöredékek villannak fel gyermekkoráról: a kisleányról, aki leihatta a sörről a habot, a pálinkás korszakáról, az első csókról a szökével, a vállalati bulikról, apjáról – aki elhagyta a családját –, de leginkább egy Anna nevű nőről. Ezek a szöveghelyeken erősen érződik egyfajta prousti hatás, elsősorban a történések belső időben zajlása miatt, ahogyan ezt az intuitív módon telő – olykor előre haladó, máskor visszalépő, megint máskor álló – időt próbálja érzékeltetni velünk a narrátor. Tovább erősíti az allúziót, hogy az események a *Téridőben* sem ok-okozati összefüggésben játszódnak, nincsen semmiféle lineáris rendje a narrációnak, ami miatt végig ezt a mondatot érezzük pulzálni a szövegtestben: *„... itt vagyok kimerevedve, bennem a múlt és a most végtelenje.”* Vagy, ahogy Einstein írja: *„Az idő korántsem olyan, amilyennek látszik. Nemcsak egy irányban halad, hanem egyszerre létezik benne a jövő a múlttal.”*

Oberczian Géza karakterei nem túl mozgékonyak: javarészt a nappali egyik falától a másikig mennek, hogy töltsenek egy Bacardit, de leginkább addig sem, inkább csak ülnek egy fotelben, fekszenek a kanapén (*Eseményhorizont, özvegyasszony*), egy

matracon (*Entrópia*, Zita). Nem tudjuk meghatározni, hogy meddig. Többnyire addig, amíg jelenné nem változik a jövő. Ez a típusú narratív megoldás képes teljesen kimerevíteni a pillanatot, olyannyira, hogy a szövegtest, mint valami hatalmas ponyva, feszül előttünk. Elismerésre érdemes szerzői elgondolás ilyen végletesen leszűkíteni a teret. Nem egy településre, még csak nem is egy utcába, javarészt egyetlen helyiségbe zárja karaktereit a szerző, s ez a néhány négyzetméternyire aszalódó intim tér hatványozottan képes megmutatni az idő múlását. Vagy inkább állását. Sokszor olyan látványosan nem történik semmi a jelenben, hogy szinte látjuk magunk előtt a nem-történet, a jelen megélésének teljes képtelenségét. A múltban ragadás eklatáns példája a *Szingularitás*. Benyomásokon át kutatja a szerző az elmúlt időt, miközben a tudatban és a tudattalanban búvárkodva a lélek legapróbb rezdüléseit is rögzíti. Az első fejezet legelső benyomásai állandósulnak, és ezután bármilyen térbe helyezi karaktereit, bármiről mesél a szerző, ez a mozdatatlanság mindvégig meghatározza a regényt. Ezért nem is meglepő, amikor ilyen kérdések jönnek szembe az olvasóval: „*Úristen, milyen évet írunk?*” Ugyanez az időkezelés mutatkozik meg a második fejezetben – *Eseményhorizont* –, amikor az özvegyasszony, az albérlő, a gondnok vagy épp a festő egy-egy idősíkjá tárul elénk. Az egykor tűzoltóként dolgozó – és egy tűzvészben balesetet szenvedett – gondnok és a magát még mindig fiatal, népszerű dívának képzelő, alkoholista, idős özvegyasszony karaktere szimbólumértékű: pótcselekvésük sűrű leírása drámai feszültséget teremt, ami attól válik különösen látványossá, hogy eseménytelen, tragikus jelenüket mozgalmas, sikeres múltjukkal párhuzamosan ábrázolja a szerző. Így válik a múltban ragadás archetípusává e két karakter.

Ezt a merev képet a trilógia harmadik része – *Entrópia* –, a nevelőotthonban nevelkedett fiatalasszony és kislánya története lazítja fel valamelyest. Míg az előző két fejezet szinte kizárólag a múltban és a jelenben időzött, addig itt megjelenik mindhárom idődimenzió. Ebben a fejezetben, noha pislákoló, erőtlen tervek

szintjén, de megjelenik valami minimális jövőkép a karakterek fejében.

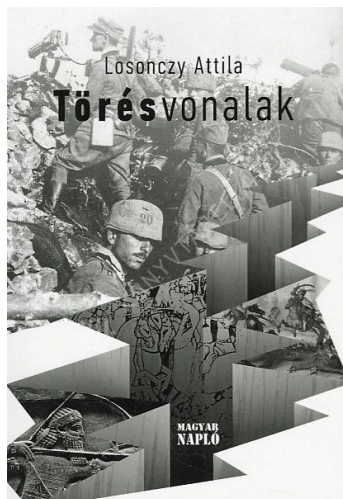
Oberczián Géza látszólag szándékosan zavarja össze az olvasóit, a lineáris rendet felborítja, a kauzális összefüggések megértését – ügyes narratív módszerrel – tudatosan késlelteti, és ha mindez nem lenne elég a sötétben tapogatózáshoz, karaktereit folyamatosan ugrabugráltatja az idődimenziók között. (Mindennek a képi ábrázolása tökéletesen jelenik meg a borítón). Mindezt azért teszi, mert a szépirodalom nyelvén akarja megmutatni, amit Einstein az általános relativitás elméletben, vagy amit Stephen Hawking *Az idő rövid történetében* állít: „...az utazó múltja és jövője a megfigyelő számára egyetlen végtelenné nyúlt jelen idővé alakul.” Oberczián a *Téridőben* úgy ír, hogy látjuk magunk előtt, amint a gravitációs erők meghajlítják maguk körül a tér és az idő alkotta dimenziókat.

Rimóczi László

Történelmi keresztmetszet, fogyaszthatóan

Vannak, akik a könyvesboltban a *Történelem* polc előtt azon tiptródnak, jobb lenne tovább haladni a *Kalandregények* felé, valami izgalmasabbat választani – mert, ha történelem, akkor már kevés újat mondhat a könyv, szegről-végről ismerős a sztori, és hiába vázolnak megtörtént eseményeket, már amúgy sem aktuális, vagy épp elcsépelet – pedig ebben a műfajban is akadnak még figyelemre méltó különlegességek. Losonczy Attila: *Törésvonalak* című kötete újraértelmezi a történelmi fikció témát, ugyanis egyedi hangvételével már a legelejétől leköti olvasóját, kalandot és történelmet egyaránt kapunk.

A *Fényhozó* címet viseli a kötetnyitó novella, melyben egy ősi törzsből származó fiú viszontagságai tárulnak fel előttünk. A fiú nemrég szembeszállt saját népével és bujkálni kényszerült, mert nem tűrte el, hogy a törzsfőnök rátegye kezét szülőanyjára, amikor pedig meg akarta szöktetni őt, a kísérlet vérontásba fordult. Olyan világban járunk, ahol a tűz még a misztika birodalmába tartozik, melynek titkát a legbölcsebb törzsbeliek sem tudják. Istenek és szellemek népesítik be az emberek hitvilágát, a Nap pedig kiemelt státuszt foglal el ebben a hierarchiában. Egy véletlennek köszönhetően a fiú megszelídíti a tüzet, és fegyverként használja, hogy bosszút álljon azokon, akik jogtalanul kitalizálták.

„Mugu a saját nyers erejében bízva, veszett tigrisként rontott a betolakodóra. Szélnél Sebesebb könnyedén kitért a támadója elől, majd a tüzes ággal a főnök arcába sújtott. Senki sem avatkozott közbe, amikor az ifjú harcos a kioltott szeme világát fájlaló Mugunak megadta a kegyelemdőfést. A fáklyaláng és a telihold fénye egyszerre ragyogta be Szélnél Sebesebb alakját, aki percekig állt zihálva legyőzött ellenfelének teteme fölött. Lassanként a többiek is felismerték. Az arcokról eltűnt az iszonyat, átadva helyét a meglepetésnek. Egy új élet reményében fogadták vissza maguk közé az elkóboroltat...”

Losonczy prózája realista, lényegre törő, nem alkalmaz fölösleges díszítőelemeket sem, átgondoltan egymásra épülő rétegei plasztikusan érvényesülnek. A szerző többek között arra is rávilágít, hogy az emberiség olykor egyvalaki kétségbeesésének, szorult helyzetének köszönheti vívmányait. Azt a vastag tanulságot pedig már maga az olvasó vonja le, hogy az ember, ha rájön egy erő működési elvére, mindig megtalálja a módját, hogyan használhatja fel pusztításra.

Már az első oldalakon konstatálhatjuk, miért is a *Törésvonalak* címet kapta a kötet, hiszen a szerző azokat a kardinális, sorsfordító momentumokat domborítja ki, ahol máshogy is alakulhatott volna a történelem. Ezek a határhelyzetek végül gyökeresen változtatták meg az események menetét, mi pedig csak tobzódunk a jelentős fordulatokban, azokban a pillanatokban, melyek új fejezeteket nyitottak a történelemkönyvekben.

A kilenc novella időben előre tart, hűen ábrázolva az akkori kultúrák fejlődési nyomvonalait, a harctéri döntések hátterében meghúzódó tényezőket, valamint személyes betekintést is nyújt a korszakalkotók egyéni világlátásába – és ez az időutazás egészen az első világháborúig tart.

Ez az újranycgelt történelmi krónika egyúttal lélektani körkép-ként/kórkép-ként is felfogható, hiszen feltárulnak a sikerek

és kudarcok pszichológiai okai, valamint a presszionált, sarokba szorított helyzetekben született döntések következményei. Ahogy fokozatosan tágul a történelmi spektrum, egyre inkább átlátjuk, hogy a különböző népek és kultúrák főbb konfliktusai mindig a hódítás iránti vágyra vezethetőek vissza, mert az ember mindig többet akar, többet és nagyobbat, ám terjeszkedésének mindig nagy ára van – a többi pedig már történelem.

A hatalomgyakorlás örökös kényszereiről koherens képet fest *A dicsőség foszlányai* című írás, amely időben nem sokkal távolabb játszódik az előző jelenethez képest: az első világhódító birodalom, Agade idős királya még mindig újabb háborúkon töri a fejét, ezért migrén és álmatlanság gyötri. Egykor jelentős sikereket könyvelhetett el, ám most birodalma lassú pusztulásával kell szembesülnie. Már az új gyilkos fegyverben, az íjban sem bízik, amit Agade seregei használtak először háborúban a sumérok ellen. Talán ez volt az egyik olyan fontosabb törésvonal, amikor az ember ráeszmélt, hogy továbbfejlesztett találmányai több célra is bevethetőek, különösen, ha háborúról van szó.

A Hollószárny a Félhold felett című, szintén korhű írással megérkezünk hazánkba, Mátyás király idejébe, ahol az uralkodó épp a portyázó török hordákkal veszi fel a harcot, a nép pedig Szent Lászlóhoz fohászcodik. Az „...és pernyét könnyezett az Úr!” novellában már 1660-ban járunk, Tokaj környékén, amikor is félelem és elkeseredettség uralkodik mindenütt, mert senki sem tudja, ki veszi majd kezébe Magyarország és Erdély sorsát most, hogy II. Rákóczi György fejedelem halott.

„Órák óta cikáztak a villámok, mint megannyi ostorcsapás. Az égbolt már déltáj óta szürkésülába, majd feketebe borult, mintha a végítélet közeledne. A felhők közül visszhangzó robajok hallatán még néhányan Kálvin hívei közül is önkéntelenül kapkodták magukra a keresztet. Elcsigázott emberek hada kucorodott össze a tiszamelléki falu egyik gazdátlan nemesi portáján.”

A főleg asszonyokból és gyermekekből álló bujdosók és földönfutók a tűzhely köré gyűlnek, többségük házat, jószágot sorsára hagyva, hónapok óta vándorol faluról falura, állandó fenyegettség közepette. Hamarosan mások is csatlakoznak hozzájuk, a török által földjeikről elűzött hajdúk, akik Tokajra, a közelgő meggyegülésre igyekeznek. A két menekültcsoportot egyelőre csak az egymásrautaltság kovácsolja össze.

„Mintha nem lenne elég a bajból, az országot prédáló sasnak két feje volt! Ha viszont felbukkant a félhold, a sas mindkét fejét sietve elfordította a magyarok földjéről. Más országokban a babonás népek a teliholdat félték, mert úgy tartották, akkor jön elő a vérfarkas. Magyarországon az idő tájt a félholdat félték, amely a törökök és a kutyafejű tatárok hordáit jelentette.”

Ebben az atmoszférateremtő korfelidőzésben hiteles, tényszerű ábrázolások mutatják be a hajdani uralkodókat, a korszak kiemelkedő alakjait, de a hétköznapi hősökre is kellő figyelmet fordít a szerző. Mindazonáltal a kötet nincs túlrva, nem papírízű, és nem tartalmaz „átlapozós” részeket vagy üresjáratokat, mintha a szerző tudatosan törekedne minimalizmusra. Az alapos munka mögött a történelem beható ismerete mutatkozik meg, miközben az emberi természet valamennyi árnyalata is kibomlik. A stílus, az artikuláció, a szókészlet, a nyelvi eszközök, valamint az ábrázolásokban felbukkanó kulturális motívumok minden fejezettel megfelelően idomulnak az adott korszakhoz. Megismerjük az akkoriak gondolatmenetét, csakúgy, mint erényeiket, gyarlóságukat, és szembesülünk az ember alapvető tulajdonságainak időtlenségével is, nyomon követhetjük, miért alakultak a történelem a régmúltban úgy, ahogy.

Tematikailag hatásosan felépített, átfogó világ- és civilizáció-történet, amely a magával ragadó, közvetlen, letisztult stílusával emelkedik ki a hasonló témájú novellagyűjtemények közül. A fikciós regény és a történelem egyfajta ötvözetéről beszélhe-

tünk, sűrű szövésű kalandozásokról – kezdőknek és haladóknak. Ha az iskolai történelemórák is ilyen érdekfeszítők és sztoriközpontúak lennének, talán az évszámok is könnyebben rögzülnének a diákokban.

A szerző közérthető szövegfestése arányosan mért küldetés-tudattal párosul, így e feltáró „mesék” szárnyán a nyughatatlan, örök lázadó emberiség képe bontakozik ki, megelevenítve egy-egy történelmi tablót, ugyanakkor laikusok számára is fogyaszthatóvá téve a múltat. Tanulságos olvasmány lesz az utókor nemzedékeinek is. A kötet egyúttal arra is figyelmeztet, hogy jelen korszakunk is történelemmé lesz egyszer, így elbizakodásra éppúgy semmi okunk, mint – a jelen távlatából – elmarasztalni őseinket vitathatónak tűnő döntéseikért.

Burkhardt Zsófia

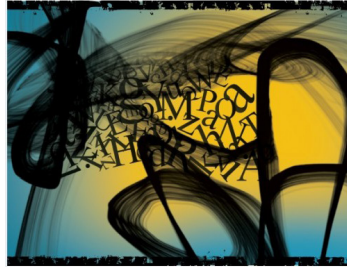
A kulturális emlékezet vakfoltjai: nőírók Erdélyben

Kezdjük számokkal. Három az ötvenöthöz. Hat a százhatvannégyhez. Kettő a hetvenkettőhöz. Három az ötvennyolchoz. Ennyi itt most elég; aki meg szeretné tudni az arányok pontos jelentését, lapozza fel a nemrég megjelent, *Erdélyi magyar nőírók* című tanulmánykötetet, amelyben sok más izgalmas adatot és összefüggést találhat.

Annyit azonban elárulhatunk, hogy a felsorolt adatok az erdélyi magyar irodalom 20. századi nyilvánosságának nemek szerinti megoszlására vonatkoznak. Balázs Imre József, az *Erdélyi magyar nőírók* tanulmánykötet szerkesztője azt mondja egy interjúban: „Egy olyan világban élünk, ahol a lakosság is nagyjából fele-fele arányban oszlik el nemi szempontból, így egy ideális világban az, amit a férfiak gondolnak a világról és amit a nők gondolnak róla, szintén fele-fele arányban kéne jelen legyen. (...) Az emlékezetben szelektálni szoktunk, tudjuk, hogy jelentek meg még az elmúlt száz évben is olyan női íróknak könyvei Erdélyben, akik nem kerültek bele a tankönyvekbe, sem az irodalomtörténetbe, és én próbálom megérteni, hogy miért van ez így. Vajon nem hátrányos helyzetből indultak a női szerzők eleve?”¹

A kötet tíz erdélyi nőíró életművével foglalkozik. Ezek kapcsán előkerülnek olyan egyéni elemzési szempontok, mint a vonatmotívum, stigmatizáció, trauma, posztmodernség, formabontás, műfaji kérdések vagy animal studies. A tanulmányok történelmi-

ERDÉLYI MAGYAR
NŐÍRÓK

ЖК

kronologikus sorrendet követnek, nagy vonalakban végigvezetnek az erdélyi irodalom korszakain a különböző generációkon keresztül. Ezek mentén kirajzolódik az erdélyiségtapasztalat alakulása, változása, ennek szociológiai és irodalmi lenyomata a 20. század folyamán, s ezzel egyidőben a női irodalom kérdései, a nőírók helyzete Erdélyben – a tanulmányokat ez utóbbi két szempont fűzi homogén köteté, ahogy a cím is jelzi.

Ezennel pedig színre is lép a kötet első hősnője, Berde Mária, aki a 20. század elején azon felfogás ellen küzd, miszerint a nőknek kizárólag a líra körül a helye. *„Tudom ugyan, hogy nem hisz a női epikumban, és minket lyrizáló tüneményeknek tart”*, írja jó barátjának, Tompa Lászlónak, és nem ártallja regényeit rendszeresen küldözgetni neki, méltató kritikát várva. Egyik regényéről, a *Tüzes kemencéről* többet is megtudunk, például kiderül a tanulmányból, hogy egyszerre transzilván és európai, és hogy a *„házasságtörés feldolgozása során emancipálódó s közben végig erkölcsösnek is maradó asszony”* belső történései közvetítésével a nők öntudatosságát próbálja felébreszteni. Prózai munkásságának eredményeképpen végül ily’ szavakon derülhet egy Tompától kapott levélben: *„Maga ama kisszámú embertársaim közé tartozik, akiknek meg szoktam bocsátani, ha nő létükre néha egy-egy regénnyel merészelik férfi kényúri mivoltom leereszkedő figyelmét magukra irányoztatni.”*

Ha kedvünk támad körutat tenni az 1930-as évek Erdélyében, Erdélyi Ágnes regényszereplőivel bejárhatjuk Nagyváradot, Kolozsvárt, Tordát, Marosvásárhelyt, Szovátát és Parajdot. Az utazás közben gyönyörködhetünk az egzotizált tájban, de elmélkedhetünk a (nagyvárad szemszövegéből) megtapasztalt idegenség-érzeten is, ezzel együtt pedig örvendhetünk annak, hogy a regény szövege hiteles marad, nem kezdi el kényszeresen magyarázni és rekonstruálni saját magyarságát, erdélyiségét. A *Kovácsék* című regényben megelevenedik az a kor is, amikor a képzett magyar szakmunkásokat azért rúgták ki az állásukból, mert nem tudták megmondani, mikor született Ștefan cel Mare moldvai fejedelem – a szöveg viszont nem a két nemzet közötti ellenségeskedésről

szól, hanem sokkal inkább a kisebbségek ellen irányuló hatalmi eljárásokat mutatja be.

Ignác Rózsa 1937-ben megjelent, *Anyanyelve magyar* című regénye kapcsán többek között annak lehetünk szemtanúi a tanulmányíró jóvoltából, hogy a korabeli kritika a regény elemzésekor hogyan alapozott arra a nézetre, miszerint a férfi írás tekintendő semlegesnek, egyetemesnek, s így a női irodalom a szépirodalmon belüli szubkultúráként tételeződik, azaz nem kerülhet a férfi irodalommal egy szintre; valamint arra az általános, nőírókkal szembeni előítéletre, hogy a nők nem képesek hatalmat gyakorolni a saját szövegük fölött, „nem uralják a formát, és nem tudnak a részletek fölé emelkedni”.

Aztán ugrunk egyet az időben, fejest egyenesen a kommunizmus éveibe, Varró Ilona novelláinak világába (mert bizony a kommunista Erdély is Erdély, még ha nem is oly' szemet gyönyörködtető). Szövegeiből eltanulhatjuk a fortélyt, hogyan kell elkülönböződni a kommunista propaganda sugallta női szerepektől. Emellett okulhatunk annak a művésznek a hibájából, aki a felesége sírjából kihantolta a korábban neki ajándékozott verseket – és bizony a hajdani asszony kifejezte nemtetszését a másvilágról.

A kötet végén, megérkezve a jelenbe, meglepetés vár: kortárs fiatal szerző, Märcuțiu-Rácz Dóra versei kerülnek egy légtérbe Hervay Gizella verseivel. Közös témájuk a női szorongás, a trauma elszenvedése (vagy az a gyomorszorító érzés, hogy ugyan nem történt meg, de bármikor megeshet), a hétköznapi félelmek: egymás mellé kerülnek éjjeli hazataxizás, szegénység, toxikus kapcsolatok, háború és blokknegyedek. Mihez kezdhet mindezekkel az irodalom? „Szavak helyett verset mondok neked, hogy jobban megértsd”, írja Hervay Gizella; „majd írok egy szolidaritás verset / (...) nincs nagy visszhangja és kevés / a honor de legalább beszéltünk róla / legalább tematizáltam”, fogalmazza újra Märcuțiu-Rácz Dóra.

A fenti válogatás csupán kicsiny része az *Erdélyi magyar nőírók* tartalmának. További szerzőkért és életművekért, botrányos

irodalmi csatákért, posztmodern formabontásért és állati jelenlétért forduljanak személyesen a kötethez.

Összességében véve miért is érdemes foglalkozni a női irodalmi hagyománnyal, kultúrtörténeti manifesztummal? A kötet sokféle szemszögből közelíti meg a választ; egyik megfontolandó gondolata ez: *„A női írásmód hagyománnyá válása azt is eredményezhetné, hogy »a nem harcias nyelv, a befogadó attitűd, az asszociatív gondolkodás, a nem hierarchikus, személyes és nyitott szemlélet« nagyobb eséllyel válhatna részévé az irodalomról szóló diskurzusnak, vagy hogy a másokkal való viszonyban kialakuló identitás, a kapcsolati hálókra eső fókusz tematikusan és szemléleti értelemben egyaránt releváns modellekké válhatnának a történeti visszatekintésben.»* Fontos hangsúlyozni, hogy az idézetben *„nem esszencializált női jellegzetességekről”* van szó, hanem *„olyan történelmi-szocializációs mintákról, amelyek empirikusan jelen vannak az elmúlt közel százötven év női szövegeiben, és a kultúrában működtetett bináris oppozíciók nyomán tradicionálisan leértékeltnek számítottak.”*

Ahogy a kiadás fülszövege is jelzi, ez az összeállítás hiányt pótol ugyan, de nem törekszik teljességre; egy következő kötetben helyet kaphatna például a negyvenes–ötvenes évek irodalmának néhány képviselője is, illetve még több összeolvasási kísérlet, régebbi és kortárs szöveg párbeszédbe állítása. Érdeklődve várjuk a folytatást!

Erdélyi magyar nőírók. Szerk. Balázs Imre József. Korunk – Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2022.

¹ https://foter.ro/cikk/mindenkinek-van-egy-lelki-totemallata-interju-balazs-imre-jozsef-koltovel-kritikussal/?fbclid=IwAR3TFKIX61QdU_XP6iPwBE2Vy6gOQRCNnHQhy7zdTLZgMtg27m100t6T51s

Viola Szandra

A semmittevés végtelen hasznáról

Hőség van, fémesen, forrón kong az ég a repülőforgalom zajától. Szeretem ezt a hangot, olyan lassan válik eggyé a csendnek nevezett forró sistergéssel, hogy nem is venni észre az átmenetet. Pont ilyen lágy áttűnést képez a pihentető semmittevésből lett alkotó semmittevés. Ezt is szeretem: Ahogy az ellazult elme mintegy „unalmában” előáll a jobbnál jobb ötletekkel.

„Meglepődve tapasztaltam, hogy amikor belemélyedünk egy feladatba, az agy egyes részein csökken az aktivitás... Ezzel szemben a csendben várakozó, feladat nélkül hagyott alanyokkal valami elképesztő dolog történt. Egy külön hálózat, amely kapcsolatban áll az agy összes részével, egyszer csak bekapcsolt” – írja Olga Mecking *Niksen* – *A semmittevés holland művészete* című könyvében. Bár a holland „niksen” új divat, a szerző pedig saját életéből vett példákon keresztül újszerűen és frissen magyarázza el, a semmittevés és a semmittevéssel rokon, meditatív tevékenységek szép, nagy hagyományra tekintenek vissza. Semmit tenni azonban sokféleképpen lehet, esszenciáját és kulcsát is másként ragadták meg gondolkodóink. Egy azonban biztos, azt nem mondhatjuk, hogy a semminek semmi köze nincs a nagy művekhez. Érdeemes megfontolni az alábbi idézetet Hamvas Béla Thoreau-ról szóló esszéjéből: *„A nagy művek mögött végtelen semmittevés áll, mint a világ mögött a végtelen tér.”* (Henry David Thoreau-t az első természetvédőként tartják számon, 1845-ben beköltözött a Walden-tó partján saját kezűleg épített kunyhójába, ahol 3 évet töltött a természet megfigyelésével és elmélkedéssel.)

A semmittevést azonban nem muszáj egy helyben művelni; a magam részéről imádom azt az érzést, amikor csak úgy hagyom, hogy vigyen a lábam, amerre akar. Az ember lába ugyanis nagyon bölcs testrész, például mindig az erdő vagy a tenger felé

viszi tulajdonosát, sosem a város felé. Sokszor szoktam azzal is poénkodni, hogy az agykerekeim lábmeghajtásúak, a jobbnál jobb gondolatok, a problémák megoldásai ugyanis legtöbbször séta közben jutnak eszembe. Hamvas már említett írásában beszél a mindennapi séta jótékony hatásáról a kreativitásra: „*A mindennapi séta a nap kalandja. Az ember elmegy az élet forrásához. Wordsworth inasa, amikor egy utazó ura dolgozószobájáról kérdezte, így válaszolt: Ez a szoba itt a könyvtár, dolgozószobája azonban a kapun kívül van.*”

A kortárs magyar irodalom egyik nagy sétálója pedig Báthori Csaba, aki *Sétagyakorlatok* című esszégyűjteményében rögzíti lépések közti merengéseinek stációit. „*Mi történik az emberrel séta közben? Egy világ. Megmozdulnak a kövek, felhorzsolódnak a tűzfalak, kiélesednek ismeretlen arcok, megsúlyosul a szenvedélyes kószáló magánya*” – fogalmaz könyve fülszövegében.

Mégis, hogyan válik a séta semmittevéssé? Úgy, hogy nem azért indul neki az ember, hogy például boltba menjen, valakit meglátogasson, sportoljon, x számú kalóriát elégessen, nem, egyáltalán nem. Csak az a séta válhat tökéletes semmittevéssé, amely céltalan. Sétálás közben gyakran eszembe jut a Kanttól származó, tulajdonképpen a kategorikus imperatívusz unokaöccsének is tekinthető, unalomig ismert mondás: „*Szép az, ami érdek nélkül tetszik.*” Mert az a séta sikerül jól, ami nem valami másnak való alárendelődésből születik (lásd: eljutni valahová), hanem önfelelt bolyongássá lényegül, egyszersmind időtlenség-gé, így szolgáltatva alapot a rácsodálkozásra. Amikor az ember újra észreveszi maga fölött az eget, lába alatt a por színét, a föld ezernyi illatát, akkor megtapasztalja a valódi szépséget. A szépség tehát egyenesen arányos a céltalansággal. A céltalanság pedig előszobája a semmittevésnek. „*De nem szabad úgy járni, mint egy gárdakapitány. Persze, úgy kell kilépni, de aztán. De aztán jön a földet motozó tekintet, a higgadt nézelődés, a sehová-nem-járás fölemelő ideje*” – fogalmaz Báthori Csaba.

Az, hogy az ember megtanul járni, még nem jelenti azt, hogy megtanult sétálni is, hogy érti, érzi annak szubsztanciális lénye-

gét, érdemes azonban „sétagyakorlatokkal” céltalanságra trenírozni magunkat. Persze, nem mindenki sétáló alkat, az viszont valószínű, hogy aki egyszer megtanul igazán „semmit-sétálni”, az nem fog leszokni róla. Báthori Csaba szavaival élve: *„Aki elindul, hiányolja a következő lépést.”*

Térjünk azonban vissza Olga Mecking holland niksenezéséhez, már csak azért is, mert a legcukibb és legprofibb semmittevőkre hívja fel figyelmünket, a gyerekekre. *„A gyerekek, a háztartás, a munka, a kora reggeltől késő estig dolgozó férjem, a családom többi része és a barátaim mellett próbálok felidézni, mikor volt olyan, hogy nem csináltam semmit. Nem rémlik. Pedig régen olyan jól ment a semmittevés! Kiskoromban csak ültem az ágyamon vagy apám kedvenc karosszékében, nézegettem a szőnyeg mintáit, vagy csak bámultam ki az ablakon, és az égvilágon nem gondoltam semmire. A szüleim néha megkérdezték, mit csinálok, és adtak valamilyen házimunkát, vagy elküldtek leckét írni, de általában rengeteg időm jutott az ábrándozásra. És annyira jó volt!”* Ezekre a korszakokra én is emlékszem, imádtam azt a számolatlan időt, ami nyaranta a nagymamáméknál vett körül. Nem kellett nézni sem az órát, sem a naptárat, ha nagymamám néha kikiabált az ablakon, hogy „kész az ebéd!”, akkor bementem, egyébként pedig egész nap azt tehettem, amit csak akartam. Karikákat firkáltam egy ággal az agyagos földbe, szétmaszatoltam a leveleket, néztem a felhők formáit. Kellemesen egyformák voltak a napok is, evés, ivás, játék a kutyákkal, szunyókálás az árnyas hársfa alatt. Hogy irigylem akkori önmagamat! Mostanában valahogy a szabadság is olyan irányított: egy hét nyáron, egy hét karácsonykor, mert a társadalom szemében több „nem jár.” A gyerekeknek még elnézik, de a felnőttek számára gyakran tabuként kezelt tevékenység marad a „semmizés”. *„A betegség vonzereje, hogy képes elfogadhatóvá tenni társadalmunk egyik legsúlyosabb bűnét: a semmittevést”* – írja Olga Mecking. Ráadásul a szabadidő eltöltése is stresszessé vált, megjelent a FOMO (Fear of Missing Out), azaz a lemaradástól való félelem. Hirtelen annyi izgalmas lehetőség közül tudunk választani, hogy a bőség szorongással tölt el minket.

Ha kiválasztunk egy programot, egy állást, egy projektet, azzal nagyon sok másakra mondunk nemet, ezért aztán amiatt szorogunk, hogy rosszul választottunk.

Olga Mecking *A semmittevés holland művészetében* kiemeli az amerikai közgazdász és szociológus, Thorstein Veblen 1899-ben megjelent, *A dolgoztalan osztály elmélete* című munkáját. Veblen a könyvben azt jósolta, hogy a tehetősebb rétegek teljesen át fogják adni magukat a „szabadidőben tobzódás”-nak. „Az előrejelzések – a mából visszagondolva – megalapozottnak tűntek, mégsem e szerint alakultak a dolgok. A megjövendölt luxuscikkekben (ruhákban, autókban, borokban) tobzódás helyett sokkal inkább az elfoglaltság vált az új státuszszimbólummá.” Persze az is csupán az ipari forradalom után vált világossá, hogy mi a különbség a munka és a szabadidő között.

Még egy izgalmas kérdés nem hagy azonban nyugodni. Az ima a munka és semmittevés libikókáján vajon hogyan egyensúlyoz? Hiszen mind a kereszténység, mind a keleti vallások az elmesendesítése révén teremtik meg az imához, lelkigyakorlathoz szükséges tudatállapotot. Lehet, hogy meredeken hangzik a kijelentés, hogy az ima is a semmittevésből fakad, s bizonyára mindannyian imádkozunk időnként vizsga előtt, a folyosón várakozva, vagy a repülőgép felszállásakor, igazán elmélyülni azonban nyugodtabb, hétköznapi teendőktől mentes tér-idő metszetekben lehetséges. Ez persze az én meglátásom, a keresztény olvasat hagyományosan az imát inkább a munkával vonja párhuzamba, lásd: „*Ora et labora!*” A Biblia a munkát gyakran büntetésként mutatja be, a restséget pedig bűnként. Ez utóbbi, úgy tűnik, keresztény örökségként él velünk, a büntetés helyét azonban átvette „*a munka mint önmegvalósítás*” szlogenje. Mindez pedig kiváló táptalajt jelenthet a semmittevéshez, hiszen, ha a munkám én vagyok, akkor az önmagammal való foglalatosság, az „én, mint munkaeszköz” csiszolása, hatékonnyá tétele nem idegen gondolat. Ha pedig a „karbantartás” sikeressége, a hatékonyság feltétele épp a semmittevés, akkor nyugodt szívvel beiktatható.

Én például álomban is szoktam verset írni. Céltalan séta közben születő remek ötleteimet pedig már említettem. (Ezt az eszszét is közben találtam ki.) Úgyhogy ezek után nem csupán az alvással töltött időt, de a semmittevést is nyugodt szívvel sorolom a munkaóráim közé!

Olga Mecking: *Niksen – A semmittevés holland művészete.* Scolar Kiadó, 2020.

A szerző Oláh János szerkesztői ösztöndíjas.

Winkler Zoltán

Arany János Tetemre hívásától Petőfi irodalmi végakarataig

„Arany balladájában a tetemre hívás látszólag csalhatatlan eszközhöz bizonyul, ám voltaképpen pontatlanul működik: mert miközben az kétségtelenné válik (legalábbis senki nem tudja vitatni Kund Abigélnek ezt az állítását), hogy Bárczi Benő önmagát végezte ki,¹ a halott sebe azon személy jelenlétében kezd el eleven vérfolyással jelezni, akitől a halálos fegyver származik. Vagyis a bűn logikai felelősét mutatja meg, nem a valódi végrehajtóját.”²

Néhány kétely

Arra szeretnék az alábbiakkal rávilágítani, hogy Arany *Tetemre hívásában* a szeretőt már jó pár évtizede önkényesen azonosítják a tett ilyen vagy olyan elkövetőjeként.

Akkor kire vagy mire is mutat a *Tetemre hívás* vérzése?

1) Ha nem szövegcentrikus az elemzés, és inkább a valóság felől közelítünk – ami első nekifutásra nem rossz indulás, de egy idő után használhatatlanná válik –, akkor rájövünk: nem a tettesre. Mivel nincs kire mutatnia. Az elkövető a valóságban köztudottan el *sem megy* tetemre hívásra.³ Nincs rá történelmi

¹ Ehhez lásd: SÁRKÁNY János: *Ki ölte meg Bárczi Benőt?* *Ügyészek Lapja*, 2009/1, 75–81. Ebben cáfolják az öngyilkosságot.

² Összel. Szerk. Szilágyi Márton. Universitas Kiadó, 2018, 199.

³ Magyar nyelvemlékek. Vál. MOLNÁR József, SIMON Györgyi, lekt. Bárczi Géza. Tankönyvkiadó, Bp., 1980. (Egy udvarhelyszéki tetemrehívás), 210. A szöveg eredetije a Kolozsvári Állami Levéltárban található.

tapasztalat és adat, hogy a bűnös – a tényleges tettes – el merne menni ilyen idézésre. Ebből nem túl vakmerő következtetés, hogy akkor a balladai szereplők között felbukkanó Abigél sem lesz olyan bátor, hogy megkockáztasson egy statáriális ítéletet. Következésképp: Abigél nem saját kezűleg ölte meg Benőt.

Tehát ha nem a gyilkost mutatja meg a vérzés, akkor kit? Más kézenfekvő választásunk nem lévén, meghozunk egy verdiktet: alighanem a felbujtót, a „társtettet” – gondolhatja jobb híján Abigél vallomása alapján elemző. A lány adta a fiúnak a tört, ami a következő sorokból derül ki: „Tudhatta, közöttünk nem vala gát, / Unszola mégis szóval »igenre« / Mert ha *nem*: ő kivégzi magát. / Enyelegve adám a tört: nosza hát!” Benő úrfi pedig mintegy önkezevel vetett véget saját életének a „szerelempróbán”. Mindazonáltal ez az elképzelés is – mondhatnánk stílszerűen – több sebből vérzik...

2) Bagoly Csilláé az érdem, aki elsőként rájön és megfogalmazza a következőket, és textológiai (grammatikai) irányba tereli a szövegnyomozást:

„[A] Benő és Abigél tragédiája okozta sokkhatásból felocsúdva nyilvánvalóvá válik, hogy Benő /.../ sebéből a vérnek nem Abigél megjelenésére, hanem mintegy egyfolytában kellene buzognia.”⁴

Azaz: ha megölte volna magát Benő, a fiú tetemének véreznie kellene a versbe foglalt feltétel szerint – „Legyen a seb vérzése tanú” – az eljárás kezdetétől annak végéig. Erre sokan ráébrednek később a hivatkozott tanulmánytól független is. Kár, hogy érvét annak felfedezője írásában kihasználatlanul hagyja, pedig messzire vezetne.

Itt vetődhet fel elsőnek az elemzőben a kérdés: lehetséges, hogy a balladai vérzés nem is az elkövető (avagy bűnrészes) személyét mutatja meg, hanem valami egészen másra „mozdul”? Milyen alapon döntsük el, hogy most a tettest mutatja-e ki a vérzés, vagy nem? Előzetes irodalmi példák (*Nibelung-ének, III. Richárd*)

⁴ BAGOLY Csilla: *Tetemre hívás. Egy [ön]gyilkosság [szöveg]nyomozása*. Új Holnap, 1997. szeptember.

alapján gondolhatnánk: a tettes áll előttünk. Ez viszont korabeli dokumentumok alapján cáfolható. (És beszél egyik elemzés Abigél kapcsán tettesről, gyilkosról, a másik pedig felbujtóról, öngyilkosságba hajszolóról.)

3) Mindazonáltal a Pallas Nagy Lexikona és Révai Nagy Lexikona is azt írja a 'tetemrehívás' címszó alatt, hogy: „Vétkesnek azt nyilvánították, aki esküdni vonakodott vagy aki esküvése *alatt* a holttest vérezni kezdett.”⁵ (*Kiemelés tőlem – W. Z.*)

Mivel a leányra egyik sem igaz – hiszen esküdni sem vonakodik, és már jóval megszólalása *előtt* vérzett a halott –, felmenthetjük még az öngyilkosságra való felbujtás (igen ingatag lábakon álló) vádja alól is.

Ezeken túl még vannak további kisebb-nagyobb buktatók és ellentmondások is:

– Törrel, késsel ritkán vet véget az ember életének. (Statisztikák szerint 7% körül mozog.) Efféle öngyilkosságot csakis erős felindulásból, azonnal követnek el. Ha ezt végignézte a lány, akkor már a tetemre hívás előtt is tudott a fiú haláláról. Így viszont az őt a ravatalnál ért sokkhatás lesz megmagyarázhatatlan – amit szinte minden értelmezés kiemel és észrevesz. („Tökéletes idegorvosi látélet Abigélnél a sokk leírása” – tartja például Nyilasy Balázs.)⁶ A megrázkódtatást mímelni nem lehet. Következésképp ott értesül róla a lány először, hogy a fiú meghalt. (Ergo: a töradás mikéntje és hogyanja magyarázatra szorul. Adott neki tört, csak mi célból...?)

– Felmerülhet, hogy Abigél nem mond igazat, és színészkedik. Esküvéskor a régiségben elképzelhetetlen volt a hazugság, legfőképp, ha az égre esküdtek. Hogy a lány ne szólna igazat, komolyan nem is veti fel egyik elemzés sem.

– Az is nehezen érthető motívum, miért van a lánynál épp ott és akkor tör. (Ami férfi attribútum.)

– Nincs a fiú–lány között komoly és tartós feszültség, szeretik egymást. Egy házasságkötés előtti szexuális aktusnak sem érez-

⁵ Uo. XVIII. kötet, 211.

⁶ <https://jokaiszin haz.hu/arany-janos-a-ballada-shakespeare-je/>

zük akadályát a mondén felléptű Abigéllal kapcsolatban:⁷ „Tudhatta, közöttünk nem vala gát.” (Hasonló következtetésre jut Szilágyi Márton is hivatkozott tanulmányában.)⁸

– Viszont a pszichológia számon tartja az apa–fia konfliktust. A Wikipédián épp Darth Wader, a sötét atya címszó alatt akadunk erre.

– Nagyon elképzeltetőnek tartjuk – amit tanulmányában Moller Ede nem⁹ –, hogy az apának kifogásai vannak menyé ellen, és ennek hangot is ad. (Gunyorosnak érezzük a „szép szerető” és „titkos ara” szókapcsolatot.) Ha pedig titkos az ara, mi módon tud róla az apa? („Jöjjön utolszor szép szeretője / Titkos arája: Kund Abigél!”) Tán jár utánuk, és ismeri találkozájuk színhelyét az erdőben? (Nagyon valószínűsítjük, hogy ez a helyzet.)

– A Moller Ede-dolgozatban vádolják az irodalom történetében elsőként Abigélt öngyilkosságra való felbujtással. Erre Arany ironikus-cinikus megjegyzésekkel reagál. Nem mintha a szerző véleménye lenne a perdöntő alkotása megítélésekor, de mindenképp elgondolkoztató. (Illetve Moller sokszor nehezen követhető okfejtései, dagályos, fellengzős, érzelgős-romantikus stílusa és a tanulmány végén a költő elmarasztalása, majd leereszkedő vállon veregetése is kiválthatta Arany elutasítását.)

– A ’magát’ szónak („kivégzi magát”) a ballada kulmináns jelenetében lehet más jelentése is, mint a reflexív visszaható névmás. Egyszerűen ragos névszó, az „önt” megszólítás párja.

– Meg kell azonban említenünk mint véletlen erényét Moller dolgozatának, hogy a hangzás fontosságát kiemeli hivatkozott írása 1-es lábjegyzetében, továbbá igencsak érdekes szavak fordulnak elő nála, amikor Jókait idézi: ’zomotor’. (A tetemre hívás és az azt követő halotti tor neve *A varchonitákban*.) Erről nekünk elsőre a „szómotor” jutott eszünkbe, ami mintegy hajtja majd a vérzést.

⁷ Sárkány a kurtizánt veszi észre a nőben már hivatkozott tanulmányában. Nemcsak a fokozás, de a körülírás költői eszköze is szerepet játszik szerinte.

⁸ SZILÁGYI Márton: „*Mi vagyok én?*” *Arany János költészete*. Kalligram Kiadó, 2017, 258.

⁹ Moller Ede: *Arany János Tetemre hívása*. Bp. 1878.

Lehetséges megoldások

Ebből az ellentmondásoktól hemzsegő helyzetből kellene tehát valahogy kiutat találni.

Hívjuk segítségül a legújabb népballada-kutatási eredményeket.¹⁰ Ezek szerint a balladákat érdemes körbe rendezni – egyszer Arany maga is körről beszél balladáinak kapcsán: „Első darabja lett volna a Hunyadi-balladakörnek”... stb. (lásd a *Both bajnok özvegye* lábjegyzetét.) Így használható fogódzókát kapunk szemközti és egymást követő-megelőző balladapárok motívumai, összefüggései segítségével. (Nem kronológiai rendről beszélünk most, hanem logikairól.)

Arany balladái az Évkörön

A *Tetemre hívásba* A walesi bárdokból érkezünk. Elfogadott, hogy az ötszáz bárd énekéből kihallhatók az aradi 13 hős tábor-

¹⁰ PAP Gábor: *Népköltészetünk és az Évkör. Tudománytörténeti vázlat*. In: Csodakút. Szerk. P. G. Pontifex Kiadó, Debrecen, 1994.

nokok utolsó szavai. Mondhatjuk tehát: **Arad** felől jöttünk a **rad**(ványi sötét erdőbe.) A hasonló hangzat és szóhatár-téveszthetőség lesz majd a nyomravezető, mint ahogy az egész ballada akusztikus (és szín)világa is magával ragad.

Egy szurkálásos esetről és egy bírósági ítélekezésről van tehát szó. E kettő könnyedén rendelődik a Skorpió (ami szúr) és a Mérleg egymást épp megelőző-követő jegyéhez. Ezen utóbbi fogalom régi jelképe bíróságoknak és ítélekezésnek.

A **valag** szó is sokat segít. („Tudhatta, közöttünk nem vala gát.”) Hisz a *cacemphatonia* – az említett önkéntelen egybehallás, az imént Arad vagy a valag kapcsán is felhozott szóhatár-téveszthetőség – jelképző erővel bír, ahogy Lackfi János és az őt idéző Szilágyi Márton-féle tanulmány is már rámutatott.

Imént felemlített „nemes” testrészünk az emberi test mikrozodiákusában a Skorpió jegy fennhatósága. (Pontosabban a férfi–női nemi szerveket felügyeli. Éppen „női szeméremtest” volt régen a ’valag’ jelentése.)¹¹ De a ballada „szurkálásos” jelenete is a skorpió tulajdonságát idézi. A Skorpióban Szaturnusz a rejtett erőben levő bolygóistenség – ezt a szót Berze Nagy János, az *Égigérő fa* mitológiai tanulmánykötet szerzője is így használta. Ez azt jelzi: csendben, a háttérben hat és „dolgozik” a jegyben erőben lévő bolygóminőség. Szaturnusz szereti gyermekeit – akárcsak a balladában idősebb Bárczi – megenni.

A szerelmesek között zajló megelőző erdei párbeszéd pedig ez volt – ezt sem próbálják rekonstruálni –: Abigél, enyém leszel, vagy kivégzem az apám. Abigél erre ennyit válaszol mosolyogva-enelegve Benőnek: „Nosza hát” – és nyújtja a szerelmeskedéshez épp vetkőzni kezdő fiúnak az annak derekáról épp lekerült törét. (Tehát a tör tulajdonosa a fiú, Abigél kezében az pár másodpercig volt csak.)

Rokon ez a megszólalás Petőfinél a *Felhők*-ciklus epikai zárását adó *Salgó* soraival: „A tiéd leszek, ha / Apádat és öcsédet megölöd.”¹² Arany legelső, *A varró leányok* című balladája is erősen

¹¹ CZUCZOR–FOGARASI: *A magyar nyelv szótára* (Arcanum, internet)

¹² KERÉNYI Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete – Kritikai életrajz*. Osiris Kiadó, Budapest, 2022, 237.

Petőfi eme ciklusának hatása alatt áll. De ha ezt beláttuk, akkor elhithetjük azt is, hogy az utolsó, *A kép-mutogató* úgyszintén, és az életmű középtengelyében lévő *Szondi két apródja* is.

Miután megvolt szexuális aktusuk – Szilágyi Márton is írja a Zách Klára kapcsán imént hivatkozott írásában, hogy Arany szövegei nem nélkülözik a nemiségre, nemi közösülésre való utalást, célzást –, Abigél elhagyja a színt. Majd az apa érkezik, és kérdőre vonja fiát egy kiélezett, drámai, a szövegben csak nyomokban kitalintható jelenetben. A fa kérgébe vésett szív – szerelmesek romantikus szokása! – az össze nem illő monogramokkal (KABBE) szintén szálla az öreg szemében... Szó szót követ, aztán a hős és forrófejű Benő lép fel támadólag: Mi köze hozzá, maga vén sz... – mondhatja Benő, és már támad is a törrel, de ez az utolsó szava, mert az apa feltartó szúrása épp a szívébe hatol. Szaturnusz sötét, hideg, rideg, a küszöb őre – Szaturnusz az utolsó, még szabad szemmel látható bolygó –, akinek jelmondata: Ed-dig, és ne tovább! Ezt mondja apja Benőnek is, amikor az ráront, de rajtaveszt.

Szerintünk ennyi befér a kihagyásos szerkesztés ütötte „űrbe”.

Ha az apa hűvös és távolságtartó Szaturnusz, akkor a petőfis attribútumokat nyerő fia ennek szinte tökéletes ellentéte, hiszen ő a Nap. (Két, Petőfi költészetében pregnáns és abból ismertté lett, hozzá erősen kötődő szintagmát vesz kölcsön Arany a lánglelkűtől Benő körülírására (ifjú szív,¹³ harc mezeje). Ő lesz a Mérlegben (erő)vesztes Nap, ahogy Bettina von Arnim, a német romantika vezető alakja Petőfit nevezi hozzá írott versében. (*Petőfi, dem Sonnengott* – Petőfihez, a Napistenhez) Szerintünk nem véletlen egybeesés az sem, hogy épp Petőfi *Szeptember végénjét* idézi Arany, és a ballada is pont szeptember végéhez, azaz az akkor kezdődő Mérleghez nyert besorolást. Abba a nagy és szent összhangba talál bele, amelyet később Juhász Gyula énekel meg *Testamentumában*.

¹³ Csörsz Rumen István is észreveszi a becsempészett Petőfi-szókapcsolatot, és meglátja Szendrey Júlia metaforikus alakját Kund Abigélében. (Csörsz RUMEN István: *A mesterkedő mester. Korai olvasmányok az Arany-életműben*. Irodalomtörténet, 2017, 447.)

Visszatérve a törpárbajhoz, talán Shakespeare egyik drámájában van egy hasonló jelenet, amelyben a párbaj nyertese saját törét ellenfele szívében hagyja, és veszi el amazét. A balladában is két tör jut szerephez, amelyek közül csak egyet látunk. Egyik Benőé, másik az apjáé, kinézetre ugyanolyanok. Idősebb Bárczi is visz tört az erdőbe indulva, ami mindig valami nyomasztó, vészterhes előhírnöke. Ezért is hord fegyvert magánál mindkettő.

Másrészt épp barcogás van: a szarvasok násza is akkortájt (pontosabban már a következő balladai jegyben, a Skorpiót jelző október-november táján) kezdődik. Az áthallások ismét szerephez jutnak. (barcog ~Bárczi/k/) A tördőfő kilétét manapság egy ujjenyomat-vizsgálat azonnal eldönthetné. Ennek tudománya, a daktiloszkópia még ismeretlen volt akkoron. Volt viszont – a vele ismét erősen „áthallásos” – daktilus, ami meglepő módon épp az egyik uralkodó versláb a balladában: _UU (pl. „Állata örzeni négy alabárdost”).

A török problematikájának megértéséhez is a kör segít hozzá: a ballada szemköztije a Rozgonyiné, ami tele van törökkel – vö.: török ~ török. (Nem kell ismét abszolút hallás a két szó hasonló hangzásának a felfedezéséhez.)

Benő és a lány viccelődése-humora a másik oldalról is visszaigazolható. Ha megvizsgáljuk Rozgonyiné (kurzívval szedett!) *Muci* nevű lovát, amivel csatába indul, rájövünk, hogy annak mindene Muci.... A feje Muci, a törzse Muci, a *fara Muci*. Feje a Kosban, amely jegyhez a Rozgonyinét soroltuk, a fara meg itt, a szemközti Mérlegben, a *Tetemre hívásban*. A ló maga a tavaszi-őszi napégyenlőségi tengelyen – az előtt? – áll. Tényleg fura-faramuci a szituáció: mintha Benőt megölte volna a lány, de ennek ellentmond, hogy eljött a halotthoz; valódi tettestől ez nem szokás.

Mielőtt a szemközti balladában a grófné harcba indulna a férje után Galambócra, befordulva öltözőszobájába vértet ölt magára. Felvérteződik testileg. A vele szembeni balladában pedig idősebb Bárczi fog felvérteződni – de már szellemileg – azzal a tudással, hogy nem történik semmi, ha ő maga közelít a halotthoz tettesi mivoltában. (Az évkörön szemközt elhelyezkedő jegyek hagyó-

mányosan szellemi-testi párokat alkotnak.)¹⁴ ...És Abigélt vagy törbe csalja... vagy nem is tud a hangtani egyezésekről, és a lány csak belesétál egy véletlen kelepcébe...

Hogy miért vérzik a halott, ezek után könnyen kitalálható. Az eleredő vérzés nem a tettesség kimutatásának az eszköze, hanem megmutatja, hogy ők ketten, Abigél és Benő testvérek. Vegyük a következő izomorf (varázs)mondatot: aholttestvérejön. (Ne kutasuk Arany hagyatékát ezen mondat miatt: ilyet sehol sem találni, saját magunk találtuk ki, de mi más is lenne az elemző dolga?) Ha van egy cselekvés – a holt testvére jön –, az létrehív egy akusztikailag vele nagyon hasonló, szinte azonos történést – a holttest vére jön. (Ugyanolyan „csúszkálás”, szóhatár-téveszthetőség áll most is fenn, mint a 'vala g' vagy az 'A rad' már hivatkozott példák esetén, csak azzal a különbséggel, hogy eme fonetikai jelenség most nem magában a szövegben, hanem a róla írt elemzésben kap teret.)

Fentiekből következően Abigél és idősebb Bárczi is rokonok: utal erre a szöveg nagyon halványan, hogy mindkettőjüket egy ragadozó madár felemlítésével jellemzi Arany: „Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú” áll Bárcziról, illetve „Vércse-visongással rohan el” – láttuk elszaladni a lányt ekképp a ballada végén.

Vegyük ehhez még hozzá, hogy

1) Abigél jogi ártatlanságának lenne egy „tanúja”, maga idősebb Bárczi.

2) A Kund név történelmi név: Búvár Kund fúrt meg egy bárkát Pozsonynál. A későbbi lelkiismeret-furdalás oka lehet Bárczinál, hogy a lányt elítéli.

3) Kimondatott ugyanis egy ítélet: „Lyányom, ez ifjú gyilkosa vagy.” Amiből a „lyányom” az igazság, a gyilkossággal való gyanúsítás nem helytálló. A falu mégis – vélhetőleg – kiközösíti a lányt, hisz vérzett a halott, mikor megjelent, tehát ő a gyilkos (gondolhatják a bárcaiak).

4) Arany a vers (egyik szövegváltozatának) végére odaírt egy latin, Ovidiustól való mondást: *Valeat, quantum valere potest.* (Legyen olyan erős /befolyással/, amilyenel csak tud.)

¹⁴ Pap Gábor, uo.

A világ garabonciásának poétikai testamentuma

Arany a fent bemutatott helyeken túl is sokat idézi rejtve vagy nyíltan költőbarátját, Petőfit balladáiban. És hogy miért is fontos Aranynak Petőfi? Alighanem Arany maga is rádöbrent az alábbi életrajzi párhuzamokra Jézus és Petőfi között:

- édesanyja neve Mária
- az apaság körül éles viták dúlnak
- télen születik
- több város is „pályázhatna” a szülőváros címre
- gyerekkoráról viszonylag keveset tudni
- sokat utazott gyalogszert
- leghűbb követője, tanítványa János
- alakját versekből ismerni meg legjobban
- gyökeresen megújított valamit
- világjobbító szándék munkál benne
- gyakran jövendöl saját haláláról
- egyszer elátkozott egy fát
- írt az apostolról (illetve az apostol róla)
- egy 13+1-es koszorú veszi körül
- akik között volt egy áruló
- életveszélybe kerülve családtagjait iménti Jánosra bízta
- halála helye, ideje kétséges
- népszerű
- felhőkön utazva jön el újra

Ugyanezt az egybeesést húzzák alá a következő szerzők is:

– *A hegedű* című víg legenda Aranytól – ahol Jézus alföldi vándor, aki nem borissza – erősen Petőfire játszik rá.

– Ady Endre: *Petőfi nem alkuszik* című esszéjében krisztusi sorsról beszél vele kapcsolatban.

– Móra Ferenc a *Petőfi-morzsákban* így szól Petőfit méltatva: „ő valóban Isten fia volt!”

– Juhász Gyula *Trianon* című versében így ír:

„És ki feledné, hogy erdélyi síkon
Tűnt a dicsőség nem múló egébe
Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!
Ő egymaga a diadalmas élet,
Út és igazság csillaga nekünk”

– „B. Thales volt az új irányultság azon apostola, az a Saulból lett buzgó Pál, akit a mi Petőfink vakító fénye térített meg”¹⁵

– Kányádi Sándor Petőfit a magyar irodalom Jézus Krisztusa-ként aposztrofálja.¹⁶

– Margócsy István szerint pedig az Aranyról–Petőfiről kialakított és kanonizált kép az atya(ság)-fiú(ság) képzetkörben mozog. (Beöthy, Gyulai nyomán)¹⁷

Az *Átok és áldás*ban, a *Felhők* 66. és egyben utolsó darabjában fedezni föl Petőfi irodalmi végrendeletét. De arra is rájöhethetünk, ez a *Felhők* ciklust poétikailag lezáró költemény motivikailag fedésbe hozható Arany legelső balladájával, A varró leányokkal, ahol egy koporsó kiviteleztetéséről esik szó, akárcsak Petőfi azonnal bemutatandó poétikai testamentumában: „Lyányok, lyányok, vegyetek fel / Fehér ruhát s jöjjetek el / Ma csak halottlátni... holnap / Kivinni zöld koporsómat.” (*A varró leányok*)

Megismerkedésükkor nagyon közel még a kiváltó vers az eseményhorizontjukon. A Petőfi-összes 1846-ban jelent meg, benne a *Felhők*-ciklussal. Hogy Arany a ciklus hatása alá kerül, bizonyíthatja, hogy kicsit később tudunkra is adja az 1847. szeptember 9-i Petőfihez írt levelében: „De jó volna *Felhőket* írni!” Valószínűleg Petőfi alábbi, 1846. március 10-e előtt keletkezett versére rímel rá Arany (kétszer is!) az ő koporsós verseivel, és erősíti annak mondandóját:

¹⁵ János Arany *Gedichte. Im hundertsten Todesjahr des Dichters*. Szerk. Keresztury Dezső. Corvina Könyvkiadó, 1982, 37. (fordítás WZ)

¹⁶ Tolna Megyei Népújság, 1989. október 3.

¹⁷ Alföld, 2004.

Átok és áldás

*Legyen átok a földön,
Hol ama fa termett,
Amelyből énnekem
Bölcső készítették;
Legyen átkozott a kéz,
Mely e fát ülteté,
És átkozott az eső s a napsugár,
Mely e fát felnövelte!... –
De áldás legyen a földön,
Hol ama fa termett,
Melyből nekem majd
Koporsó készül;
Áldott legyen a kéz,
Mely e fát ülteté,
Áldott az eső s a napsugár,
Mely e fát felnövelte!*

(Szalkszentmárton, 1846. március 10. előtt)

De Arany utolsó balladájában is – a Petőfi és Szendrey Júlia egybekelését és balul sikerült házasságát, Széchenyit-Bárczit és Kund Abigélt is szóba hozó *A kép-mutogató*ban – ugyanezt a koporsót emlegeti, harminc év távlatából. (A két koporsó jelzőit ha összeolvassuk, kapunk egy érdekes tőmondatot: kő-zöld. Ha van fülünk a hallásra, kiértjük belőle, hogy közöld...)

A kép-mutogató

[...]

*Még egy kép jön, az utolsó:
Márványkőből nagy koporsó.
(Benn egész sort rejt e kripta)
Címerét most megfordítva
Vésték rá a kőlapon:*

*Ez a sírbolt nem lesz nyitva –
Csak az ítélet-napon.*

(1877. november)

Arany három, nagyon fontos helyekre pozícionált balladája (a nyitó, *A varró leányok*; a záró, *A kép-mutogató*; és a középső, a *Szondi két apródja*) mind az 56-os szám „bűvkörében” játszódik. 5-en játszanak 6 szerepet az elsőben, a Szondi két apródja 1856-os keltezésű, amelyben nem kér kegyelmet Szondi, akárcsak ’56-os miniszterelnökünk sem, míg az utolsó, szintén „56”-os balladában („Asztalírás ötvenhatban / Vala itt-ott még divatban”) megemlíti Arany egy (Petőfivel is akár könnyen azonosítható) Veronikát – a főszereplő grófkisasszonynak ez a balladai neve –, akinek a vers végén kápolna épül. Ez valós kápolna volt, Arany még láthatta azt a Margitszigetről 1877-ben, mikor az *Őszikék* születtek.

Ma e kápolna helyén – nem kis meglepetésünkre – egy 1956-os hősnak, Mansfeld Péternek az emlékműve áll.

Arany szövegei omnipotensek és termékenyítőleg hatnak. Nemhiába írják róla: „Arany költői nyelve virágjában áll, arról a szél nem hervadt leveleket sodor le, hanem virágport, mely csillogva száll a levegőben és termékenyít”.¹⁸

Csak remélni tudjuk, hogy ráismerünk az iménti két koporsóban ugyanarra a kiindulási pontra, a Petőfi által fentebb „követelt”-re, és születésének 200. évfordulóján lesz annak megvalósításához elég erő, bátorság, lendület, tér és akarat...

¹⁸ Voinovich Géza: Az élő Arany János. (Tanulmány) In: Arany János Összes balladája. Szerk. Beöthy Zsolt és Voinovich Géza. Budapest, 1932.

Németh István Péter

Kormos István verseinek madárkatalógusa

100 éve született Kormos István
(1923. október 28. – 1977. október 6.)

„csak a való rajzához kellenek e madarak”
(Kormos István: *Egy rákvadászat emlékére*)

A kultúrtörténet a madarat a virágokkal és a fákkal együtt az őszimbólumok között tartja számon. A madármotívum az ég és a föld összetartozásának, egybekötésének az archetípusa. Noé galambjától Jézus Krisztusén át – utóbbi a lélek glóriás madara, amely a Megváltó keresztelésekor a Jordán folyóra szállt le – Pablo Picasso békegalambjáiig beszédes és közérthető jelkép. Madár, azaz egy kakas hajnali kukorékolása adta hírül, hogy az Istenfiát háromszor is elárulták. Más kultúrkörökben címerállat a kakas, lásd a gall kakast a franciáknál, s több helyütt a komoly férfiaság jelképe. (Kakasviadalokat – szomorú – ma is rendeznek a nagyvilágban, például a messzi Manilában.)

A pávához, a sólyomhoz, a gólyához – és még sorolhatnánk a madárneveket – mind-mind történetek társulnak, valamennyi népnek megvan a maga „madaras” mitológiája, költészete.

A magyar költészetet tekintve a híres ornitológus, Herman Ottó egész könyvet szentelt költőink versbe írott madarainak *Arany, Tompa, Petőfi és a népköltés madárvilága* című kötetében. Persze már jóval korábban megjelenik a madármotívum költészetünkben: bujdosóink a darvakkal együtt keltek útra, Balassi kikeletkor hallotta meg a sok szép madár szólását, énekhangját.

S még csak nem is kell különleges szépségű madarakat elképzelni, ha a megverselt szárnyasokra gondolunk: Petőfi Sándor

nem csupán a vadludak égre rajzolt V betűjét, de édesanyja tyúkját is méltó költői témának tartotta. Ady Endre a modern idők egymást tépő szerelmespárját őszi avarra hullott héják nászához hasonlította kísértetiesen.

Ebből is látszik, hogy nem csupán derűs jelentéstartalom társul a madarak képeihez. A keselyűk dögevők; Prométheusz óta gyötrik a magatehetetlen élőket, falatozzák a holtak húsát. A ragadozó madarak pedig az énekesek örök ellenségei mind Batsányi börtönversében (*A rab és a madár*), mind Nagy László versvilágában. Az iszkázi mester siratja, ha már csak egy hanggal is *nyomorútabb a nyár*.

Kormos István madárvilága

Kormos István, aki a Szigetközben született (1923. október 28-án, 100 éve) folyóvizek mellett, a Holt-Duna kiöntéseiben játszva szerezte első élményeit a világról. Számos madarat nevez nevén a költeményeiben, vagy alkot olyan metaforát, amelyben a névátvitel egyik tagja – vagy a hasonló, vagy a hasonlított – madár. Könnyű dolga van annak, aki Kormos István szülőföldjének hely- és madárneveit rendezzi tezauruszba, hiszen versei pontosan megjelölik a bölcsőhelyet, Mosonszentmiklóst, de még a környékbeli falvakat sem hagyják nevezetlenül:

*Ásványrárót,
Gyűrűst,
Hédervárt,
Károlymajort,
Ladamért,
Lébényt,
Lickót,
Mecsért,
Révfalut,
Tölöst
és
Zámolyt.*

Timaffy László a Szigetközt az ezer sziget országának nevezte. A régióban 207 madárfaj él, ez a hazai állomány 57 százaléka. Többször írta verseibe Kormos a szárcsákat (a darualakúak rendjéből), a récéket – ahogyan ő nevezte még azokat: rucákat –, kacsákat, vadkacsákat, valamint liléket s bibiceket. Egyszer még a *Kárókatona téli dalát* is lekottázta: „*Egy barátom: / a kabátom, / nem gunyorog, mikor fázom; / hó, hó, hó, / szél, szél, szél, / csontomig mar / tél, tél, tél...*” A kárókatona is vízimadár, nyári tollazata van, ezért adta csőrébe a fázós Kormos István e téli versét. Vízimadarak: valamennyi a gyerek- és az ifjúkor felől röppent a versekbe.

1. Vészjóslo madarak

Kormos *Katlan* című versének egén: *villogó ölyük*. A sólyom agresszivitása két költeményében is szerepel. Mivel édesanyját a legenda szerint születésekor, barátai szerint egyestendős korában elveszítette. Önvád kísérte egész életében, hogy miért a szülője hunyt el, miért nem ő. (Lehet, hogy Radnóti Miklós sorsában akart osztozni, aki még ikertestvérét sem pillanthatta meg.) Kormosnak ezért kellett a versében édesanyja szívére mint egy áldozatra tekintenie sólyomként:

*elröppentem szívedről
sólyom lássalak fentről.*

(Egy kihantolt sírra)

Több versének szervezőeleme az álmatlanság, a „nem alhatom” kínja. Így ábrázolta ezt a hányódó állapotot:

*sötétség sólyma veri-vágja
téged idézgető szemem.*

(Citerázó asszonyok)

A kakukk vagy a kuvik a népi hiedelem szerint arra figyelmezteti az embereket, hogy valaki halandó távozik az élők sorából. A valóságban a betegek miatt virrasztó házak fényes ablaka csalta oda e

madarakat, dehogyan is a beteg agóniája. Kormos István halálközeli élményét egy 16. századi költővel, Divinyi Mehmeddel osztotta meg, halála előtt egyetlen hónappal. A versben felbukkanó lappantyú egy énekes madár, neve a lappan (lappant, lappang) igéből származik, mivel késő este – mintegy lappangva – indul tápláléka után. A költemény az *Új Írás* 1979/9. számában jelent meg:

*sípos szád szétomlott a földben
szemed elszállt a rézgaras alól
koponyádba kúszott szíved
de hozzám még cincogása szól*

*nyelved lappantyú-suhogással
fülem csontdobját szétveri...*

(Divinyi Mehmed irigye károg)

2. Fekete tollú fehér madár

A Kormos István szülőföldjén honos szárnyasok közül korántsem véletlen tehát, hogy a költeményekben a szigetközi Duna vízimadarai bukkannak föl. Verseiben először, mint egy iniciáléban, a golyát említette. Vissza-visszatérő lírai hősei közül a harmadikat – Bálintot – a metafora emígy láttatta:

*Balázs iszákja penészes,
régén járt itt,
Boldizsár leült a földre,
nem kér sámlit,
Bálint, a féllábú golya
menne tüstént
Úrjézussal szembeköpní
minden törvényt.*

E korai, hetyke hangú vers címe: *Őszi metszet három csavargóval.*

A gólyák, mind a fehérek, mind a feketék ma is megtalálhatóak a Szigetközben, igaz, a számuk jócskán megfogyatkozott. Az amúgy is rejtőzködve élő fekete gólyákból öt, esetleg tíz pár él már csak Kormos István szülőföldjén. Madarat tolláról ismerünk meg, tartja a szólás, így színük szerint is csoportosíthatók.

3. Fehér tollú madár

Ha a gólya fekete tollú fehér madár, akkor a sirályról a fehérség juthat az eszünkbe. Hótiszta szárnyai gyakorta villannak meg Kormos István verssoraiban.

*Sirály vízre csapódó
szerelmem kötő-oldó
hurcolász színed elébe...*

(Vallomás régholt költő hangján)

A költő és barát Juhász Ferencet 1951-ben a következőképpen köszöntötte Kormos:

*...Biáig látsz, ha szél szárítja könnyed.
Fejed lehajtani a szalmára tudod,
lábad a világ végén, Ferenc, lelógatod,
hallgass ríjjogó-éhes danka sirályokat,
leskelj vízből-kelő moha-királyokat.*

(Testvérek)

A dankasirály a lilealakúak rendjébe tartozik, majdnem varjú nagyságú madár. Kormos megkapóan szép szerelmes képet alkotott a sirályokról és a lilékről *Hanyatt a tengervízben* című versében is:

*Fölöttem száll magasan,
sirályok, lilék fölött,
akiért valaha szívem
hűségbe költözött.*

Szerelmének karjai is – a költő metaforaalkotó kedve szerint – sirályok szárnya (*Kannibál szerenád*). A sirály a Duna fővárosi szakaszát is igen kedveli, főképpen télen. A dankasirályokat nevezük közönségesen sirályoknak. A költőt a táj dunántúli szülőföldjére emlékeztette még Franciaországban is. 1962-ben írt, *Ház Normandiában* című versében ugyanúgy ríjogtak a tengerparti sirályok, mint a Szigetközben:

*szemben kék bálna Jersey szigete
ő fekete sziklakönyéken áll
szél-ökrök szél-ekék próbálnak ártani
falán szilánkra törnek a sirályok kiáltásai*

A fecskék seregét fecskefelhőnek látta, Október című versének csapatát pedig zúduló madár-Niagarának. (Lator László szerint ez Kormos „derűsre igazított Hitchcock-látomása”) Ugyanebben a versben a sirályok nem felhőt alkotnak lebegőben, hanem női alsós szoknyákká lesznek: „*pendely-sirályhad keringel*”.

A hozzá közelálló francia család kislányáról a következő gyöngéd sorokat írta:

*Ő kétszer is elesett aznap,
de nem szólt róla senkinek, csak
sírt a fekete kőfalnak dőlve.
Sarlóval vágott zöldlángos csalánt
égettek a parasztok,
azok se látták; de a sirályok
mintha azt kiáltozták volna:
„Ne sírj! Ne sírj!”*

(Anne de Chartres)

Feltehetően ugyanehhez a kislányhoz szólnak a következő vers, a *Farkasvadászat* sorai is:

*aztán asztalhoz ültél rajzolni repülőt
két boeing két sirály lebegett zöld egedben*

*kisszéked felborult néztél valahova
anyád kezét szivaccsal eltoltad homlokodtól*

A lázbeteg gyermek rajzán megállapíthatatlan, hogy a lehetetlen színű égben két sirály vagy két fehér repülő száll-e.

4. Bombatójó fém-madarak

Kormos előszeretettel alkalmazza a filmművészet áttűnéses technikáját. Hadd hozzak példákat erre is, hogyan tűnik át repülőgép madárba, madár pedig háborús repülőgép látványába:

*Könny sója torkodon, nap verte a vizet,
kék mennyre óriás fehér kört sirály rajzolt,
fehér kör közepén dörmögő madarak:
útra seregelő gyöngy Liberátorok.
Ilyen csudás mese! hüppögtél még kicsit,
megríkátó rucád bukott a Balatonba,
s térdelvén a homokban, majszoltál mákosrétest –
(Emlék nádkoromból)*

A második világháború harci gépeinek formája és zaja élete végéig kísértette a költőt. Hiába szeretne volna bárki csak madaraknak hinni őket. Azok hideg fémből készültek.

*1944 volt, nyár.
sütött a nap, ahogy szokása régóta;
a fehérhasú bombatójó madarak
visszazümmögtek Itáliába;
álltam az összeomlott ház fölött...
(Egy hajdanán elrepült ház)*

Áttűnéssel élt Kormos egy másik háborús élmény visszaidézése során is. A borral teli pléh poharat úgy emelte szájához egy tatár

származású katonalány (1945 az évszám), hogy a tenyér-szárnyú ivóedény egészen madárrá változott a komplex képalkotásban:

*Asztalon két pléhpohár,
lesz belőlük két madár...*

*Kezemből a pléhmadár
nevető szájára száll.*

(A jó borivó királylány)

Egy korsót, amit az iddogálók körbeadnak, levegőben bukdácsoló „szárnyatlan madár”-nak láttat Kormos (*Áldozat*). A fekete varjú pedig pappá változik, ez az atya meg – újabb metamorfózis – csuhakárorvá. Hogy mi a csuhakáró, hasonló szóösszetétel-e, mint a barátréce, nem tudni, mindenesetre Kormos István játékszenvedélyét is megidézi. Lásd a kárót a francia kártyában:

*Fekete varjú vitorlázgat,
pap lesz belőle, csuhakáró...*

(Bakonybél, vasárnap este)

5. Szürke tollú madarak

A tőkésréce a leggyakoribb récefaj. A hímek feje zöld, nyakukon fehér gallér, mellük barna, testük szürke. A bibic, latin neve a *Vanellus vanellus*, lilefélé. Íme, a költeményekben:

*A harmadik éjjel
csapzott-holtan
aranyrécék szálltak
mennymagosban.*

*Három nagynéném szállt
holdvilágon,*

*szőkeségük többé
nem kiáltom.*

(Irkalap Sinka füzetéből)

*Gulácsra, Badacsonyra hull az éjszaka,
Csobánc besüpped, elmosódik Tátika,
a víz lélegzik, ragyog fehéren maga,
fölötte száll a hold, az arany vadkacsa.*

(Citerázó asszonyok)

Lásd még a holdat ismét mint madarat: aranyzárcsaként a *Vallomás régholt költő hangján* című versében is:

*Álmom öblén kutatlak
a nap rád nyíló ablak
a hold az aranyszárca
száll keletről nyugatnak*

A Profán mágiában szintén aranyban úszik a kép:

*Arany iniciálék zengtek
kódexes feneke alatt,
fölöttünk barátrécék úsztak,
szálltak szivárványos halak.*

A maradandóság arany színével vonta be Kormos István ezeket a strófákat halott nagynénjeiről, a holdról és egy kamaszkori szerelmes élményéről.

6. Piros tollú madarak

Az *Október* című vers nyitó képsorában három másik madár társaságában látható a pirók. A 'pirók' – pirosas, vörhenyes, sötét-rózsaszín – jelzővel látta el Arany János a hajnalt; s így hívják a madárkát, amelynek rózsapiros a begye. (A pirók a madarak

osztályának veréb alakúak rendjébe és a pintyfélék családjába tartozó Pinicola egyetlen faja.)

*Gyors madár-Niagara zúdul
ötven évemre fröcskölődve, csurdig
a vérző-füvű rét zöld füttyögéssel:
rigók, csízok hullámlanak, pirók
csirreg egy galagonya-kottaágon...*

Csurompiros itt a vérző-füvű rét, a pirók és a galagonya termése is. Jékely Zoltán verscímével élve „madár-apokalipszist” előlegez a látomás. Kormos István októberben született, s a kezdet alfájának a színe mindig a piros. A végzet ómegája mindig a fekete...

7. Fekete tollú madarak

A fecskék – országos jelenség – jóval kevesebben térnek haza tavaszonként, s kisebb számban költenek a megváltozott és megváltoztatott természetben. (Gondoljunk csak a Duna voluntarista módon kialakított vízszabályozó rendszerére, a nagymarosi vízlépcsőre, a gabcikovói erőműre, milyen hatással voltak az 1980-as, 1990-es években a táj addigi ökológiai egyensúlyára. Az 1977 októberében elhunyt Kormos István ezt már nem érte meg.) Gyermekkorának fecskéi még akkora csapatokban szálltak, hogy a költő félálmában, s annak nyomán született szürrealista versében belőlük felhőket látott szerelméhez közelíteni:

*eső huppog a földre kásás körtéket esvén
velocipéd gurul kerék a hold a nap
szöcskés rét szaladozgat kánonban kornyikáló
szél görget valahonnan válladra fecskefelhőt*
(Félálom)

Shakespeare drámájából az udvari bolondot választotta alteregójának, aki sokat játszott a főszereplő Hamlettel, amikor a

dán királyfi gyermek volt. Yorick koponyája fölött hangzik el a világirodalom egyik leghíresebb monológja életről-halálról. Kormos Istvánnál a koponyás csendélet fecskével már-már könnyed téma lehetne, nem is memento mori:

*Halálon túl kicsit
mondjuk ötszáz évvel
senki nem tudja rólam
hogy én valék Yorick
koponyám partra vetve
fűrészsel elfelezve
egy jó öreg sírásó
pohárnak kinevez
széléről kortyint fecske*

(Szegény Yorick)

A költő kései versei között az olvasó több siratóra is lel. Az egyik címe: *Egy talicska halálára*. A szétesett, elrozsdálódott munkaeszköz rekviemje természetesen gazdájáért, a kubikosért szól. A százsoros versben megint egy szomjas kislecskét rajzol, gyermek önmagát, a talicska szélére:

*Ismerte gyöngye fű korától,
szélén csücsült, szomjas kislecske,
bigézett mellette a porban,
madzagostorral durrogatva.*

Kormos fiataalkori versei Sárközi Márta önfeláldozóan fönntartott folyóiratában, a *Válaszban* jelentek meg, érthető hát, hogy Sárközi Mártát is verssel siratta el. A gyászok gyöngédséggel járnak, s a költő e gyöngédség fokát a még csupán röpülni tanuló fecskék képével fejezte ki.

*Eső veri a csorba lépcsőt
szél citeráz csapkodva ajtód
ablakod többé nem nyitod*

*ablakod többé nem csukod
röpködnek első-röptű fecskék
ki-be szobádban s falad körbe futják
szárnyuk karcolja neved levegőbe
SM SM SM SM*

(A fánk-ujju asszony)

Kormos szívesen ábrázolta verseiben a tintafekete tollazatú rigót is (angolul *blackbird*, hollandul *amsel*, franciául *merle noir*...) A nőstény begye barnás, a hím csőre élénksárga, narancs, akár a szemgyűrűje is.

A feketerígó riasztó csik-csik-csik hangot ad, hisztérikus csiviii-t, röptében panaszos cii-t. Ha megriasztják, felindultan tak-tak-takot kiált. Kormos így ír *Rigó kiált fölöttem* című versében:

*Villám ragyog teli pohár
vizet csukott szemembe tündököltet
szélhőmpölygés arcon cirókál
de tudom elföd majd a sár
ha magamra húzom a földet
Rigó kiált fölöttem: VOLTÁL!*

1973-ban íródott e vers, s a kötetben előtte és utána megjelent költeményeiben is megtalálhatók a rigók, mégpedig a csízek társaságában. (*Október; Egész évben Lucázás*) Egyik legkedvesebb memoriterében – rengeteg verset tudott fejből idézni, sőt végigmondani – éppen rigó szólal meg. Kormos sokszor hivatkozott Erdélyi József e dalára, rádióstúdió szalagjára mondta, egyszerűen még fenti mulandóságversére is nyilvánvalóan hathatott:

*Egy szép reggelre gondolok,
és mosolygok és meghalok.
Kék lesz az ég, ragyog a nap;
megyek magas fenyők alatt
kezemet fogja holt apám,*

*s megszólal egy rigó a fán.
Azt mondja majd az a rigó,
hogy élni szép, hogy élni jó,
de halni szebb, de halni jobb,
s én mosolygok és meghalok.*

(Erdélyi József: Reggel)

Szerény alkat lévén Kormos az élete végességének elhírelését is mindössze egy rigóra bízta. Kópésan, de mégis rangot kap, aki megérti az egyszerű rigóéneket. Hamvas Béla a következőképpen mesélte el metaélményét: „Megértettem a madár énekét, és megértettem, hogy Orpheusz dalára a madarak miért figyeltek, és megértettem, hogy Szent Ferenc a madaraknak prédikált. Egyszerre magától értetődő lett számomra, hogy a madarak éneke nemcsak művészet és zene, hanem értelmes beszéd és gondolat is, mint az emberi nyelv, csak szebb. A kis Akhilleusz, ahogy a fekete-rigót magamban elneveztem, három ütemben elmondta nekem hősi szívének minden titkát, sorsának heroikus misztériumát, s nagy tette elragadtatását, a szenvedélyes és önfeláldozó lendület természetfölötti szépségét.” (*A madarak éneke*)

Sokatmondó, hogy Szabó T. Anna új verseskönyvének a borítóján szintén rigót látunk. A költőnő nem titkolta, hogy kötetcíme, a VAGYOK (Magvető Kiadó, Budapest, 2022.) Kormos István szavára, a VOLTÁL!-ra utal. (Szabó T. Anna egy ragadozó által megölt rigó halálát ábrázolja a Juhász Ferencnek ajánlott költeményében.)

8. Kék és zöld tollú madár

Ágborisrét címmel Kormos egy ősi magyar és jiddis dalt formált egyetlen modernné. Micsoda madár!

*Háromszék, Csík fölött, szivárvány havasáról
egy álmos rét repül: gyöngytollú zöld madár,
fák ködkucsmái közt szárnyával telleget,
karéjosan bukik s az Olt mellé leszáll.*

Nagy Lászlót 1951-ben a következőképpen köszöntötte a barát és költőtárs:

*Sárga homokba ülj, ingedet szároгатni,
rakd melléd szerszámaidat:
toll, papír, kés, víznek egy cinpohár,
széléről kék kolibri kortyogat.*

(Testvérek)

A fenti sorokban szereplő kortyogató kolibri nem csupán azért kihagyhatatlan e madárkatalógusból, mert a Kormos-verssek olvasója számára e jelenet, a szomját oltó madár már ismerős, de azért is, mert a kolibri az egyetlen egzotikus szárnyasa ennek a költészetnek. Méretére nézve bogárnyi e madár termete, távoli lény, de nem mesei, nem kitalált! Egyszóval: csak csoda a Dunántúlon, ahol csupán szenderekkel találkozunk...

9. Sosemvolt madarak

A költői fantázia viszont több madarat is teremtett. A szárnycsapások által keletkezett léghuzat „madárszél” Kormos István metaforájában:

*Lábad elé feküdt a tócsa,
gyöngye a cipődön ragyog,
madárszél röppen a kezedre:
körülcshipogja alakod.*

(Klári, nyár csönd)

A vers keletkezésének éve: 1948. Klári, akihez írta, a költő első felesége volt. Ugyanebben az évben születik Kormos István *Fehér virág* című nyolcsorosra is, amit viszont halott költők emlékének ajánlott, először Sárközi Györgynek, aztán az abdai névtelennek, tehát Radnóti Miklósnak. Ebben a költeményben az előző vers gyöngyének világossága komor sötétre válik:

*Fehér virág a zápor zuhogva ejti szirmát
holló a szél az ékkő tócsában mossa tollát*

Kormos Istvánt először Szabó Lőrinc nevezte népi szürrealistának, aki groteszk ötletekkel teli. A központozás hiányában nem is tudjuk pontosan megmondani, hogy ki vagy mi mossa a tócsában a tollát, hogy azonos-e a holló a széllal (lásd: *madár-szél*) vagy a fekete madár az ékkővel... (Igazi hollót az *Orpheus panasza* című költeményében szerepeltet, azt a madarat a líra, vagyis a lant hatalma megszelídíti: *amikor muzsikába kezdtem röptében megállt a holló.*)

A Franciaországban írott szerelmes vers (1962-ből) végképp álomi síkba helyezte a már többször látott, érzékelt valóságreszleteket újabb és még meghökkentőbbben a montázstechnika révén:

*Lángol a menny Cecile se köd se hó se szél
tócsába lépsz a víz gyöngye hozzád beszél
kapu fal ablakok valamit mondanak
valamit kérdenek sosemvolt madarak*

(Tíz évesek leszünk)

Összegző versében Kormos István elkészíti élete leltárát, s kincseit (emlékeit, szerelmeit, gyermekeit, a látott tájakat, amelyeken szíve gyalogolt) egyetlen képzelt szigetre menti (*Nakonxipánban hull a hó*). Gulácsy Lajos *Nakonxipánban hull a hó* című festményéből ihletődve alkalmazta magára ezt a fantáziabirodalmat, amelyben sem a földi nehézkedés, sem a logika nem működik, csupán az álom, de az olyan könnyedén, hogy a múltidéző költő számára a képeket szappanbuborékokként lebegteti. Ide „*hírlapot is röpitene / valami sosemvolt madár / persze ha kellene?*”

Van olyan költeménye, amelyben a kisgyermek és a madár lába nyoma közé a az olvasó kitheti a névátvitelt létrehozó egyenlőségjelet:

*futott álmodban csizmád havon farkas után
futó csizmád nyoma havon madár nyoma.*

(Farkasvadászat)

S van, hogy másmilyen nyomot hagynak maguk után az eltűnt csókák s varjak:

*Meghalt december, hótalan s jegetlen,
a Széna térig szemtelenkednének
Nagykovácsból náthásan a varjak,
csókafostos Üllői-úti fák
siratják Kosztolányi lombjait...*

(Egész évben Lucázás)

A sosemvolt madarak nevei közé soroltam még a Cicellét. Költői névjegykártyájára epitáfium-tömören a következőket írta:

*Kormos családnevem
anyámtól örököltem
keresztelésben Istvánt
mint ama vértanú
sok néven szólítottak
Pistika Piska Pista
utóbbi főleg lónév
volt amíg lovak voltak
Cicelle Cormieux
végül csak Yorick voltam
azaz szegény Yorick*

(Szegény Yorick)

Cicelle. Ha franciásan ejtem, mint ahogyan a Cormieux-t kell, akkor Sziszellnek kellene mondanom e nevet, amely kancsalul rímel szerelme nevére, Cecile de Nagyéra. Ám a valóság más. Réz Pál 1985-ben még pontosan emlékezett a Vas Istvánéknál vendégeskedő barátok játékára, amelyben Kormos ragaszkodott ahhoz, hogy a cicelle egy madár, s azt kellett elfogadnia mindenkinek. Kormos Arany János versére hivatkozott, hogy abban is szerepel Rozgonyi Cicelle. „Tévedne tehát az a filosz, aki egy párizsi vagy normandiai lányt gyanítana Cicellében. Tévedett az a színész, aki a televízióban nemrég Sziszellnek mondta franciásan. Cicelle az, ahogy Arany János ejtette. Ma már bánom, hogy akadémuskodtam Vaséknál, az Eötvös

Lóránd utcán. Kormos Pista az életben vesztésre játszott, de azt nem szerette, ha a játékban elébe akarnak vágni, nem is tűrte. Meg aztán: ki tudja, hátha mégiscsak van cicelle nevű madár. Ha máshol nem, Lébényben. Szép is volna: cicelle, cicellemadár...” (Réz Pál: *Cicelle*)

10. Sült kakasok

Kormos korai versei közt találtam azt az opust, amelyben először ábrázolt kakast. Nem baromfiudvarban láttatja, holott házi szárnyas, címerállatnak pedig egyenesen szomorú és groteszk lenne, hiszen a jószág már a forró levesben, igaz, még onnan is kukorékol:

*Csákót nekünk, pirosat!
 Marci jó Hevesből! –
 Kókkadt kakas kukorékol
 a forró levesből.
 Máját, zuzáját megesszük,
 lába lesz a kardunk,
 magyaros díszlépést ver
 halálig a sarkunk.*

(Karcos torokkal)

1944-ben írta keserű gúnnyal ezt az országról: Kormos. Tragiko-groteszk kép, amin a főzés közben kifakult kakastaréj pirosát mi, emberek hordjuk tovább csákóként. Talán meg sem lepődik az olvasó, hogy e hím szárnyasnak a főtt vagy sült példányaival még találkozni fog, nem is egyszer, a költő további, de még kései verseiben is. Kivétel talán egy törpekakas *A nyár gyerekei* című versében, annak is első strófájában, mivel eleven s szabadon, vadvizeken szaladhat:

*Kölyök felhőske szenderek,
 csak ikre lesz esőhasas,
 vízen, szikrázó szőnyegen,
 nyargal egy csepp törökkakas.*

1945-ben az ábrázolt kakas és körötte a természet is a bukolicus idill visszajából köszön ránk. Radnóti Miklós festett hasonló lelki tájakat a háborúban, nála szalad a sörényes égbolt. Kormosnál a rét hőköl, tehát váratlanul megáll:

*Valahol kakas harsog,
részegen kukorít,
a rét álmából ugrik,
de hőkölvén lapít.*

(Rézkarc, 1945)

Krisztus és minden humánus hajnali elárultatását érezteti meg velünk Kormos e versszak atmoszférájában. A *Nakonxipánban hull a hó* című létösszegző versben a kakas ismét élettelen – hóból gyúrt:

*gyúrhatnám havam hókazallá
hóbiciklivé hókakassá
lehetne hómázás szilke
hótrombita vagy hősüveg*

Hadd ismertessem tovább e bekezdésben Kormos István talányos lírai gasztronómiáját! *Dörmögő* című dalában holt-eleven a kakas. Az a kakas már kappan volt, vagyis herélt példány:

*Napszámba hánytam a havat
késő estig,
ölelgettem volna inkább
Mészöly Erzsit...
moziba mehettem volna,
nézni Tarzant,
de tölcseért temettem, ahol
bomba csattant,*

*derelyét ehettem volna
kaviárral,
míg egy sültkappan szobámban
körbe szárnyal...*

A sült kappan, ami száll, tán Weöres Sándor etüdjéből a legközismertebb motívum. Weöresnél ráadásul szárnyatlan száll a sült kappan (*Csiribiri*). A Kormos versében elsíratott talicskát is – mint az emberi fáradozás és kilátástalanság inkarnációját – egy sült kakas csúfolta:

*Süketet, vakot, némát játszott,
álma se röppent messzire:
rikogató sültkakas sétált
egy aranyülön csúfolódva.*

*De csak az örökös kenyér,
szalonna, hagyma, paprika,
szombaton egy pohár csiger...*

Harlekin búsul című félálarc-versében a költő saját vonásaira ismerünk, éppúgy, mint a *Szegény Yorick*ban. A művész önarcképe a clown, a szomorúan is mulattató bohóc. Picasso Harlekinjei különösen érzékeny-törekeny lények, melankolikus alkatok. Kormos István valahol mélyen a szívében velük is rokonságot érzett. Olyan Harlekinnek láttatta magát, aki bohócmestersége társát-eszközét falja föl kínjában. (Igaz, Kormos Orfeusza is tönkretette a hangszerét, vagyis szerelme halála után elnémította a költészetét.) Kormos Harlekinje hasonlatos Petőfi juhászához, aki tulajdon számára fejére sújt le. A beszélő kakas, a csoda, a költészet allegóriája. Orfeusz a lantot szétrúgta, Harlekin a beszélő kakast keserűségében megette:

*Volt egy beszélő kakasom,
kötelen sétált peckesen,
ha tyúkfalkába botlott, villogott
mint torpedó a tengeren.*

*Mivel a cirkuszból kicsaptak,
s nem volt egy árva garasom,
ő meg vesztére lábamnál karattyolt:
tudtam, orémuszt döngicsélve fölfalom.*

*Egy miccenésre odalett,
méltatlankodhatott a nyárson,
sültében is még kiabált:
„Ez csak lidércnyomásos álom!”*

*Utána sakkban ronggyá vertem
Nimzovicsot és Euwét,
és mit ittam kakas-zúzára?
karcos csigert, vizezett lőrét.*

*

Madárkatalógusunk valamennyi fiókja azt bizonyítja, hogy Kormos István verseiben nem csupán a tulajdonnevek és a tárgyak, de még a szárnyasok is igen feszes és tökéletes motívumhálózatot alkotnak. Még úgy is, hogy pályája negyven esztendeje alatt alig több mint száz költeményt írt. Ideje, hogy még az eddigieknél is komolyabban vegyük a garabonciás költő gondosan fölépített, ám szivarzsebben elférő romolhatatlan, hallgatások is hitelesítette életművét.

Hegyi Damján

Hosszú bűgás

Kórterem. Csend, csak a műszer jelzi ütemes kattogással a szívdobbanást. Rákban haldokló nő a családja körében. A csukott ajtón kopognak. Anélkül, hogy bárki megszólalna a bent lévők közül, benyitnak.

„Jó napot! A Szent Teréz Nőkórustól jöttünk! Végigjárjuk az összes kórtermet, hogy a betegeknek is juttassunk legalább egy kicsit a szeretet ünnepéből, ezzel szeretnénk kedveskedni!”

Anélkül, hogy bárki invitálná őket, bemennek a kórterembe, és énekelni kezdenek.

„Adventi hírnök friss fenyőág...”

Pár perce énekelnek, amikor a szívdobbanást jelző pittyegés átalakul hosszú bűgássá. A kórus nem hagyja abba az éneklést.

Gyerekszoba

Egy családi ház nappalija. Az anyuka ül az asztalnál, és maga elé bámul. A keze mellett az asztalon sárga bögrében gőzölgő tea. A férj bejön a bejárati ajtón. Kezében pisztoly.

„Margit. El kell mondanom valamit. Nem vagyok orvos. Nincs is diplomám. Még munkám sincs, egészen eddig csak úgy bejártam a Szent Rókusba... a folyosón tébláboltam. Néha beállítottak takarítani, de hát... az nem jó semmire.”

Kis hezitálás után:

„Szóval az van, hogy eladósodtunk ez alatt a... azt hiszem tizenkettő? Igen, tizenkét év alatt. Nem mondom meg, hogy mennyivel tartozunk, és hogy kinek, de legyen elég annyi,

hogyha tízszer eladnánk ezt a házat, talán az ötödét ha vissza tudnánk fizetni.”

A feleség odafordul. A férj felemeli a pisztolyt, és fejbe lövi a nőt. A nő elterül az asztalon, minden csupa vér lesz. A férj bemegy a gyerekszobába.

Thomaska

Atomerőmű. A mérnök behozza a gyermekét a vezérlőhelyiségbe.

„Thomaska! Foglald el magad!”

A gyerek, normális asztalt nem találván, a vezérlőpultra pakolja ki a játékait. A játékok miatt rengeteg gomb összevissza nyomódik, amitől a reaktorok túlmelegszenek, majd felrobbannak; de mivel ez egy diktatúrában történik, senki nem szerez erről tudomást.

Japánkert

Japán ház kertje. Nagy, négyzet alakú lepedőn térdel egy szamuráj, kezében tőr, mögötte a segédje egy karddal. A szamuráj magába dőfi a törst, és megforgatja. A belei kiomlanak, a segédje egy suhintással levágja a fejét, a test oldalra dől. Az utcáról beszűrődik egy ordibáló ember hangja.

„Dinnyét tessék, dinnyét tessék!”

Perselypénz

Templom. A bejárat közelében, a szenteltvíztartó mellett egy asztalon kosárka, benne néhány papírpénz. A kosár felett kis kartonlapon felirat: karácsonyi adomány a fedél nélkül élőknek. Pap ácsorog a kosárka mellett. Betéved egy hajléktalan.

„Kérem, atyám, segítsen rajtam!”

„Sokat imádkozom érted.”

„Segítsen rajtam!”

„Gyere, fiam, imádkozzunk együtt.”

„De atyám, én is szoktam imádkozni! Nekem pénz kell és étel! Három kisgyerekem van, éhen fognak halni!”

„Akkor értük is imádkozzunk.”

„De nekem pénz kell, atyám! Jól látom ezt a feliratot...?”

„Öö... igen, ez a pénz a hónap végén egy alapítványhoz kerül.”

„Atyám... nem vehetnék belőle egy kicsit?”

„Nem, fiam. Sajnos nem adhatok belőle.”

„Miért?”

„Mert ez az alapítvány pénze lesz.”

A hajléktalan odacsuszog a kosárkához, és megragad pár tízezrest. A pap megragadja a kezét, és nem ereszti. A hajléktalan nem enged. A pap kiabálni kezd. Aztán a hajléktalan is.

Kivégzés

nietzsche

1849, egy börtön udvara. Egy sor puskás katona, előttük négy megkötözött ember csuszog lassan. Az elítélteket megállítják a sor előtt, szemüket kendővel bekötik. A sor végén a parancsnok felemeli a kardját.

„Tölts! Célozz!...”

A parancsnok hezitál. Megremeg. Nem szól semmit egy ideig. A rabokra célzó katonák összezavarodnak, mocorognak. A parancsnok szeme könnybe lábad, arca vörössé válik. Ledobja a kardját, a földre veti magát.

„Jaj, jaj! Olyan vagyok, akár a krumpli!

HEGYI DAMJÁN 1999-ben született Győrben, egyébként félig Mindszentpusztán, félig Mosonmagyaróváron él. A gimnázium után a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakos hallgatója lett, igaz, tett egy kitérőt a Pécsi Tudományegyetem intermédia művész szakára is. Sok mindent ír, leginkább filmkritikákat a Filmtettre és néha csúnyának lenni akaró szépet is.

2023. október

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Hazám (vers)
- 4 **Péter János:** Tokkal-vonóval (próza)
- 6 **Papp Vera:** trichologia; a felnőtté válás rituáléja; pszichoanalízis; ciklus ólomnehéz témákról (versek)
- 9 **Forgách Kinga:** Friss hús (próza)
- 16 **Lázár Balázs:** Már nem a miénk; Az Augusztot játszó öreg bohóc dala; Tizenhetedik helsingőri feljegyzés; Tizennyolcadik helsingőri feljegyzés (versek)
- 20 **Abrudán Katalin:** Hogyan neveljük szakácpalántánkat? (próza)
- 23 **Hodossy Gyula:** A massa (vers)
- 24 **Pámer Gábor:** Fényévek (próza)
- 27 **Botyánszki Ágnes:** Ezüsthíd; Bábel; Enyém; Mentőöv (versek)
- 30 **Nagy Zopán:** Átjárások / Zentai bolyongások... (próza)
- 33 **Juhász Kristóf:** Szathmári István (tárca)
- 38 **Ónody Éva:** Erkelekről (próza)
- 50 **Szilágyi Ferenc Hubart:** Mi vagy te énnekem? – Szonettkoszorú Shakespeare 75. szonettjére
- 58 Kertem gyümölcsei
- 58 **Podmaniczky Szilárd:** Örök élet meg egy nap – részlet a szerző naplójából
- 65 **Ambrus Lajos:** Gyönyörű dalú kikelet – részlet az író *Mezei szorgalom* című kötetéből
- 74 **Juhász Kristóf:** Versek a világ körül (Böszörményi Zoltán: Fellázadt szavak)
- 80 **Pusztai Ilona:** „Te is, Magyarország, édes hazám, a pálosokkal fogsz növekedni és ugyanazokkal fogsz hanyatlani” (Ondi Alex: Pálosok Budapesten, A Sziklakolostor története)
- 84 **Kégl Ildikó:** Végtelenné nyúlt jelen idő (Oberczian Géza: Téridő)
- 88 **Rimóczi László:** Történelmi keresztmetszet, fogyaszthatóan (Losonczy Attila: Törésvonalak)
- 93 **Burkhardt Zsófia:** A kulturális emlékezet vakfoltjai: nőírók Erdélyben (Erdélyi magyar nőírók)
- 97 **Viola Szandra:** A semmittevés végtelen hasznáról (Olga Mecking: Niksen – A semmittevés holland művészete)
- 102 **Winkler Zoltán:** Arany János Tetemre hívásától Petőfi irodalmi végakarataig (esszé)
- 115 **Németh István Péter:** Kormos István verseinek madárkatalógusa – 100 éve született Kormos István (esszé)
- 135 Debüt – **Hegyí Damján** versei

Böszörményi Zoltán: Hazám

- **Péter János:** Tokkal-vonóval
- **Papp Vera:** a felnőtté válás rituáléja
 - **Forgách Kinga:** Friss hús
- **Lázár Balázs:** Már nem a miénk
 - **Abrudán Katalin:**
Hogyan neveljük szakácspalántánkat?
 - **Hodossy Gyula:** A massa
 - **Pámer Gábor:** Fényévek
- **Botyánszki Ágnes:** Ezüsthíd
 - **Nagy Zopán:**
Átjárások / Zentai bolyongások...

○ **Juhász Kristóf:** Szathmári István

- **Ónody Éva:** Erkelekről
- **Szilágyi Ferenc Hubart:**
Mi vagy te énnem? –
Szonettkoszorú Shakespeare
75. szonettjére
- **Podmaniczky Szilárd:**
Örök élet még egy nap –
részlet a szerző naplójából
 - **Ambrus Lajos:**
Gyönyörű dalú kikelet –
részlet az író
Mezei szorgalom című kötetéből

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ

Nemzeti
Kulturális
Alap